

HRVATSKI GOSPODARSKI RAZVOJ

A) STANOVNIŠTVO I GOSPODARSKI RAZVOJ

Usporedni prikaz teorijskih i praktičnih spoznaja o povijesnom razvoju stanovništva:

Demografske teorije: 1. populacionističke
(optimistične)
2. depopulacionističke
(pesimistične)

1. U djelima srednjovjekovnih teoretičara na brojčani porast stanovništva gleda se pozitivno (16. i 17. st.). Populacionistički stav odgovarao je ranoj fazi kapitalističkog razvoja.
2. Pesimistički stav prevladava kod teoretičara razvijenog kapitalizma 18. i 19. st. Malthus – Esej o stanovništvu (1798. g.) – na kretanje stanovništva gleda kao na nezavisnu primarnu prirodnu pojavu. Teorija o odnosu stanovnika i količine hrane – temelji se na 2 pretpostavke: prirodnom zakonu stanovnika i na zakonu opadajućih prinosa u poljoprivredi.

TEORIJA DEMOGRAFSKE TRANZICIJE – (W. S. Thompson & F. W. Notestein) suvremena teorija o razvoju stanovništva. Istražujući povijesni razvoj stanovništva (na primjeru demografske povijesti Z i SZ Europe) pokazalo se da je na temelju razlika/odnosa nataliteta i mortaliteta moguće razlikovati 3 etape u razvoju stanovništva.

1. PREDTRANZICIJSKA ETAPA (etapa prije demografske tranzicije)
2. ETAPA DEMOGRAFSKE TRANZICIJE (etapa demografskog prijelaza)
 - 2.1. Podetapa rane tranzicije
 - 2.2. Podetapa centralne tranzicije
 - 2.3. Podetapa kasne tranzicije
3. POSTRANZICIJSKA ETAPA (etapa nakon demografske tranzicije) – osnovni kriteriji razgraničenja pojedinih etapa je kretanje stope nataliteta i mortaliteta i njihove rezultante – prirodnog prirasta.

N – natalitet
M – mortalitet
p.p. – prirodni prirast

SPONTANA TRANZICIJA – ako se tranzicija u području mortaliteta i nataliteta odvija kao posljedica vlastitog društveno - gospodarskog razvoja.

INDUCIRANA TRANZICIJA – ako tranzicija u području mort. i nataliteta nastupi prije nego što se to moglo očekivati s obzirom na društveno-gospodarsku razvijenost.

PROCES DEMOGRAFSKE TRANZICIJE ZAPOČINJE kada postotak mortaliteta trajno padne ispod 30 umrlih na 1000 stanovnika, dok se postotak nataliteta zadržava na razini iznad 30 živorođenih na 1000 stanovnika.

- prijelaz (tranzicija) s visokih postotaka nataliteta na razinu ispod 30 živorođenih na 1000 stanovnika nastupio je u većini zemalja Z. Europe u drugoj polovici 19. st. i trajao je otprilike do 30-ih godina 20. st.

DEMOGRAFSKA TRANZICIJA U RH

- 1780–1820.g. prosječna stopa nataliteta bila je oko 42‰.
- 1820–1880.g. između 38 i 44‰.
- 1780–1880.g. broj živorođenih je postupno rastao sa 62.000 na oko 100.000 - 110.000 godišnje.
- od 1900.g. natalitet pada ispod 40‰ (do 1930.g. na 30‰)
- nakon 1930.g. natalitet pada ispod 30‰.
- 1880–1940.g. – drugi najveći broj živorođenih u RH (prosječni godišnji broj iznosi oko 120.000).
- sve do 1880.g. u RH su bile visoke, predtranzicijske stope mortaliteta.
- poslije 1880.g. opća stopa mortaliteta pada ispod 30‰ – znači da započinje proces demografske tranzicije.

Demografska tranzicija mortaliteta trajala je između 1880-1940 jer je opća stopa mortaliteta, ili broja umrlih na 1000 stanovnika snižena sa 30 na 15‰ i manje.

- 1880.g. umrlo je oko 80.500 stanovnika, 1940.g. oko 62.242 stanovnika.

Od 1930.g. stanovništno RH ulazi u PROCES TRANZICIJE NATALITETA koja traje do 1980.g. (kada je posljednji puta stopa nataliteta pala ispod 15‰ na 1000 stanovnika).

- 1957.g. stopa nataliteta je ispod 20‰.
- 1968.g. na nivou od 15‰, 14,5 i 13,9 u sljedeće dvije godine, varira oko 15‰ do 1979.g.
- od 1980.g. RH je zašla u POSTTRANZICIJSKU ETAPU u razvoju stanovništva.
- 1958.g. zabilježena je najniža stopa M 9,3‰.
- p.p. se postupno smanjuje – 1957.g. posljednji put je bio iznad 10‰
- 1967.g. pada ispod 5‰; 1986. pada ispod 2‰; 1989.g. pada ispod 1‰ sve do 1990. kada je iznosio 0,5‰ na 1000 stanovnika (i ujedno posljednji put imao + predznak)
- od 1990. pa ovamo RH ima kontinuirano svake godine sve veće i veće prirodno smanjenje.

IZVORI PODATAKA O STANOVNIŠTVU

5 osnovnih izvora: popis stanovništva, vitalna statistika (služi za procjenu broja stanovnika između 2 popisa), posebne statističke publikacije o pojedinim relevantnim skupinama stanovništva, ankete o stanovništvu, razni upravni registri pri pojedinim državnim i društvenim službama.

- 1850.g. na prostoru Hrvatske održan je prvi potpuni popis pučanstva; prvo je prekinut, a zatim dovršen. 1851.g. – nije imao sve metodološke predloške modernog popisa pučanstva.
- popis iz 1857.g. smatra se prvim pravim popisom u nas. Od ostalih se razlikuje jer je uz ostala popisna obilježje, popisano svo

stanovništvo na cijelom teritoriju i podaci se odnose na određeni trenutak.

- svi popisi od 1857-2001.g. imaju iste bitne karakteristike, ali rezultate nije moguće uvijek izravno uspoređivati. Stoga pri uspoređivanju treba voditi računa o: teritorijalnoj uspoređenosti, koncepciji popisivanja, sadržaju definiranom pojedinom kriteriju stanovništva.
- u svim popisima nakon II. svj. rata stanovništvo je popisivano prema koncepciji tzv. **stalnog stanovništva** (čine ga svi stan. jednog naselja koji u tom naselju imaju prebivalište, tj. stalno stanuju).
- 1971.'81,'91 – **ukupni broj stan.** čine i one osobe koje su prisutne u Hrv. i osobe na “privremenom” radu u inozemstvu s članovima obitelji koji s njima tamo borave, ako su izjavili da im je stalno prebivalište jedno od naselja u Hrvatskoj.
- Za popis 2001.g. primjenjena je nova popisna metodologija prema preporukama popisno statističke službe pri UN-u. Popisivalo se prema **kombiniranoj koncepciji** “stalno – prisutnog” stanovništva
- primjenjuje se nova definicija ukupnog stan. – “uobičajeno stan. s boravkom” – kriterij je tzv. “uobičajeno mjesto stanovanja” uz vremensko ograničenje odsutnosti do 12. mj.

Popisom stanov. iz 2001.g. u ukupan broj stan. RH uključene su: osobe koje imaju prebivalište u RH i nazočne su u kritičnom trenutku (31.03.'01.), osobe koje imaju prebivalište u RH, a odsutne su iz RH manje od 1. god., osobe koje borave u RH godinu dana i duže, državljani RH – djelatnici diplomatskih službi i članovi njihovih obitelji, predstavnici u međunarodnim org., kao i tzv. detaširani radnici, marginalne skupine osoba (nomadi, skitnice, mornaričko i diplomatsko osoblje te članovi njihovih obitelji koji su izvan zemlje).

TEMELJNI DEMOGRAFSKI POKAZATELJI

1. Ukupan broj stanovnika u kritičnom trenutku popisa (Pt) funkcija je kretanja stanovnika u vremenu “t”

$Pt = f(N, M, I, E)$ N - natalitet; M – mortalitet;
I – imigracije; E - emigracije

2. izračun iznosa promjene broja stanovnika između 2 popisa: $D =$ međupopisna promjena broja stanovnika

$$D = P_2 - P_1 \text{ ili } D = P_3 - P_2$$

3. Prosječna godišnja promjena broja stanovnika između dva popisa:

$$\overline{R} = (P_2 - P_1)/t = D/t$$

4. % Ukupne promjene (~~ili~~) broja stanovnika između dvaju popisa (r)

$$r = (P_2 - P_1)/P_1 \times 100 = D/P_1 \times 100$$

5. Postotak prosječne god. promjene ili prosječnog god. porasta ili pada stan. između dva popisa (\overline{r})

$$\overline{r} = \overline{R} / \overline{P} \times 100 ; \quad \overline{P} = (P_1 + P_2)/2$$

\overline{P} – prosječan broj stanovnika između 2 popisa

\overline{R} – prosječna godišnja promjena broja stanovnika

6. Jednadžba demografskog knjigovodstva:

$$\Delta P_t = (N - M)t + (I - E)t = Pr \times t + Ms \times t$$

$N - M = Pr$ – prirodni prirast

$I - E = Ms$ – migracijski saldo

$$pr' = (N - M)/P \times 1000 = Pr/P \times 1000 - \text{stopa prirodnog prirasta}$$

7. Vitalni index (V_i) – prikazuje broj živorođenih (N) na 1000 umrlih osoba (M) $V_i = N/M \times 1000$

8. Opća stopa nataliteta – broj živorođenih na 1000 stanovnika

$$n = N/P \times 1000$$

9. Opća stopa fertiliteta (f) ili % ženskog fertiliteta –

broj živorođene djece u odnosu na ukupan broj žena u fertilnom razdoblju (15 – 49 god).

$f = N / Pf(15-49)$; $f = Nx/Pfx \times 1000$ – po godinama starosti žene.

Totalna stopa fertiliteta (TFR) ukupna rodnost žena do kraja njihovog fertilnog razdoblja uz pretpostavku nepromijenjene trenutne razine rodnošći tijekom cijele fertilne dobi:

$$F_x = \sum_n^t f_x \dots$$

10. Opća % mortaliteta $m = M/Px1000$ u ‰

M – broj umrlih tijekom godine;

P – broj stanovnika sredinom godine

11. Specifična % mortaliteta prema dobi:

$$m_x = M_x/P_x \times 1000$$

12. Mortalitet dojenčadi – označava jačinu umiranja djece u 1. god. života

$$m_d = M_d/N \times 1000 \quad M_d - \text{br. umrle djece u godini}$$

N – br. živorođene djece

13. Koeficijent starosti X (60 god. i više) – udio osoba starijih od 60 i više godina u ukupnom broju stanovništva

$$X(60 \text{ i više}) = P(60+)/p \times 100 \text{ ili}$$

$$X(65 \text{ i više}) = P(65+)/p \times 100$$

- smatra se da stanovništvo počinje stariti ako taj koeficijent prelazi 12%

14. Indeks starosti / starenja

$$X_s = P(60+)/P(0-20) \times 100$$

- ako taj pokazatelj prelazi 40% smatra se da stanovništvo počinje stariti noseći sa sobom socijalne probleme

15. Opća % ekonomske aktivnosti – udio ekonomsko aktivnog stanovništva (Pa) u ukupnom stanovništvu (P)

$$a' = Pa/P \times 100$$

TIJEK POVIJESNOG RAZVOJA STANOVNIŠTVA HRVATSKE :

Brojčani rast i razmještaj hrv. stan.:

- 1700.g. – 644.500 stanovnika (većina stan. živjela je u središnjoj Hrv. 353.000 i u Istri 56.400
Zajedno je u Istri i središnjoj Hrv. živjelo 409.400 tj. 63,5% od 644.500); 235.100 ili 36,5% stanovništva živjelo je u istočnoj, južnoj i zapadnoj Hrv. I Hrv. – 69.700 ili 10,7%; J. Hrv. – 102.300 ili 15,9; Z. Hrv. – 63.100 ili 9,8%.
- U 18.st. ostvaren je porast pućanstva za 2,5 puta, u 19. st. za 2 puta (indeks 198,2), a u 20. st. za 1,4 puta
- 18.st. – rast stanovništva uvjetovan je visokim N i doseljavanjem stanovništva iz Otomanskog carstva i Hazburške Monarhije.
- 19.st. – osim visokog N, na rast stan. utjecala je i opadajuća % M te pozitivan migracijski saldo.
- 20.st. – ubrzano smanjivanje stan. zbog smanjivanja N, masovnog iseljavanja, 2 svjetska rata.

Godišnja stopa rasta N u 300 god. (1700-2001) prosječno iznosi 5,3‰. (u 18. st. 8,8‰, u 19. st. 6,7‰, između 1900-2001. 3,4‰; U razdoblju 1991-2001 broj stan. RH smanjio se sa 4,8 mil. na 4,4 mil.; po predviđanjima 2025. g. na području RH bit će oko 3,5 mil. stan.

Između 1900-2000. broj svjetskog stan. porastao je za 3,7 puta, europskog za 1,8 puta, a hrv. za 1,4 puta.

Prirodni prirast kao činitelj brojčanog rasta hrv. pućanstva:

- na kretanje broja stanovnika utječu: biološki faktori (smrtnost/rodnost), “mehanički” faktori (seljenje stan. preko granica),

- N u Hrv. bio je vrlo visok sve do kraja 19.st. (iznad 40 rođenih na 1000 stan. – prosječno 4-6 djece po 1 ženi),
- smrtnost je bila vrlo učestala: 18. i 19.st. 20-25% živorođene djece nije doživjelo svoj prvi rođendan,
- u ukupnom broju umrlih u godini dana – više od 50% bila su djeca do pete god. života,
- 90-95% stan. u 18. i 19. st. nisu doživjeli 50 rođendan
- sve manje djece se rađa: ispod 40 na 1000 stan. (1900-1910); 30 (1910-1930); 20 (1930-1945)
- broj umrlih još brže opada: ispod 30 na 1000 stan. (do 1900.g.); 25 (1910-1915); 10 (1930-1940) prirodni prirast je sve veći (1880-1940 stopa p.p. iznad 10 na 1000 stan.)
- nakon 2. svj. rata i “baby booma” od 1948-1955. trend opadanja nataliteta teče brže od pada mortaliteta pa je p.p. sve manji (s 45.000 u 1950-im, p.p. pada na 20.000 u 1970-im; 3000-5000 u 1990-im, a prosječni p.p. pada od 12‰ u 1950-im, 5‰ u 1970-ima do 0,5‰ u 1990-im).

SELIDBE (MIGRACIJE) KAO ČINITELJ BROJČANOG RASTA I RAZMJEŠTAJA STANOVNIŠTVA

- migracijski saldo u 18. i 19. st. bio je pozitivan (više je osoba došlo u Hrv. nego otišlo);
- od 1890-1900. dolazi do naglih promjena; intezitet useljavanja se smanjuje, a iseljavanje se naglo povećava;
- 1900-1914. – pojava masovnog iseljavanja;
- osim VANJSKIH MIGRACIJA (preko državne granice) postoje i tzv. UNUTARNJE MIGRACIJE (trajno preseljenje unutar drž. granica), unutarnje migracije na razini ukupnog stanovništva su neutralne. PRIVREMENE MIGRACIJE – osobe koje ne mijenjaju prebivalište, a putuju i duže izbivaju iz svog prebivališta u koje se redovito vraćaju unutar godine dana (učenici, studenti i sl.). Te migracije nemaju utjecaj na promjene broja ukupnog stan. kao ni na promjene broja stan. na razini regije, naselja unutar države.

PROMJENE U BIOLOŠKOM (DEMOGRAFSKOM) SASTAVU HRVATSKOG STANOVNIŠTVA

1. Sastav stanovništva po spolu: _

- 1700.g. na 1000 žena bilo je 930 muškaraca
- 1921.g. na 1000 žena bilo je 953 muškaraca
- 1948.g. na 1000 žena bilo je 880 muškaraca
- 2001.g. na 1000 žena bilo je 928 muškaraca
- odnos broja muško – ženskog stanovništva ovisi o: biološkim zakonitostima, vanjskim faktorima (ne biološkim – rat, zarazne bolesti, prirodne katastrofe, masovne migracije).

2. Sastav stanovništva po dobi (demografsko stanje) kao posljedica demografskog razvoja:

- ukupno stanovništvo po dobi najčešće se iskazuje po pojedinačnim godištim i pojedinačnim skupinama zasebno za M i Ž stanovništvo
- skupine dobnih uzrasta: predškolska djeca (0-6 god.); djeca školoobveznog uzrasta (7-14); c) maloljetna (0-17); radni kontingent (muški 15-64, žene 15-59); postradno (muški od 65 na više, žene od 60 na više); f) fertilno (žene od 15-49; muškarci od 15-64).
- tijekom 18.st. većina stan. bila je mlađa od 20 god. (18-19 god.)
- tijekom 19.st. većina ispod 23.g. (prosječna starost je bila 22-23 godine)
- tijekom 20.st.: 1910 .g. prosječna starost stan. 24.g.; 2001. g. prosječna starost iznosila je 39.g. (muškarci 37,5 a žene 41 godinu). Dolazi do ubrzanog starenja stan. u 20.st., tako je 1910.g. mlađih od 10.g. bilo 25%, a starijih od 65 g. 5%, dok je 2001. g. mlađih od 10 g. bilo 11%, a starijih od 65g. 16,5% što je povećanje udjela starijih osoba za 3,5 puta u tom razdoblju.
- s gospodarskog stajališta važno je iskazati udjele tzv. predradnog (0-14g.), radnog (M: 15-64; Ž: 15-59) i postradnog kontingenta.
- mali udio mladih (0-14 g.) krajem 20. st. (ispod 17%) uvjetovat će ozbiljne probleme, nestašicu radne snage u 21. st., a vrlo visok udio postradnog kontigenta također će potencirati “umirovljenički problem” u 21. st.

PROMJENE U NACIONALNOM SASTAVU I VJERSKOJ PRIPADNOSTI HRVATSKOG STANOVNIŠTVA OD 1700-2001

- 1700.g. – 77% Hrvati, Srbi 14%, ostali i nepoznato 9%.

- 2001.g. – 90% Hrvati, Srbi 4,5%, ostali i nepoznato 5,5%.
- stanovništvo Hrv. dominantno je katoličke vjeroispovjesti (u posljednja 3.st.); 1700.g. 75%, a 2001.g. 88%, 5%-17% pravoslavci, židovi-izraelčani (1880 g. 13.634; 1931.g. 21.405; 1991.g. 633).
- većina pravoslavaca iskazivalo je svoju pripadnost srpskom stanovništvu, dok je većina katolika svoju pripadnost iskazivalo hrv. narodu.

PROMJENE U SASTAVU RADNO SPOSODNOG PUČANSTVA PO GOSPODARSKOJ AKTIVNOSTI

POTROŠAČKA F-JA STANOVNIŠTVA – umnožak pučanstva i njihovih bruto prihoda u određenoj godini čini ekonomski okvir ukupne potražnje (ili gospodarsku snagu) domaćeg tržišta.

PROIZVOĐAČKA F-JA STANOVNIŠTVA – ona u kojoj u određenom vremenu (1 g.) ne sudjeluje cjelokupno stanovništvo (uključeno je samo ekonomski aktivno stanovništvo).

DEMOGRAFSKI OKVIR RADNE SNAGE ILI PONUDE RADA – pučanstvo iz kojeg su ekonomsko aktivne osobe.

- između 1880-2001.g. radni kontigent i ekonomski aktivno stanovništvo povećavalo se u skladu s porastom ukupnog stanovništva.

HRVATSKO PUČANSTVO DIJELI SE U 3 OSNOVNE SKUPINE DJELATNOSTI – poljoprivreda, industrija i usluge.

1880-2001. - 3 faze gospodarskog razvoja Hrvatske:

- I. 1880-1931. – faza totalne dominacije agrarnog društva.
- II. 1950-1980. – faza prijelaza u industrijsko društvo uz postupni razvoj usluga.
- III. 1981-∞ - nestajanje agrarnog pučanstva,

opadanje udjela stan. u ind.
djelatnostima, dominacija stanovništva u
uslužnim djelatnostima.

DEMOGRAFSKA OBNOVA

U prosjeku se rađa 1,3 djeteta po ženi u njenom fertilnom razdoblju (2001.g.).

Prirodna depopulacija (prosječni N oko 9-10‰;
M 11-12‰ na 1000 stan.).

Gotovo 90% hrv. naselja ima prirodnu depopulaciju.

Više od 2000 naselja ili 30% od svih u 2001.g. imalo je manje od 99 stanovnika.

Broj živorođene djece od 1950-'90. je prepolovljen (95.560 - 1950.g. / 41.000 - 2001.g.).

Broj umrlih povećan je sa 45.000 1950.g. na 50.000 u 2001.g.

POTREBNE MJERE DRŽAVNE POLITIKE:

- 1996. g. usvojen je Nacionalni program demografskog razvoja; mjere provođenja odgovarajuće populacijske politike s elementima pronalitetne i redistribucijske politike razvoja stanovnika.
- problem: program iz 1996.g. se još uvijek ne primjenjuje u cjelosti.

STANOVNIŠTVO – ČINITELJ GOSPODARSKOG RAZVOJA

Stanovništvo je ne samo temeljni nego i bitni činitelj gosp. razvitka svake zemlje pa tako i RH. Stanovništvo se javlja u dvostrukoj ulozi: proizvođača i potrošača.

Opseg proizvodnje mat. dobara i usluga ovisi o brojnosti stanovništva i njegovoj produktivnosti rada. Stanovništvo na gospodarski razvoj utječe svojim kvantitativnim i kvalitativnim obilježjima. Ova brojnost stan. i radne snage bila je tijekom dugog povijesnog razvitka dominantni činitelj rasta proizvodnje i to stoga što je kapital uvijek bio i ostao škrti, limitirajući faktor ekonomskog razvoja. Budući da je moguća u velikoj mjeri, supstitucija K radom, u razdoblju oskudice K veća proizvodnja ostvarivala se angažmanom većeg broja radne snage.

Razvojem znanosti i njenom aplikacijom u širokoj masovnoj proizvodnji na važnosti sve više dobivaju kvalitativni faktori: kvaliteta radne snage, njena obrazovanost, stručnost, radno iskustvo, vještine u obavljanju određenih radnih operacije, radne navike.

Druga uloga stanovništva u privrednom razvoju (potražnja); znači da je podmirenje ljudskih potreba bilo, ostalo i da će biti temeljni smisao i svrha gospodarske aktivnosti. U svim epohama razvitka ljudskog društva, od predpovijesti do danas, ljudi su sakupljali plodove rada kako bi osigurali egzistenciju (stočarstvo, ratarstvo...) da bi osigurali dovoljne količine hrane.

Broj stan. s dohotkom po stan. određuje veličinu unutarnjeg tržišta koja je izvanredno značajna za gosp. razvoj tj. za dinamiku rasta i razinu gosp. razvijenosti. U svijetu postoje različite kombinacije ovih 2 parametra veličine unutarnjeg tržišta.

Najveća unutarnja tržišta imaju zemlje sa relativno velikim br. stan. i razmjerno velikim dohotkom po stan. Tako najveće unutarnje tržište je ono u SAD-u (8000 milijardi \$, Kina 4500 mlrd \$...).

Tržište se ne može povećati kada se poveća broj stan., a dohodak ostane isti. Pojedine zemlje imaju relativno veliko unutarnje tržište zbog velikog dohotka po stanovniku, neovisno o tome što imaju mali broj stanovnika (Luxemburg, Švicarska, Norveška, Japan).

Zemlja s relativno malim unutarnjim tržištem ne ostvaruje visoke stope rasta temeljem kojih onda ima i nizak dohodak po stanovniku.

ČIMBENICI UTJECAJA VELIČINE TRŽIŠTA NA GOSPODARSKI RAZVOJ:

- veliko domaće tržište znači komparativne prednosti i konkurentsku prednost u odnosu na zemlje sa uskim domaćim tržištem zbog razloga:
 - a) takvo tržište omogućava izgradnju ekonomski i tehnološki optimalnih kapaciteta od crne metalurgije, metaloprerađivačke ind. do proizvoda za osobnu potrošnju. Takva masovna proizvodnja znači niže jedinične troškove proizvodnje zbog utjecaja fiksnih troškova na ukupne troškove proizvodnje.
 - b) mogućnost postizanja visokog stupnja specijalizacije proizvođača i korištenje prednosti koju ta spec. nosi, a to su visoka kvaliteta proizvoda, ali i razmjerno niže cijene proizvodnje. Zemlje s malim

domaćim trž. ne mogu postići visok stupanj specijalizacije bez vanjskog tržišta.

- na malom domaćem trž. uvijek postoji opasnost od trž. situacija kao što su monopol i oligopol – viša cijena proizvoda na domaćem trž.

NEGATIVNE POSLJEDICE SE MOGU IZBJEĆI:

1. Kontinuiranim praćenjem produktivnosti rada i povećanjem dohotka po stanovniku, s tim da broj stan. samo u korelaciji s povećanjem dohotka po stan. može dovesti do povećanja tržišta, a sam broj stanovnika ne može (rast GDP-a po stanovniku kontinuiranim praćenjem produktivnosti rada).
2. Brže i veće uključivanje u međunarodnu podjelu rada (izvozna orijentacija gosp.). Bez visokog izvoza ne možemo platiti uvoz koji je prijeko potreban (npr. banane, kava...).
3. Bezpoštedna eliminacija iz proizvodnje svih onih koji proizvode uz ekstremno visoke troškove pa imaju i visoke cijene.

MIGRACIJE – u 18. i 19. st. pozitivan saldo, a od kraja 19.st. na ovamo kontinuirano raste negativni saldo. (2001.g. kumulativno oko 750.000 ljudi).

Pogoršava se i dobna struktura stanovništva (stanovnika do 10 godina sve je manje – od 25% na 11% u posljednjih 100 godina), broj starijih od 65.g. se utrostručio (oko 16,5%).

RADNI KONTINGENT – udio radnog kontingenta se povećava zato što se smanjuje udio djece do 14 g. koje čini predradni kontingent.

STANOVNIŠTVO U FUNKCIJI POTROŠAČA – definira veličinu unutarnjeg tržišta, potrošači su pojedinačno i apsolutno najsnažnija ekonomska grupacija.

SAMO DIO STANOVNIKA JE U ULOZI PROIZVOĐAČA – ekonomski aktivni dio stanovnika (radna snaga koja čini potražnju rada).

3 GRUPE STANOVNIŠTVA: aktivno, stanovništvo s osobnim primanjima i uzdržavano stanovništvo.

AKTIVNO STANOVNIŠTVO – ono koje svojim radom može osigurati egzistenciju za sebe i uzdržavane članove obitelji, statistika tu još pridodaje nezaposlene i one na odsluženju vojnog roka.

STANOVNIŠTVO S OSOBNIM PRIMANJIMA – najupečatljivija tendencija povećanja udjela tih osoba, povećavši se sa 4% na 26% (u posljednjih 50 god.).

UZDRŽAVANO STANOVNIŠTVO – umirovljenici, osobe koje primaju socijalnu pomoć ili žive od rente, djeca školske dobi, studenti.

Radna snaga (aktivno stan.) - smanjen udio sa 48% na 44%.
Uzdržavano stanovništvo – smanjeni udio sa 48% na 30%.

TEMELJNI ASPEKT STRUKTURE STANOVNIŠTVA

Socio-ekonomska struktura stanovnika prema kojoj se ukupna populacija dijeli u 3 skupine: primarne, sekundarne i tercijalne djelatnosti.

PRIMARNE DJELATNOSTI- poljoprivreda, ribarstvo, šumarstvo, lov.

SEKUNDARNE DJELATNOSTI – prerađivačka industrija, građevinarstvo i proizvodno zanatstvo.

TERCIJALNE DJELATNOSTI – uslužne djelatnosti: promet, trgovina, obrazovanje, zdravstvo, državna administracija.

ANALIZA (1880-2001.g.) DOMINANTNE KARAKTERISTIKE MIJENJANJA:

- socio-ekonomska struktura stanovnika sve do II. svj. rata bila je dosta statična, tj. do sredine 50. god. se nisu dešavale krupnije promjene u toj strukturi,
- veoma dinamične promjene u toj strukturi započele su već u prvim godinama poslije II. svj. rata i intenzivirale su se 50-ih god. 20.st. Statična struktura do II. svj. rata izravno je povezana sa sporim gospodarskim rastom; veoma dinamične promjene rezultat su veoma dinamičnog gosp. rasta u kraćim razdobljima (početkom 50-ih do početka 60-ih godina 20.st.),

- od 80-ih god. 20.st. dolazi do daljnjih promjena u strukturi stanovništva, temeljna obilježja tih promjena: pad stanovništva u sekundarnim djelatnostima (ind.) uz istodobni eksplozivni porast udjela stanovnika u uslužnim djelatnostima.
- 1880.g. poljoprivredno stan. čini 83,4%, desetljećima se taj udio nije mijenjao,
- 1931.g. oko 78,2%
- od II. svj. rata dolazi do pada udjela poljop. stan.
- 2001.g. čini oko 5,5% ukupne populacije.
- Udio stan. u sekundarnim djelatnostima 1880.g. iznosi 8,6% i u sljedećih 50 god. raste
- 1931.g. do 10,2%
- spori rast do II. svj. rata, poslije njega jaka industrijalizacija (temeljna okosnica ukupnog razvoja privrede),
- proces uzlaznog trenda traje sve do 80-ih godina kada stan. industrijskih i srodnih djelatnosti čini gotovo 40% ukupne populacije; nakon toga pada, a danas iznosi nešto ispod 30%.
 - Stanovništvo u tercijalnom sektoru 1880.g. oko 8%,
 - 1931.g. oko 11,6%,
 - poslije II. svj. rata taj udio prvo raste (razmjerno blago); najveća disperzija u posljednjih 30 god. – danas oko 2/3 ukupnog stanovništva.

Između razine gosp. razvijenosti i socio-eko. strukture stanovništva postoji visok stupanj ovisnosti.

Što je zemlja gosp. manje razvijena veći je udio poljoprivrednog stanovništva.

Povećanje gospod. razvoja – sekundarna djelatnost povećava svoj udio do jedne razine i onda počinje padati. Viši stupanj gosp. razvoja – veći udio uslužnih djelatnosti.

Visok udio usluga, nizak udio industrije, udio poljoprivrednog stanovništva uglavnom odgovara razvijenosti i uvjetima razvitka poljoprivrede.

Trend smanjenja udjela u industriji i porasta udjela stan. u uslužnim djelatnostima intenziviran je u godinama rata. U prvim ratnim godinama dešava se pad industrijske proizvodnje, trgovina doživljava silnu ekspanziju (i unutarnja i vanjska). Potrebno je vršiti reindustrijalizaciju - obnavljanje i razvitak ind.; bez razvijene industrije nema razvijenog ni jednog sektora privrede.

UZROCI PROMJENA: oni su objašnjenje u mijenjanju društvene strukture proizvodnje:

1. UZROK POVEZAN SA DOHODOVNIM ELEMENTIMA
POTRAŽNJE ZA PROIZVODIMA I USLUGAMA: govori kako se mijenja potražnja kada se promijeni dohodak. Taj koeficijent je diferenciran po pojedinim grupama proizvoda i usluga i on se diferencirano kreće u uvjetima porasta dohotka ovisno o vrsti proizvoda i usluga. Koeficijent za prehrambenim proiz. se smanjuje od 0,9 pa čak do 1,0 u zemljama sa niskim dohotkom. Sve veći dio povećanog dohotka se koristi za podmirenje potreba u ind. proizvodima i uslugama. Pri tome je važan razvoj ind., koji svakodnevno nudi nove proizvode, nove marke. Potražnja za uslužnim djelatnostima – koeficijent dohotka potražnje ima trend porasta čak brži od porasta dohotka (misli se posebno na potrebe u prometu).
2. RAZLIKE U PRODUKTIVNOSTI RADA: u tradicionalnoj nerazvijenoj privredi odnos produkta rada u poljoprivredi i nepoljoprivrednom sektoru je oko 1:3. Logika gosp. razvoja je da se ukupna masa potrebne proizvodnje ostvaruje sa što većom produktivnošću, odnosno manjim utroškom živog ljudskog rada i ostalih inputa. Razvojem gosp. ta se razlika smanjuje u proporciji u kojoj se poljoprivreda integrira u ukupni sustav gospodarstva. Danas u razvijenim zemljama ta produktivnost rada je izjednačena i ne samo u razvijenim zemljama, nego i u nas udio aktivnog poljoprivrednog u ukupnom aktivnom stanovništvu samo je neznatno veći (za oko 1%) nego što je udio poljop. u GDP-u.
3. RELATIVNI EKONOMSKI POLOŽAJ JEDNE DJELATNOSTI – određen ne samo odnosom produktivnog rada toga i ostalih sektora nego i odnosom cjeline proizvoda toga i ostalih sektora. Odnos cijene poljoprivrednog i nepoljoprivrednog proizvoda je u korist nepoljoprivrednog proizvoda, odnosno cijena i dohodak u poljoprivredi su bili niži nego u nepoljoprivredi pa je to utjecalo

na transformaciju stan. iz niže dohodovne poljop. u više dohodovnu industriju.
(OPĆI TRANSFORMACIJSKI MODEL RAZVITKA GOSPODARSTVA).

2002. g. broj umrlih u odnosu na broj živorođenih iznosio je 10.475; 40.100 živorođenih, 50.500 umrlih.

Ove godine prvi puta od 1726.g., broj živorođenih će pasti ispod 40.000. Depopulacija je prisutna od 1991.g. – to nije samo naša specifičnost već je prisutna i u drugim tranzicijskim zemljama (Mađarska, Ruska federacija, Bugarska...). Kod nas je već 30 god. rastuća stopa mortaliteta. Prošle godine 11,4‰, rastuća zbog dobne strukture stan. koja se kontinuirano pogoršava. Vodeći računa o postojećoj dobnoj strukturi ne može se očekivati da će sa ta stopa smanjiti. Demografska obnova mora se vršiti pomoću PRONATALITETNE POLITIKE. Rastući stupanj urbanizacije - prijelaz iz ruralnog u urbano stanovništvo bilo je povećano smanjenjem rađanja djece. 70% djece rađa se u gradovima, 30% obitelji nema nasljednika, 30% obitelji ima 1,1 djeteta. Oko 90% ukupnog broja naselja zahvaćeno je prirodnom i ukupnom depopulacijom; 10% su veći i srednji gradovi (županijska središta). Osim Istarske i Zagrebačke županije depopulacija je prisutna u svim županijama.

1996.g. Hrv. Sabor donio je "NACIONALNI PROGRAM DEMOGRAFSKOG RAZVOJA". Temeljne 2 odrednice tog zakona (programa) su: pronatalitetna politika i prostorna redistribucija stanovnika. Te odrednice sastoje se u zahtjevu za: većim rađanjem (natalitetom), smanjenjem iseljavanja, povećanjem povratka naših ljudi iz inozemstva, prostorna redistribucija stanovništva. Ništa od toga nije ostvareno. Kad je taj program donesen, bio je vrlo visoko ocijenjen.

U međuvremenu je iz Hrv. otišlo oko 60-100.00 visoko obrazovnih ljudi. Nacionalni program je išao i dalje u izradi mjera pronatalitetne pol. npr. trebala su biti izjednačena prava djece rođene u bračnim i izvanbračnim zajednicama, jednaka prava djece neovisno o tome da li je ili nije majka zaposlena, porodiljne naknade za nezaposlene majke, porodiljni dopust 3.g. za majke s 3 i više djece.

U 7. mj. 2003.g. Hrv. Sabor donio je niz zakona o obitelji, ali i oni su bili nedovoljno konzistentni.

Dok pitanja posla i stana mladih ljudi budu prisutna sve drugo je manje značajno. Provođi se pol. društvene poticajne stanogradnje (mladima se omogućuje da dođu do prvog stana).

ZAPOSLENOST, NEZAPOSLENOST

Cilj – postići zadovoljavajuću razinu zaposlenosti ili održavati nezaposlenost na ekonomsko i društveno prihvaćenoj razini. Razina zaposlenosti odgovara sjecištu krivulja ponude rada i potražnje za radom. Razina zaposlenih primarno ovisi o krivulji S&D (ovisno o pomicanju S i D).

npr. pomicanje D za radom dominantno ovisi o fazi u kojoj se nalazi gospodarstvo s cikličnim sinusoidnim kretanjem (ulazna ili silazna faza). Krivulja S ima različite elemente i u okviru zemalja slične ili približno iste razvijenosti.

npr. krivulja S rada u SAD-u znatno je veća nego u zemljama zapadne Europe.

NEZAPOSLENOST – puna zaposlenost, kao cilj ekonomske pol. je stanje u kojem ni jedan od nezaposlenih ne želi primiti posao uz postojeću nadnicu. Kako 100% -tnu zaposlenost nije moguće praktički ostvariti, analitičari gosp. razvoja se slažu da je blaga nezaposlenost od nekoliko % normalna i poželjna (viši pritisak na one koji rade).

Uzroci postojanja veće zaposlenosti od one prihvatljive (normalne) se mogu razaznati ako navedemo najčešće oblike nezaposlenosti. Do velikog pada zaposlenosti u pravilu je dolazilo u vrijeme većih dugotrajnih ratova, većih elementarnih nepogoda i sl.

U razvijenim društvima i gosp. javljaju se sljedeći oblici nezaposlenosti:

1. FRIKCIJSKA (FRIKCIONALNA) NEZAPOSLENOST – normalna nezaposlenost, povezanost sa mijenjanjem posla, što je normalno u trž. gosp., velika fleksibilnost zapošljavanja, mijenjanje zanimanja.
2. SEZONSKA – vezana uz god. doba koja su manje ili više prikladna za obavljanje nekih poslova (poljoprivreda, građevinarstvo, turizam...).

3. **TEHNOLOŠKA (TEHNOLOŠKI VIŠAK)** – napredak tehnike i tehnologije nosi manje potrebe u živom ljudskom radu – supstitucija rada kompjuterom. U vrijeme velikih tehničkih i tehnoloških napredaka veliki broj ljudi ostaje bez posla, zato se i radni tjedan kontinuirano smanjuje.
4. **NEZAPOSLENOST POVEZANA SA CIKLIČKIM TOKOM GOSP. AKTIVNOSTI**
5. **STRUKTURALNA NEZAPOSLENOST** – dugoročna je, sve ostale nezap. su kratkoročne, ugrađena je gosp. sustav, povezana je promjenama u strukturi gosp., zanimanja i promjenama u strukturi stan. Neusklađenost strukture S i strukture D za radom uvjetovana je činjenicom da se struktura ponude rada nedovoljno brzo prilagođava promjenama u strukturi D. Ova nezaposlenost je veoma izražena kod nas. Nedostatak radne snage pojedinih stručnih profila, pojedinih vrsta obrazovanja. Između zaposlenosti i nezaposlenosti najveći stupanj korelacije postoji sa dinamikom gospodarskog rasta. Gospodarski rast na dugi rok moguć je i prihvatljiv način rješavanja problema nezaposlenosti. Prekvalifikacije, dokvalifikacije, poticanje samozapošljavanja mogu dati kratkotrajne rezultate i ne rješavati problem nezaposlenosti u cjelosti. Negativne posljedice nezaposlenosti veoma su velike i dalekosežne.

EKONOMSKE POSLJEDICE NEZAPOSLENOSTI – nezaposlenost dovodi nužno do smanjenog stupnja korištenja kapitala i ostalih proizvodnih resursa. Nizak stupanj korištenja K – visoki troškovi, visoke cijene finalnih proizvoda – nekonkurentnost takve proizvodnje – teškoće u izvozu – problemi u ukupnim ekonomskim odnosima jedne zemlje s inozemstvom. BDP je znatno ispod razine potencijalnog, pa se govori o tome koliki dio društvenog proizvoda se gubi. Smanjenje kupovne moći, potražnje, nezaposlenih ali i drugih članova obitelji gdje postoje nezaposleni. Spori rast proizvodnje. Povećavaju se proračunski izdaci oko zbrinjavanja nezaposlenih (naknade, socijalna pomoć). Nezaposlenost je povoljna okolnost za nastajanje negativnih pojava u obitelji (alkohol, droga, nasilje,...). Nezaposlen čovjek je nezadovoljan – kao osoba se ne može potvrđivati, osjeća se suvišan, odbačen, neprihvaćen.

6. **PRIKRIVENA NEZAPOSLENOST** – nezaposleni radi, ali marginalna produktivnost rada (Y/N) je nula, neznatno + ili čak – (ako ne dođe na posao proizvodnja se neće smanjiti nego možda i povećati). Obično se vezivala uz poljoprivredu, ali postoji i u drugim sektorima gospodarstva. Nezaposlenost je u RH do 90'ih god. prošlog stoljeća bila razmjerno niska upravo zbog velike prikrivene nezaposlenosti. Bilo je puno onih koji su imali marginalni produkt 0, a to se još više odnosilo na socijalističke zemlje (u socijalizmu nisu dopuštali da netko bude nezaposlen!).

STOPA ZAPOSLENOSTI – odnos između broja zaposlenih i radnosposobnog stanovništva starijeg od 15 god.

STOPA NEZAPOSLENOSTI – odnos između broja nezaposlenih i aktivnog stanovništva (radna snaga= zaposleni + nezaposleni).

Postoje **2 pristupa**: **ADMINISTRATIVNI** (isključivo do '96.g. prošlog stoljeća; prema njemu nezaposleni su svi oni i samo oni koji su prijavljeni zavodu za nezaposlene) i onaj koji se temelji na **ANKETAMA O RADNOJ SNAZI** (zaposleni je svaki onaj koji je u referendnom tjednu za svoj rad dobivao plaću u novcu ili u naturi – najvažniji uvjet, najmanje 4 tjedna prije ankete aktivno je tražio posao, ponuđeni posao može započeti 2 tjedna po obavljenoj anketi).

KVANTITATIVNA I KVALITATIVNA ANALIZA KRETANJA ZAPOSLENOSTI I NEZAPOSLENOSTI I NJIHOVIH STOPA U POSLJEDNJIH NEKOLIKO DESETLJEĆA:

- 1971.g. prvi put na današnjem području RH dosegnuta je brojka od 1.003.000 zaposlenih.
- 1981.g. – 1.455.000 zaposlenih, broj zaposlenih se povećao za 450.000, broj nezaposlenih je povećan sa 45.000 na 95.000, a ipak je pozitivan saldo bio od oko 400.000. Taj dinamičan rast korespondira sa visokim stopama gosp. rasta (stopa rasta GDP-a bila je nešto više od 6% godišnje). Ta stopa i rasta proizvodnje te rasta zaposlenih bila je visoko rangirana u tom razdoblju.
- Od 1980-ih godina usporeni, zatim stagnantni privredni rast.

- Od 1981-1991.g. došlo je do blagog smanjenja broja zaposlenih – 1.432.000
- Od 1981-1987.g. broj zaposlenih je rastao unatoč stagnaciji (recesiji u gosp.).
- 1987.g. broj zaposlenih iznosio je oko 1.628.000
- Porast broja zaposlenih uz stagnaciju gosp. imao je kao posljedicu pad produktivnosti rada kao temeljnog čimbenika gosp. razvoja. Ovaj rast značio je da je država kupovala socijalni mir, amortizirala društveno-socijalne napetosti zapošljavanjem nove radne snage znači te tako žrtvovala produktivnost rada. Ekonomski kriteriji nisu uvijek u ekonomskoj politici dominantni. Socijalni i politički kriteriji često imaju prioritet u odnosu na ekonomsku politiku.
- Od 1991.g. i dalje veoma izraženi i kontinuirani pad broja zaposlenih koji doseže donju granicu '97.g. – broj zaposlenih tada je iznosio 1.187.000
- U istom tom razdoblju 1991-1997 smanjuje se i broj nezaposlenih od 283.000 na 175.000; smanjenje stope nezaposlenosti od 19% na 16,5% (podaci službene statistike).
- Istodobni pad zaposlenosti i nezaposlenosti objašnjava se tako što su nezaposleni otišli u kategoriju umirovljenika.
- Broj umirovljenika u razdoblju 1991-1997.g povećan je za oko 300.000 (bitno je određen politikom umirovljenja ljudi).
- Problem preranog umirovljenja eskaliralo je u velikim ekonomskim i socijalnim problemima sa svim dalekosežnim negativnim implikacijama.
- 1900-2000.g. broj umirovljenika povećan je za 422.000
- 2000.g. broj umirovljenika bio je 1.017.000
- Broj umirovljenika povećao za 70% u tom razdoblju.
- Krajem 2003.g. (9.mj.) broj umirovljenika iznosio je 1.009.000
- U posljednje 4 godine pada broj umirovljenika; problem nezaposlenosti nije se više rješavao slanjem ljudi u mirovinu.
- Odnos između broja zaposlenih i nezaposlenih u RH je 1,3:1 (u razvijenim zemljama 3:1 ili 2,5:1); posljedice toga su velika proračunska izdvajanja u mirovinske fondove, nedovoljna sredstva koja se prikupljaju doprinosima zaposlenih, niske mirovine.
- Od 1997.g. broj zaposlenih se postupno povećava, ali i nezaposlenih

- 2000.g. broj zaposlenih je 1.340.000
- 9.mj. 2003.g. 1.382.000; broj zaposlenih se povećao za 42.000
- Privredni rast od 2000-2003.g. kretao se između 4 i 5% godišnje, međutim ta stopa rasta nije značajnije povećala broj zaposlenih. Rješenje tog problema ne možemo graditi na stopama privrednog rasta do 5%, nego samo na stopama višim od 5%.
- 2002.g. broj nezaposlenih bio je oko 389.000, a u nekim mjesecima preko 400.000 (do 410.000).
- 2002.g. dosegnuta je najviša stopa nezaposlenosti od 22,3%; broj nezaposlenih preko 400.000
- U 9.mj. 2003.g. broj nezaposlenih 312.000; 8.mj. 307.000 – smanjen broj nezaposlenih, pad stope nezaposlenosti u 9.mj. 2003.g. na 18,2% (stopa nezaposlenosti mjerena prijavljenima na zavodu za zapošljavanje). Temeljem ankete ta stopa iznosi 15,2%.
- U posljednjih 1,5 god. statistika bilježi pad broja nezaposlenih, u tom padu određenog udjela imala je i promjena zakonske regulative za nezaposlene.
- Brisanje s evidencije jednog broja nezaposlenih jer nisu udovoljavali kriterijima s ankete
- Smanjenje broja nezaposlenih i pada stope nezaposlenih za 50% dakle uvjetovano je promjenama kriterija, a 5% treba pripisati stvarnom porastu broja zaposlenih.
- 2002.g. 1.359.000; 9.mj. 2003.g. 1.382.000
- Rast BDP-a iznad 5% je posljedica smanjenja broja nezaposlenih (najkvalitetniji način pada nezaposlenosti).
- Ta stopa privrednog rasta mora biti veća od porasta broja zaposlenih kako bi se povećala produktivnost rada.
- Problem nedovoljne zaposlenosti može se ublažiti usklađivanjem strukture ponude rada sa strukturom potražnje.
- Taj nesklad struktura rada veoma je izražen u pojedinim sektorima gosp. (brodogradnja, građevinarstvo, niskogradnja...), ali je prisutno i u drugim sektorima.
- Mogućnost ublažavanja je i samozapošljavanje.
- Da bi metoda samozapošljavanja (uz državni kredit) bila efektivnija vrlo je važan poduzetnički duh, kao i dokvalifikacije i prekvalifikacije u okviru nekog zanimanja, važan je i fond općih (temeljnih) znanja.

- Sve do 1990.g. problema oko zapošljavanja gotovo da i nije bilo, država je brinula i o zaposlenju i o stanovanju, zdravlju...
- Visok je trošak rada u Hrv. u odnosu na tranzicijske zemlje.
- Od 10 novih članica EU (5.mj. 2004.) Hrv. ima veći prosječni trošak rada veći za 54% nego te zemlje.
- Jedino je u Sloveniji taj trošak rada nešto veći.
- Trošak rada kod nas je više uvjetovan doprinosima, porezima, davanjima, ali i visinom neto plaća.
- Visoki doprinosi i porezi te davanja na plaće povećani su sa pretjeranom javnom potrošnjom, pretjeranim budžetskim rashodima.
- Smanjenje doprinosa jedan je od uvjeta lakšeg zapošljavanja i bržeg porasta neto dohotka.
- “Siva ekonomija”, rada koji je neregistriran, službeno se ne iskazuje u statistici, a prisutan je u svim zemljama (rad u fušu).
- Kvalitetan rast GDP-a – osnovni izvor rasta treba da bude materijalna proizvodnja, a ne rast potrošnje koja se uvelike financira zaduživanjem.
- Potreba za reindustrijalizacijom.
- Mogućnost samozapošljavanja uz 2 pretpostavke: više poduzetničkog duha kojeg u RH uvelike manjka jer smo dugo bili u sustavu gdje se država brinula o zaposlenju, zdrastvu, stanogradnji (danas to sve pojedinac mora sam); aktivnija potpora države u samozapošljavanju jer se tu u 1. redu radi o maldima kojima fali kapitala za start
- Mogućnost povećanja zaposlenosti – suzbijanje “sive ekonomije”
- U razvijenim zemljama 8-9% GDP-a se formira kroz sivu ekonomiju (npr. USA, Švicarska...)

B) PRIRODNI RESURSI (BOGATSTVA) - IZVORI HRV. GOSP.

Jedna su od 2 sastavnice ukupnog društvenog bogatstva jedne zemlje (2 sastavnicu čini proizvedeno bogatstvo – proizvodnja ili materijalna dobra koja su rezultat ljudskog rada). O veličini bogatstva i proizvedenih i prirodnih dobara ovisi proizvodna snaga svake države i proizvodna orijentacija svakog društva. Djelovanjem čovjeka u fzi proizvođača, prirodni resursi se transformiraju u proizvodno bogatstvo, te je s toga razumljiv cilj ekonomske politike svake zemlje da taj proces transformacije bude što većih razmjera, da bude što racionalniji i dakako što profitabilniji.

Budući da su ti prirodni resursi jedan od 3 elementa proizvodnog procesa (rad, kapital, proizvodnja), razumljivo je da su prirodna bogatstva bila predmet znanstvenog istraživanja brojnih teoretičara gospodarskog razvika.

PRIRODNI UVJETI – u njih ubrajamo prirodne resurse: površina zemlje, tla, vode, klima – moraju postojati da bi se odvijala proizvodnja.

PRIRODNI IZVORI – elementi prirode koji se mogu neposredno iskoristiti prerađivanjem u procesu proizvodnje radi potrošnje: vodena snaga, voda za piće, minerali, šume, prirodni travnjaci, flora i fauna.

PRIRODNI RESURSI – predstavljaju raspored uvjeta i materije ne koju čovjek primjenjuje svoju aktivnost pod određenim gospodarskim zakonitostima da bi povećao svoje ukupno bogatstvo

Primarnu ulogu u razvoju i životu jedne zemlje imaju društveni čimbenici, a ne prirodni.

Razlikujemo: obnovljive i neobnovljive resurse.

OBNOVLJIVI RESURSI – neprekidno se obavljaju u beskonačnom toku prirodnih procesa. To su: živi resursi u moru, rastvorene soli i sama voda, biljni pokrov na zemlji i vodene snage. Dijele se na: resurse kod kojih stupanj obnavljanja ovisi o količini koja je ostala neiskorištena da bi se iz nje izvor obnovio; izvore gdje ovakva ovisnost ne postoji ili je zanemariva.

NEOBNOVLJIVI RESURSI – nakon jednog iskorištavanja nepovratno se izgube, nemaju mogućnost autonomne obnove u prirodnom procesu.

PRIRODNI UVJETI

POVRŠINA ZEMLJE – mreže različito velikih prostornih jedinica čine: a)zemlje s golemim prostorom (Kanada, Brazil, Kina, SAD); b)zemlje sa srednje velikim prostorom (Njemačka, Španjolska, Turska); c)zemlje koje raspolažu s manjim prostorom (Nizozemska, Švicarska, RH – 56.610 km²); d)zemlje iznimno malih prostora (Luxemburg, Andora).

Najvrednije zemljište zaposjednuto je u ind. i prostorne svrhe, zatim za naselja i prometnice – vrijednost mu pada kod poljoprivrednih površina, šuma, pašnjaka, a najniža je na pustinjama i goletima.

3 geografske cjeline RH prostor sjeverno od rijeke Kupe i Save (najgušće naseljen oko 103 stanovnika na km²), gorsko-planinska regija (najslabije naseljen prostor sa 18 stanovnika na km²); primorje-otoci (velike razlike unutar istih županija (Ri, Si, Zd – oko 150-200 stanovnika na km²; Lošinj 109 stan./km²; Cres 8 stan./km²).

STRUKTURA UKUPNE POVRŠINE – podjela prostora:

A)Kopnena pov.

RH IMA KOPNENU POVRŠINU – 56.610 km² (poljop. prostor 56,96%; šume 36,75%; ostalo 6,29%)

POLJOPRIVREDNU POVRŠINU ČINE – obradiva površina Σ 2.020.000 ha (oranice i vrtovi 1.466.000 ha; voćnjaci 70.000 ha, vinogradi 71.000 ha; livade 413.000 ha) i neobradiva Σ 1.188.000 ha (pašnjaci 1.155.000 ha; bare, trstici i ribnjaci 33.000 ha).

B)Morska pov.

MORSKA GRANICA OBUHVACA OBALNO MORE, pri čemu razlikujemo:

UNUTARNJE MORSKE VODE – more između obale i naših vanjskih otoka sa svim otocima osim Visa, Jabuke, Kamnika, Sveca, Biševa, Sušca i Palugruške otočne skupine.

TERITORIJALNO MORE – nastavlja se na unutarnje morske vode.

Državna morska granica nalazi se uz vanjski rub teritorijalnog mora. Ta je granica udaljena 12 nautičkih milja (oko 22,2 km) od najudaljenijih otoka ili obale kopna ispred kojeg nema otoka (Istra, Cavtat).

POVRŠINA OBALNOG MORA – 31.067 km² (60% od kopnene površine) + KOPNENA POVRŠINA 56.100 km² = UKUPNA POVRŠINA RH 87.677 km²

NAČELOM "LINIJE SREDINE" – razgraničen je epikontinentalni pojas između RH i Italije: On obuhvaća morsko dno i podzemni podmorski prostor.

UKUPNA DULJINA MORSKE OBALE – 5.835,3 km

DULJINA OBALE KOPNA – 1.777,3 km

DULJINA OBALE OTOKA – 4.058,0 km

BROJ OTOKA – 1.185

BROJ HRIDI - 389

BROJ GREBENA – 78

Navedena dužina morske obale daje koeficijent razvedenosti 10,2.

KOEFICIJENT RAZVEDENOSTI – omjer stvarne duljine obale između dvije točke u km i njihove zračne udaljenosti.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ.

G. p. RH određen je njezinim prirodnim obilježjima. Smještena je u središtu Europe na dodiru 4 velike Europske prirodne cjeline: Mediterana, Panonije, Dinarida i Predalpskog prostora.

MARITIMNU HRVATSKU po prirodi i kulturi čine 2, tj. 3 pojasa: otočni, primorski i zaleđe.

TRI PRIRODNO GEOGRAFSKE CJELINE (hipsometrijska podjela):

MEDITERANSKI (PRIMORSKI) PROSTOR - obuhvaća 17.850 km² (31,6% RH).

PANONSKI PROSTOR HRV. – manji je dio velike europske panonske cjeline; RH zahvaća njezin južni rub tvoreći tako najveći dio RH s 30.776 km² – više od 1/2 RH tj 54,4%.

GORSKO-PLANINSKI PROSTOR – razdvaja mediteransku i panonsku Hrv., na SZ je Gorski kotar; JI Lika; SI rubni vapnenački ravnjak. Zauzima 7.913 km² (14% površine Hrv.).

KLIMATSKI UVJETI.

Tri su čimbenika koji imaju utjecaj na klimu RH: Sjeverni Atlantik, Sredozemno more, Panonska zaval.

Tri klimatske regije: **Umjereno kontinentalna klima** (I i središnja Hrv.); **područje mediteranske klime** (vezana je uz otočni niz, usku primorsku zonu koja dalje u unutrašnjost prodire do Čićarije u Istri, Zrmanje, Cetine i donje Neretve u Dalmaciji – uzrokuje blage zime); **područje planinske klime** (gorska Hrv. – niži dijelovi gorske Hrv. imaju osobine preplaninskog podneblja, a najviši krajevi planinske klime).

RELJEF.

Djelovanje endogenih sila i egzogenih procesa oblikovali su reljef RH. Najviše hrv. planine nalaze se na prijelazu iz kontinentalnih krajeva u primorje (Risnjak 1.528m., **Dinara 1.831m.**, Velika Kapela 1.534m., Plješćica 1.657m.) i neposredno uz more (Učka 1.401m., Velebit 1.757m., Biokovo 1.768m.).

LIKA – (sjeverno od rijeke Zrmanje) – sastoji se od nekoliko međusobno odvojenih kotlina. Dna tih kotlina (polja u kršu) uglavnom su na nadmorskoj visini 500-700m.

GORSKI KOTAR – u prosjeku najviši dio Hrvatske.

ISTOČNA HRVATSKA – Panonska nizina (nekoliko planina, malo iznad 1000 m. – Žumberak 1.171m., Ivančica 1.061m., Medvednica 1.033m.).

TZV. PRAVE NIZINE do 200m (najveći dio u Panonskoj Hrv.) obuhvaćaju preko polovice drž. teritorija (52,8%), a u njima živi 85% pučanstva. Tu je smješteno 35 naselja u kojima živi više od 10.000 stanovnika.

Slijedeća visinska zona – samo 3 naselja ima više od 10.000 stanovnika. U ovoj zoni nalazi se najviše privrednih snaga i prirodnih bogatstava. Postoje i velike poteškoće za normalno odvijanje prometa osobito iznad 700 m. nadmorske visine.

VODE

ČETIRI KOMPONENTE PRIRODE prijeko potrebne za egzistenciju ljudi: tlo, zrak, biljni pokrov i voda.

Vodene zalihe na zemlji neprekidno cirkuliraju – hidrološki ciklusi.

Uvjetovanost količine rasporeda i važnosti voda na teritoriju RH određena je: geološkom podlogom, specifičnim klimatskim karakteristikama, geomorfološkim položajem.

Geomorfološki položaj podijelio je RH na 2 sliva: CRNOMORSKI SLIV 32.800 km², 58% prostora (sjeverna Hrvatska s riječnim tokovima: Mura, Drava, Dunav, Sava) i JADRANSKI SLIV.

PRIRODNI IZVORI:

IZVORI JADRANSKOG MORA:

MORSKA SOL – u prosječnim vremenskim prilikama na 1m² dobije se oko 6 kg. soli. Proizvodnja soli na Pagu i Stonu kreće se oko 18.250 t.

MORSKI PIJESAK I ŠLJUNJAK – uz zapadnu obalu Istre, kvarnerske otoke, na potezu Nin-Prevlaka, te na predjelu Omiš-Dugi Rat-Krila.

FAUNA MORA I SLATKIH VODA – Jadransko more ubraja se među ribom bogatija mora.

KOLIČINA PLAVE RIBE – oko 370.000 t. Od te količine bez opasnosti se može izloviti 35% (u optimalnim uvjetima to je oko 130.000 t. ribe). Osim plave ribe, moguć je ulov PRIDNENE RIBE između 30.000 i 80.000 t.

U posljednjem desetljeću ulov ribe u RH kretao se od 35.000 – 48.000 t. god. (*91g. 18.000 t.). Od ukupne količine plave ribe (26.000 - 41.000 t.) 87% je ulov srdele, ostalo papaline i inćuni. Pridnene ribe lovi se oko 6.000 t. godišnje.

Postoje i neiskorištene mogućnosti organiziranog uzgoja ribe u prirodnim uvjetima tzv. AKVAKULTURA.

Ulov slatkovodne ribe:

- 1980-1991g. – 10.000-13.000 t. god. – šaran 70%, pastrva ispod 10%, a ostalo čine linjak, štika, som i smud.

VODENE SNAGE:

HIDROENERGETSKI POTENCIJAL – razlikujemo teoretske vrijednosti:

- ukupni ili bruto HE potencijal – dobiva se iz energetskog iskorištavanja cjelokupne kol. vode pri prosječnim vodostajima vodotoka bez gubitka pada od izvora do ušća.
- neto HE potencijal – dobivamo ako računamo s energijom koje vodne snage mogu proizvesti na priključcima

ISKORISTIV NETO HE POTENCIJAL – ono što se može iskoristiti (11.203 GWh). Izgrađene HE na vodotocima, tj. akumulacijom omogućuju proizvodnju od 3.592 GWh, a to je 59% iskoristivog neto potencijala. Preostalih 41% se ne može u cijelosti iskoristiti.

Glavni vodeni tokovi za energetsko iskorištavanje u Hrv. su: Drava – 2.529 GWh i 50% iskoštenog potencijala.

Cetina – 2.916 GWh i 98% iskoristivenog potencijala.

Lika i Gacka – 1.442 GWh i 70% iskoristivenog potencijala.

Ponornice J Like – 498 GWh i 100% iskoristivenog potencijala...

PODZEMNE VODE:

Značenje ovih voda vezano je uz porast stan., brz razvoj ind., intenzifikaciju poljoprivredne proizvodnje, rast turizma i opći rast životnog standarda.

Osobina ove vode: relativna stalnost sastava i temperature. Podzemne vode uglavnom se javljaju u rastresitom pijesku i šljunku.

U sjevernoj Hrv. najzdašnije vodonosne horizonte nalazimo u ravničarskim područjima na dubini od 1-66m.
Krška područja Hrv. karakteriziraju vertikalno otežanje padalinskih voda, njihova podzemna koncentracija u krškim šuplinama.

ENERGETSKE SIROVINE

Čine ih prirodni izvori: ugljen, prirodni plin, rude urana, nafta, uljni škriljci.
Ako se tome doda hidroenergija – osnovni nositelji PRIMARNE ENERGIE.

KAUSTOBIOLITIMA zovemo ugljen, naftu, prirodni plin i uljne škriljce ili sedimente koji gore (FOSILNA GORIVA).
Ovi glavni izvori čine strukturu energetskih izvora koji su uporište za utvrđivanje energetske politike svake države.

60'ih god. prošlog stoljeća u svijetu je dominirao ugljen ("epoha ugljena").

Slijedeća je bila epoha nafte i plina, **razlozi su niži troškovi proizvodnje i transporta, jeftinija transformacija u sekundarnu energiju i veća primjena u domaćinstvu i tehnologiji**. Nuklearna epoha je u tijeku, a predviđanje stručnjaka najavljuju nastup sunčane epohe.

ENERGETSKI IZVORI HRV. – gorivo drvo, hidroenergija, ugljen, nafta, prirodni plin, geotermalni izvori.

UGLJEN – struktura rezervi ugljena u Hrv.: kameni 3.471.000t.; smeđi 2.917.000t.; lignit 33.285.000t. (leži u Istri (mrki ugljen Istra i S. Hrv.).

U ležištima sj.Hrvatske eksploatacija je otežana zbog snažnih tektonskih pokreta. **Problem mrkog ugljena je veliki postotak sumpora što je tehnološki i ekonomski problem, neodgovarajući je za koksiranje, ugljen se koristio ta termoelektranu Plomin 1.**

NAFTA – današnje rezerve nafte u Hrv. nalazimo u 3 područja: SAVSKO (Štruzec Žutica); Dravsko (Šandrovac, Beničanci); Istočno-slavonsko (Đeletovci). **Murski bazen dugotrajnom eksploatacijom krajnje je oslabio.**

Rezerve se cijene na 20 mil. t. iskorištavaju se na 34 polja s 850 pumpi.

- 1980.g. proizvodnja je iznosila 3 mil. t. – **od tada je u padu**
- zbog **iscrpljenosti i nema novih rezervi, rat je smanjio proizvodnju u Đeletovcima, neka polja se eksploatiraju već 40 godina, a nijedno nije mlađe od 10 godina.**
- 1990g. 2.022.000 t. – za podmirenje potreba uvezlo se još 5.043.000 t.
- od 1980.g. dolazilo je od naših koncesija 200.000 iz Angole.

PRIRODNI PLIN

Dobiva se na naftnim i plinskim poljima; 19 polja s 90 bušotina. Glavni dio dobiva se u Molvama, Kalinovu, Starom Gracu – od 1993.g i sadrži glavne rezerve Hrvatske).

Rezerve su utvrđene na oko 37 mlrd. m³ – može se iskoristiti samo 35-40%.

Do 2010.g. predviđa se da će proizvodnja prirodnog plana pasti na samo 125 mil. m³.

Rast se očekuje samo ako prirodni plin postane dominantan izvor, ali rezerve će se iskoristiti do 2010 godine. Geotermički izvori ne mogu poboljšati energetska slika.

Ako koristi ove izvore energije (drvo, HE, ugljen, naftu, prirodni plin) u današnjim okvirima, Hrv. može podmiriti 65% svojih energetskih potreba za energijom.

METALI

Registrirana nalazišta boksita – raspostranjenije su na velikom području Istre do Imotskog – disprezija smanjuje mogućnost prerade na jednom mjestu, postojeće količine nisu dovoljne za potrebnu proizvodnju pa se moramo orijentirati na uvoz.

NEMETALI

RH raspolaže velikim rezervama nemetalnih sirovina.

Ležište BARITA nalaze se u Gorskom kotaru (55.000 tona B i C1 kategorija), Lici (633.000 t. B i C1 kategorije) i na Petrovoj gori – rezerve isprljne.

Ležište GRAFITA – padine Psunja i Papuka.

Hrvatska obiluje većim količinama BENTONITSKE GLINE (više od milijun tona).

Rezerve KVARCA i KVARCNE STIJENE iznose 7,8 mil. t. A.B. i C1 kategorije.

GIPS – rezerve iznose 6,4 mil. tona

ARHITEKTONSKOI-GRADJEVINSKI KAMEN – rezerve iznose 8,3 mil m³.

CEMETNE SIROVINE – rezerve iznose 129,4 mil. tona.

VAPNENAC – javlja se u većim količinama.

ŠUME

Šume kao geografska pojava imaju svoje zakonitosti pojavljivanja u: horizontalnom (šume su raspoređene u području) i vertikalnom smjeru (šume su raspoređene u zone). To ovisi o utjecaju prirodnih elemenata i čovjeka.

Šume zauzimaju 36,7% ukupnog teritorij RH: Panonska nizina 31,2%, Gorska Hrvatska 51,6%; Primorska Hrv. 39,7%.

STRUKTURA DRVEĆA NAŠIH ŠUMA – listače 79%, četinjače 4%, mješani sastav 17% - s gospodarskog stajališta ova struktura je nepovoljna. Bukva sudjeluje s 51%, hrast s 13%, smreka i jela s 1% od ukupnog fonda drvene mase.

Na svakog stanovnika dolazi oko 0,27 ha razvijene šume.

ZASTITA PRIRODNIH BOGATSTAVA

Po čuvanošti zakonodavac je izdvojio 8 kategorija objekata: strogi rezervat, nacionalni park, park prirode, specijalni rezervat, park šuma, značajni krajolik, spomenik prirode, hortikulturni spomenik.

Zaštita resursa danas nastoji spriječiti nepoželjne izmjene i povećati produktivnost eko sustava.

C) DEKOMPONIRANJE I AGREGATNA UPOTREBA BDP-A

OPČENITO O RASPODJELI

KLASIČNA TEORIJA:

- D. RICARDO – tretirao je poljoprivrednu i industrijsku proizvodnju kao ukupnu proizvodnu aktivnost društva, a prihvaćajući zakon opadajućih prinosa smatrao je da je akumulacija kapitala odlučujući faktor industrijskog procesa. Rezultat gosp. aktivnosti – društveni proizvod koji se raspodjeljuje između vlasnika zemlje, radnika i vlasnika kapitala (renta, nadnica, profit).
- MARX – pristup raspodjeli temelji se na njegovoj radnoj teoriji vrijednosti. Vrijednost proizvoda određuje se društveno potrebnim vremenom za njegovu proizvodnju. Ostvareni dohodak se raspodjeljuje na pojedine sudionike u ukupnom procesu

reprodukcije: vlasnika zemljišta, kapitala, vlasnika novčanog kapitala i radnike (renta, profit, kamate, najamnine).

NEOKLASIČNA TEORIJA:

- Ukupni proizvod je f-ja faktora proizvodnje – rada, kapitala, zemljišta – raspodjeljuje se u obliku najamnine, profita i rente.
- Svaki od tih elemenata raspodjele jednak je njihovu graničnu proizvodu.
- Izjednačavanjem cijene svakog pojedinog faktora proizvodnje s njegovim graničnim proiz. ostvaruje se puna zaposlenost faktora proizvodnje i max. proizvodnja.

SUVREMENE TEORIJE:

- Od sredine 1960'ih – TEORIJA OPĆE RAVNOTEŽE – raspodjela dohotka određena je predhodnom raspodjelom faktora proizvodnje (kapital, rad) te preferencijama i tehnologijom.
- Egalitarizam je osnovna maksima sustava raspodjele.

Osim faktora proizvodnje na tržištu su prisutne robe i usluge kao rezultat proizvodnog angažiranja proizvodnih faktora (kružni tok materijalnih sredstava).

Usporedno s tim kružnim tokom roba i usluga cirkulira i gotov novac kao i ostala sredstva plaćanja (2. toka: realni i novčani).

Raspodjela daje odgovor na 1 od 3 temeljna pitanja gospodarske aktivnosti: što, kako i za koga proizvoditi (za koga?).

Raspodjela se ostvaruje na tržištu proizvodnih faktora – potražnja za proiz. faktorima razultira iz potražnje za finalnim proizvodima i uslugama.

Najveći dio narodnog dohotka raspoređuje se u obliku nadnica i plaća.

Tržišnim vrednovanjem svakog pojedinog faktora proizvodnje ostvaruje se prvi krug raspodjele – PRIMARNA RASPODJELA.

DRUGI KRUG RASPODJELE – dohodci što su ih sudionici rada ostvarili raspoređuju se podsredstvom poreza, doprinosa i sl.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD (PO RASHODOVNOJ METODI):

Do 1990. god., ukupni rezultat gosp. aktivnosti iskazivao se pomoću 3 temeljne makroekonomske veličine: DRUŠTVENI BRUTO PROIZVOD (DBP), DRUŠTVENI PROIZVOD (DP) I NARODNI DOODAK (ND).

DBP – u izračunu se koristi proizvodna (realna) metoda. To je zbroj svih vrijednosti proizvodnje materijalnih dobara i proizvodnih usluga obračunatih po proizvođačkoj cijeni. Vrijednosna struktura DBP: materijalni troškovi, amortizacija i narodni dohodak.

$DP = DBP - \text{mat. trošak}$

$ND = DP - \text{amortizacija}$

Tijekom tranzicijskog razdoblja umjesto DBP, DP, ND koristi se BRUTO DOMAĆI PROIZVOD (BDP) – od 1993.g.

1993.g. učinjena je procjena BDP-a u tekućim, zatim u stalnim cijenama, te njegov izračun po rashodovnoj metodi.

BDP se obračunava prema metodologiji sustava nacionalnih računa UN-a - SNA 1993. i Europskog sustava nacionalnih računa ESA 1995.

U IZRAČUNU BDP-A KORISTI SE: Bruto vrijednost proizvodnje (BVP), međufazna (intermedijarna) potrošnja, Bruto-dodana vrijednost (BDV).

BVP – zbroj trž. vrij. svih proizvoda i usluga koje se transformiraju, koriste i troše u procesu proizvodnje.

$BDV = BVP - \text{međufazna potrošnja}$

BDP u tržišnim cijenama – vrijednost svih proizvedenih dobara i usluga rezidentnih jedinica.

BDP > DP za oko 10-15%.

1994.g. prvi izračun BDP-a po rashodovnoj metodi.

BDP PO RASHODOVNOJ METODI – zbroj izdataka za potrošnju gotovih proizvoda i usluga proizvedenih u domaćem gospodarstvu.

$BDP = C + G + I + (E - M)$ C = osobna potrošnja; G = državna (javna) potrošnja I = investicije E = izvoz, M = uvoz

UPOTREBA (RASPODJELA) BRUTO DOMAĆEG PROIZVODA:

BDP po rashodovnoj metodi može se dezagregirati na dvije temeljne analitičke veličine:

DOMAĆU POTROŠNJU – zbroj individualnih izdataka za potrošnju i kolektivnih izdataka države za potrošnju (konačna potrošnja i bruto investicije) i na
SALDO UVOZA I IZVOZA.

INDIVIDUALNA POTROŠNJA: izdaci kućanstva za konačnu potrošnju, izdaci neprofitnih ustanova koji služe kućanstvima (NPUSK) i individualnih izdataka države.

INDIVIDUALNI IZDACI DRŽAVE – izdaci za obrazovanje, zdrastvo, kulturu, sport, socijalnu skrb, nabava lijekova i sl.

NPUSK – izdaci se odnose na dobra i usluge koji neprofitne ustanove pružaju kućanstvima.

KOLEKTIVNI IZDACI DRŽAVE – izdaci za upravne, administrativne, obrambene, ekonomsko-razvojno– istraživačke i druge zajedničke netržišne usluge države.

BRUTO INVESTICIJE DRŽAVE – ukupna ulaganja u dugotrajnu imovinu i promjena zaliha.

BRUTO INVESTICIJE U DUG. IMOVINI – investicije u novu dugotrajnu imovinu, troškovi transakcija rabljene dug. imovine, nabavke nematerijalne dugotrajne imovine.

PROMJENE ZALIHA – zalihe proizvodnje u tijeku, zalihe gotovih proizvoda, zalihe trgovačke robe, sirovine i materijal.

BDP nije isto što i domaća potražnja zbog uvoza i izvoza – otvorena privreda.

SALDO UVOZA I IZVOZA:

Pozitivni saldo u vanjskotrgovinskoj razmjeni dobara i usluga reducira domaću potrošnju na razinu ispod vrijednosti BDP-a.

Veća vrijednost uvoza u odnosu na izvoz omogućuje i veću potrošnju dobara i usluga u zemlji nego što je njihova domaća proizvodnja.

VT razmjena uveliko utječe na usklađivanje strukture ukupne domaće potrošnje (D) i strukture ponude (S) iz domaće proizvodnje.

Presudni utjecaj na kretanje BDP-a imala je osobna potrošnja (kućanstva).

Do 1999.g. stopa rasta – 5,6% god. , 1999.g. pad za 0,4%; 2000.g. rast za 3,7%.

UZROCI APSOLUTNOG I RELATIVNOG RASTA IZDATAKA ZA OSOBNU POTROŠNJU:

- 1978.g. započinje dugoročni trend pada realnih plaća (najvažnijeg izvora sredstava za osobnu potrošnju) do 1994.g.
- Porast dohotka stanovnika je iskorišten za zadovoljavanje potreba u trajnim dobrima.
- Potrošnju kućanstva poticala je i liberalizacija sustava kreditiranja stanovništva.

Brži rast osobne potrošnje u odnosu na BDP zaustavljen je u 1997. g. – udio osobne potrošnje u BDP-u – tada je dosegnuta najviša točka od 62,2%.

2000.g. dolazi do ponovnog porasta realne vrijednosti potrošnje kućanstva za 4,1% u odnosu na predhodnu god., što je iznad porasta

BDP-a koji je bio 3,7% - povezano s porastom realnih plaća u 2000 od 3,3%.

Udio potrošnje države u BDP-u uvjetovan je djelovanjem većeg broja činitelja: razina ekonomske razvijenosti, ukupno stanje u zemlji i gospodarstvu, karakter drž. vlasti.

ANALIZA 1994-2000.g.:

- potrošnja države relativno je stabilna, sudjeluje u vrijednosti BDP-a između 27-29%,
- stabilna potrošnja države obračunata u stalnim cijenama (1997) na razini od 31-33 mlrd. kn,
- izdaci za obranu od 1991-1995.g. kretali su se oko 35% ukupnih rashoda državnog proračuna – 1993.g. rekordnih 39%.
- za javni red i sigurnost izdvojeno je do 12% ukupnih izdataka drž. proračuna,
- 1.12.1992. – 663.000 i 1.3.1997.g. 224.000 izbjeglica na trošak državnog proračuna,
- materijalne ratne štete: oko 30 milijardi US\$ - uništeno i oštećeno oko 25% proizvodnih gospodarskih kapaciteta, 9% stambenog fonda, veliki dio prometnica,
- od 1998.g. socijalno osiguranje i zaštita – pojedinačno najveća stavka rashoda državnog proračuna prema funkcionalnoj klasifikaciji (od 1/4 do 1/5 ukupnih rashoda).

INVESTICIJE:

- 1992.g. najniža razina investicija.
- 1997.g. najviša razina – sudjelovale su s 27,5% u BDP-u,
- BRUTO INVESTICIJE U FIKSNI KAPITAL – ulaganja u nove kapacitete, u proširenje, rekonstrukciju i modernizaciju postojećih ili zamjenu zastarjelih, istrošenih ili uništenih kapaciteta,
- 1999.g. ukupne investicije veće su od iznosa amortizacije,
- 1999.g. ulaganja u nove kapacitete, proširenje, rekonstrukciju i modernizaciju postojećih sudjeluju s 63,1%, opreme sa 23,4%; dok na ostalo otpada 4,5%.

STOPA BRUTO ŠTEDNJE: vrlo niska

- 1990.g. – 2% BDP-a
- 1999.g. – 14% BDP-a

- stopa investicija u 2000.g. bila je 22%; a stopa štednje 16%,
- stopa investicija previsoka je u odnosu na stopu štednje,
- porastom stope štednje i stope investicija u BDP-u može doći do ubrzanja gosp. rasta, smanjenje deficita platne bilance i smanjenja zaduženja u inozemstvu,
- ukupna domaća potrošnja (osobna, državna i investicijska) bila je u svim godinama od 1994.g. veća nego BDP i to za oko 10%.

UVOZ I IZVOZ:

- veću potrošnju u odnosu na proizvodnju omogućavao je deficit u vrijednosti izvoza i uvoza roba; u VT razmjeni usluga bilježen je suficit (kontinuirano) koji u cijelom tranzicijskom razdoblju (osim u 1992. i 1993. g.) nije bio veći od deficita u robnoj razmjeni,
- 1997-2000.g. deficit se smanjio s 4,2 mlrd.\$ na 3,2 mlrd.\$, ali samo zbog smanjenja uvoza.

Razina osobne potrošnje u RH kreće se u širokoj zoni udjela potrošnje u drugim usporednim zemljama.

Od 130 zemalja samo je njih 7 imalo veći udio potrošnje države u BDP-u.

Niska razina I – uzrok: niska učinkovitost investicija koja se ogleda u razmjerno niskim stopama gospodarskog rasta i niskoj stopi domaće štednje.

Negativna razlika između stopa domaće štednje i stope bruto-domaćih investicija (-9% BDP-a).

D) HRVATSKI GOSPODARSKI RAZVOJ

GLAVNA OBILJEŽJA STOLJETNIH GOSPODARSKIH TRENDOVA 1900. – 2000.

MJERENJE I DINAMIKA STOLJETNIH GOSP. GIBANJA:

- gospodarski napredak iskazan u kol. novoprodučenih dobara i usluga u određenom razdoblju (predmet mjerenja),
- 1900-1945.g. – pokušaji mjerenja svode se na procjenu nac. dohotka (y) – zbroj različitih individualnih dohodaka (nadnica, profit, renta) – takva procjena vrijednosti ekonomske aktivnosti služila je za utvrđivanje porezne osnovice na nacionalnoj razini, tj. moguće veličine državnog proračuna i drž. potrošnje;

- 1945-1990.g. – dominiraju analitičke veličine koje mjere veličinu tzv. materijalne proizvodnje. Tako upotrebljavane mjere zvale su se društveni bruto-proizvod. (DBP), DP, ND (y);
- od 1991.g. rabe se mjere: BDP (GDP), BNP (GNP) i ND (Y).

Hrvatska je tijekom 20.st. uvećala svoj BDP za 9 puta, a ako je pućanstvo istodobno povećano svega 0,4 ili 40%, ostvaren je i znatan napredak u rastu BDP-a po stanovniku za do 8 puta.

STOLJETNE STOPE RASTA BDP-a – prosječno 2,19% god.

PER CAPITA BDP – 1,85%

1932.g. (razdoblje krize) negativna stopa rasta – 9% (ratovi i prirodne krize dodatno uvećavaju negativne stope rasta).

POZITIVNE EKSTREMNE VRIJEDNOSTI (niže od 20%) – uglavnom su rezultat skokovitog rasta u etapi obnove (1947.g. više od 19%) ili su rezultat oporavka nakon regresa u prethodnoj godini.

1956.g. – 4,2% ; 1957.g. porast od gotovo 19%

60-te godine 20.st. – godine gospodarskog prosperiteta (gospodarska stopa rasta – 7%, 2%; 10%; 3%).

SIMETRIJA RAZVOJA I REGRESA:

- 20.st. se može podijeliti u 2 gotovo jednaka dijela
- 50-tak “mirnih” godina – prvo i treće desetljeće te od 1950-1980.g.
- Hrv. bilježi impresivan rast; doseže status srednje razvijene zemlje s prosječnom godišnjom stopom rasta od 3,5%,
- 1900-1910.g. (Hrv. dio Austro-Ugarskog Carstva) – godišnja stopa rasta 3% temeljena pretežno na rastu realnog sektora,
- 1920-1930.g. – poslijeratni trend ekonomske ekspanzije (godišnja stopa rasta viša od 4% - rast temeljen na ekspanziji financijskog sektora),

- 1950-1980.g. – Hrv. ima ubrzani rast s prosječnom god. stopom rasta od 4,5%-6,3%; razvojno najuspješnije razdoblje – kontinuirano – tijekom 20.st.
- 50-tak god. negativnih stopa rasta: drugo, četvrto, peto i posljednje desetljeće 20 st.
- Hrvatska – FENOMEN DEINDUSTRIJALIZACIJE – prosječna negativna stopa rasta od -0,77,
- posljedice 1. svj. rata (1914-1918) obilježile su desetljeće od 1910-1920.g.,
- 1940-1950. – obilježio 2.svj. rat (1942-1945) – ratna zbivanja bitno su opteretila ekonomske trendove,
- 1945-1947.g. – razdoblje obnove – dosegnuta razina ključnih makroekonomskih indikatora iz 1939.g.
- BDP 1950-ih niži od BDP-a 1940-ih
- 1990-2000.g. Domovinski rat (1991-1995) – Hrv. još nije dosegla razinu BDP od prije tranzicije,
- kriza 1930-ih – rezultirala je nultom stopom rasta u prvoj i negativnim stopama rasta u drugoj polovini tog desetljeća,
- visoke stope rasta 1950-1980.g. praćene su relativno visokim godišnjim stopama inflacije od cca 13%,
- u razdobljima recesije u 80-im i krize u 90-im godinama s prosječnim godišnjim negativnim stopama rasta od -0,79% i -1,48%; prosječna godišnja stopa inflacije bila je viša od 100%.

MEĐUNARODNA POREDBA DINAMIKE I RAZINE RAZVIJENOSTI (usporedba s SAD-om, bazna godina 1900.g.):

- u 20.st. SAD starta s 3.496, a HRV. s cca 779 USD per capita (razlika u BDP-u je 4,49 puta u korist SAD-a),
- 1900-1940.g. – hrv. BDP povećan je 2,3 puta, a Američki 3,18 puta – posljedica specifičnih okolnosti u kojima se odvijala ekonomska aktivnost,
- 1900-1910.g. – BDP uvećan u Hrv. za 1,36 puta; SAD povećan za 1,44 puta,
- 1930.g. hrv. BDP 1,27 puta veći od 1900.g.; SAD – 1,87 puta veći u odnosu na 1900.g.,
- 1920-1930.g. – godine oporavka,
- 1930.g. – hrv. BDP povećanje od 1,91 puta; SAD 2,44 puta veći u odnosu na 1900.g.,

- 1940.g. SAD – BDP veći za 3,18%; Hrv. – 2,3 puta veći u odnosu na 1900.g.,
- SAD između 1940-1950.g. udvostručuje BDP (5,48 puta veći nego 1900.g.),
- 1960.g. hrv. BDP 3,5 puta veći nego 1900.g. (SAD 7,72 puta veći nego 1900.g.),
- 1970.g. hrv. BDP 6,5 puta veći nego 1900.g. (SAD 15,93 puta veći).

Ako u analizu uključimo i kretanje stanovništva – BDP per capita:

- tijekom 20. st. stanovništvo Hrv. povećalo se svega za 1,38 puta, a stan. SAD za 3,8 puta,
- 1900.g. SAD su imale 4,49 puta veći BDP per capita od Hrvatske, 1980.g. razlika je bila 3,18 puta,
- 1980.g. Hrvatska trpi dugoročnu ekonomsku krizu – BDP 1990.g. bio je na razini kao i 1980.g. (u odnosu na 1900.g.), a BDP SAD 1990.g. se povećao za 21,81 puta u odnosu na istu godinu,
- hrvatski BDP per capita je 17% per capita BDP-a SAD,
- u 1990-tim godinama hrvatski BDP je 8,7 puta veći u odnosu na 1900.g.,
- volumen hrv. BDP-a u 2000.g. u odnosu na 1900.g. bio je isti kao i 1976.g.,
- volumen SAD BDP-a u 2000.g. viši je do 29 puta u odnosu na 1900.g.,
- 2000.g. BDP per capita SAD-a veći je od rv. za 5,78 puta,
- relativna razlika u razvijenosti se povećala s 4,49 na početku na 5,78 puta na kraju 20.st.

U razdoblju od 1960-1990.g. Hrvatska ima stopu rasta od 3,6% i tada je spadala u razvojno uspješnije zemlje.

2000.g. – hrvatski prosjek pada na 2,3%.

2 POKAZATELJA:

RAZVOJNA DINAMIKA – 1990.g. Hrvatska je trebala 19.god. za udvostručenje BDP-a, 2000.g broj potrebnih godina za udvostručenje BDP-a penje se na 30.

PARTICIPACIJA RADNE SNAGE U STANOVNIŠTVU – 1990.g. 37%, 2000.g. 36%.

1970.g. Hrvatska postaje srednje razvijena industrijska zemlja s udjelom industrije u BDP-u s oko 35%.

Niska participacija radne snage, na kraju 20.st. povezuje se s procesom deindustrijalizacije.

DEINDUSTRIJALIZACIJA – podrazumijeva drastičan apsolutni pad industrijske proizvodnje u dužem razdoblju.

Ubrzani rast BDP-a moguće je ostvariti tržišno orijentiranom politikom pune zaposlenosti.

GOSPODARSKI RAZVOJ I TROŠKOVI RASTA 1950-2000.g.

Moderna ekonomska analiza prati makroekonomske performanse nacionalnog gospodarstva raščlanjivanjem na 4 temeljne varijable:

- razina i dinamika nacionalnog proizvoda,
- zaposlenost/nezaposlenost,
- kretanje cijena,
- bilanca plaćanja (tečaj nacionalne valute)

Veći dio razdoblja nakon 2. svj. rata do hrv. osamostaljenja i tržišne transformacije gospodarstva, hrvatsku obilježava proces “zakašnjele industrijalizacije”.

Hrvatska je u proces industrijalizacije ušla ubrzano, s zakašnjenjem od jednog do 1,5 stoljeća.

Sredinom 1970-ih godina Hrvatska postaje srednje razvijena industrijska zemlja.

U drugoj polovini 20. st.:

hrv. BDP porastao je od 4,3 mlrd\$ 1952.g. na 21,3 mlrd\$ u 2001.g. (BDP je rastao prosječnom godišnjom stopom od 3,38% te se realno povećao za više od 5 puta).

Rast BDP-a per capita – prosječna godišnja stopa od 3,13% (povećao se pet puta).

Zaposlenost je porasla od 477.000 1952.g. na 1.185.000 u 2000.g. (cca 2,5% godišnje).

Rast BDP-a po zaposlenom s 900\$ u 1952.g. na 18.000\$ u 2000.g.

Pokrivenost uvoza izvozom ima prosječnu vrijednost od cca 75%.

U 1950-ima pa sve do 1963.g. imamo relativno umjeren rast opće razine cijena, a nakon toga dolazi do kontinuiranog rasta opće razine cijena sve do 1988.g. tj. do 1990.g.

1993.g. radi ratnih i drugih uvjeta, razina cijena skaće i do 10-12 puta godišnje.

1994.g. započinje proces dezinflacije pomoću stabilizacijskog programa.

Najstabilnije kretanje ima stopa rasta stanovništva od prosječno godišnje 2,4%.

Dugoročno opadajuće stope kreću se između 7 i 8‰ u 1950-im; 6‰ u 1960-im., između 4-5‰ u 1970-im, oko 3‰ početkom i 1‰ krajem 1980-ih.

Stabilniji rast ima BDP (3,38%) i BDP per capita s prosječnom god. stopom od 3,13%. To je omogućilo relativno visoke prosječne god. stope rasta zaposlenosti od blizu 2%, proizvodnost rada raste po prosječnoj stopi od 1,43%.

INDUSTRIJALIZACIJA I UBRZANI RAST 1952-1980.g.

1952-1980.g – razvojno najuspješnije razdoblje 20.st.

Prosječna god. stopa rasta BDP-a iznosila je 6,7%, a stopa rasta BDP-a per capita iznosila je 6,1%.

Stopa rasta stanovništva iznosila je 5,7‰.

Prosječna god. stopa zaposlenosti bila je oko 4%.

Proizvodnost rada, mjerena veličinom BDP-a po zaposlenom raste po stopi od 2,6%.

Razdoblje niske inflacije, s prosječnom godišnjom stopom od 12,6 %.

Veći robni izvoz od uvoza – pokrivenost uvoza izvozom od 80%.

RAZLIKUJEMO 3 RAZDOBLJA:

- 1952-1964.g. “zlatno doba samoupravljanja”,
- 1965-1971.g. međurazdoblje “ekonomske liberalizacije i političke demokratizacije”,

- 1972-1987.g. “policentrični etatizam ili dogovorena ekonomija”

GOSPODARSKA GIBANJA 1980-1990.g i OPORTUNITETNI TROŠKOVI INDUSTRIJALIZACIJE I BRZOG RASTA 1950-1980.g.

U 1980-im godinama hrv. gospodarstvo ulazi u stagnaciju i zonu negativnih stopa rasta.

1981-1990.g. – negativna prosječna godišnja stopa rasta od $-0,75\%$; BDP per capita bilježi pad po negativnim stopama od više od 1% godišnje.

Razdoblje pokušaja implementacije stabilizacijskog programa.

Prosječna god. stopa inflacije bila je približno 150% .

Pokrivenost uvoza izvozom prosječno je iznosio više od 80% .

Zaposlenost umjereno raste u gotovo cijelom razdoblju s prosječnim godišnjim povećanjem od oko 1% .

Proizvodnost rada pada po prosječnoj godišnjoj stopi od približno -2% .

1981-1985.g.:

Trend usporavanja ekonomske aktivnosti, poboljšanje VT bilance, postupno zahuktavanje inflacije, razdoblje intenzivne razrade stabilizacijskog programa i pokušaja njegove implementacije.

1986-1990.g.:

Gospodarski krah, hiper-inflacija (preko 100% godišnje) – uzrok “upad” u monetarni sustav (ilegalno tiskanje novca u Beogradu).

Ubrzani gospodarski rast od 1950-1980.g. imao je i oportunitetne troškove:

- u sektorskoj neravnoteži izazvanoj strelovitom deagregacijom,
- u kvaliteti rasta koja je bila posljedica ekstenzivnog rasta investicija i zaposlenosti.
- ekstenzivan ekonomski rast imao je za posljedicu spor rast proizvodnosti faktora.

TRANZICIJA, GOSPODARSKE PERFORMANSE I OPORTUNITETNI TROŠKOVI 1990-2000.g

1991-2000.g. – prosječna god. rasta bila je negativna oko -1% .

Negativna prosječna god. stopa rasta stanovništva blizu 1% - jako zabrinjavajuće.

Negativne stope rasta zaposlenosti od prosječno –2,76% god.

Prosječna stopa inflacije 93%, a pokrivenost uvoza izvozom pala je na oko 50%.

Istodobno se inozemni dug udvostručio.

RAZLIKUJEMO DVA PODRAZDOBLJA:

- 1991-1995.g. – razdoblje glavnih ratnih zbivanja, negativna prosječna stopa rasta prelazi –6%,. Negativna stopa zaposlenosti prosječno prelazi –6% god., stopa inflacije bila je viša od 500% god., pokrivenost uvoza izvozom bila je na prosječnoj godišnjoj razini od 90% (“tihe sankcije”).
- 1996-2000.g. – osim 1999.g. sve ostale godine pokazuju pozitivne stope rasta BDP-a tako da se je prosječna god. stopa inflacije kretala do 5%. Uspjesi antiinflacijske politike svoje izvorište imaju u politici “tvrdih budžetskih ograničenja” kojima su reducirani i ograničeni proračunski izdatci. Negativna prosječna god. stopa rasta zaposlenosti cca –0,65%. Dolazi do promjena u strukturi BDP-a u kojoj kontinuirano pada udjel realnog sektora, a raste udio financijskog sektora i financijskih agregata. Pokrivenost uvoza izvozom nešto je viša od 50%.

UČINAK STABILIZACIJSKE POLITIKE U KRATKOM I DUGOM ROKU:

- kratki rok – dezinflacijski efekt
- dugi rok – u fiskalnoj sferi politika tvrdih budžetskih ograničenja s jedne i kamatne stope s druge strane, izvlači dohodak iz tvrtki. To tvrtke ostavlja bez obrnutog kapitala i uvlači ih u zatvoreni krug kreditno-kamatnog odnosa koji u dužem roku fiksnu imovinu tvrtki pretvara u vlasništvo banaka – posljedica smanjenje proračunskih prihoda.

U prvoj polovici 1990-ih bitno je sporiji pad BDP-a po zaposlenom od pada volumena BDP-a.

U drugoj polovici 1990-ih stabilizacijski projekt se proglašava spektakularnim uspjehom jer je indeks maloprodajnih cijena kao mjera inflacije, već u prvoj godini provođenja smanjen s mjesečne

stope koja je iznosila 40% na godinu na godišnju stopu inflacije od 1%.

E) REGIONALNI RAZVOJ I REGIONALNA POLITIKA HRVATSKE

SUVREMENA REGIONALNA POLITIKA IZMEĐU TRIŠTA I DRŽAVE

REGIJA – dio zemljišne površine koju karakteriziraju određena obilježja.

KRITERIJI RAZGRANIČENJA: GOSP.KRITERIJ – gosp. “zaokružen” prostor unutar kojeg će gosp. subjekti moći optimalno rješavati zajednička razvojna i tekuća pitanja.

REGIONALNI PROBLEM – postoji kada neka regija odstupa od “nacionalnog prosjeka” u nekim važnim pitanjima kao što su:

- visoka i trajna nezaposlenost
- niska razina i spor rast BDP-a per capita
- visok stupanj ovisnosti o uskoj industrijskoj bazi
- nagli pad proizvodnje
- neodgovarajuća opremljenost infrastrukturom
- velike migracije izvan regije

NEOLIBERALNA EKONOMSKA TEORIJA (TEORIJA KONVERGANCije): zastupnici ove teorije smatraju da su razlike s obzirom na nezaposlenost, dohodak po stanovniku, infrastruktura i sl. privremene ili kratkoročne! S vremenom će tržišne snage utjecati na uravnoteženje razine razvijenosti regija.

Pretpostavka: rad i kapital savršeno su mobilni bez ograničenja napuštanja ili ulaganja u regiju.

Kritika: rad i kapital nisu savršeno mobilni, poslodavci i zaposleni ne posjeduju dovoljno informacija o prilikama u drugim regijama. Visoki troškovi preseljenja, realokacije tvornica i strojeva. Potreban je određen stupanj državne intervencije kako bi se ispravile nesavršenosti slobodnog tržišta.

KEJNEZIJANSKA (INTERVENCIONISTAČKA) EKONOMSKA TEORIJA: veća potreba drž. intervencije – zastupnici ove teorije

smatraju da slobodno tržište djeluje na način da povećava, umjesto da smanjuje regionalne razlike.

Cilj državne intervencije – spriječiti migracije radne snage, poticati nove tvrtke da lociraju svoje poslovne aktivnosti u te regije.

RH: razlikuje se nekoliko razdoblja u pogledu tipa regionalne strategije i politike.

TEORIJA POLOVA – cilj: policentrični razvoj koji se zasniva na industrijalizaciji, tj. stvaranju i lociranju velikih ind. pogona kao nositelja razvoja regije.

TEORIJA VELIKOG UDARA – primjenjuje se u kraćim razdobljima, zasniva se na transferu štednje (investicija) iz okruženja u siromašnije regije.

TEORIJA KOMPLEKSNOG RAZVOJA – cilj: održavanje interne i eksterne ravnoteže.

Aktualna regionalizacija Hrv. obavljena je uz velike političke utjecaje. Hrv. bi se morala decentralizirati i to u najširem smislu.

DECENTRALIZACIJA:

POZITIVNI UČINCI – stabilniji i ravnomjerni razvoj svih dijelova RH. Decentralizacija odlučivanja o fiskalnim prihodima omogućila bi formiranje konkurentnih poreznih politika s ciljem privlačenja proizvodnih faktora. Lokalni donositelji odluka bi pri tome pridobivali pozornost elastičnosti njihovih poreznih prihoda s obzirom na porezne stope koje bi sami kontrolirali – osnova za međuregionalnu poreznu konkurenciju.

U Hrv. fiskalnom sustavu nije uspostavljena adekvatna vertikalna ravnoteža i raspodjela nadležnosti i fiskalnih kapaciteta između organa lokalne samouprave i uprave i centralne države.

JEZGRA VS PERIFERIJA: jezgra – regija s najbržim gospodarskim rastom – Grad Zagreb.

Hrvatska se u proteklom desetljeću razvila u MONOCENTRIČNO GOSPODARSTVO s dominantnim sudjelovanjem Zagreba.

Posljedice:

- pritisak na centralizaciju poslovnih aktivnosti u jednom centru i relativan pad poslovnih aktivnosti u ostalim regijama,
- napuštanje/smanjenje stupnja korištenja resursa u tim regijama,
- porast oportunitetnih troškova u manje razvijenim regijama i višak potražnje za razvojnim resursima u Zg. poskupljuju ukupne troškove takvog modela razvoja i smanjuju konkurentnost hrv. gosp.

NEKE ČINJENICE O REGIONALNOJ EKONOMSKO-RAZVOJNOJ GEOGRAFIJI HRVATSKE

Dosadašnji regionalni razvoj Hrv. može se podijeliti u 2 podrazdoblja:

- do 1990.g. – Hrvatska je sastavni dio bivše Federacije,
- od 1990.g. – Hrv. samostalna država

Do 1990.g.:

- 1986-1990.g. manje razvijenim područjem smatralo se područje koje je obuhvaćalo oko 32% površine i 15,7% stanovništva Hrv.,
- veliki broj nerazvijenih općina – snažno nastojanje općina da budu proglašene nerazvijenim – u tom slučaju su kandidirane za sredstva Fonda za razvoj nedovoljno razvijenih krajeva – Fond je jedan od najvažnijih instrumenata političkog usmjeravanja regionalnog razvoja.

Od 1990.g.:

- neki elementi regionalne politike bilu su zastupljeni u pojedinačnim zakonskim aktima ili u elementima fiskalne politike,
- jedan od najvažnijih indikatora regionalne razvijenosti: BDP per capita (1999.) pokazuje po županijama raspon izeđu najmanje i najviše vrijednosti od 1:8,4 dok je 1990.g. taj omjer bio 1:6.

TREND IZRAZITE CENTRALIZACIJE – gosp. Hrv. u njezin glavni grad Zagreb i svega nekoliko regionalnih gospodarskih centara. Time je definitivno napušten model policentričnog razvoja Hrv. i ostvaren je model monocentričnog razvoja.

2003.g. Zagreb:

- sjedište 36% ukupnog broja hrv. poduzetnika,
- 38% ukupnih zaposlenih,
- poduzetnici sa sjedištem u ZG. ostvaruju gotovo 50% ukupnih prihoda, raspolažu sa 50% aktive, ostvaruju oko 45% izvoza,
- sjedište 45% broja banaka, 63% temeljnog kapitala hrv. banaka.

Obje ove tendencije uzrokuju: povećanje diverzifikacije u razini gosp. razvoja, centralizaciju gospodarstva.

Uzrokuju veliki pad konkurentske sposobnosti ukupnog hrv. gosp. To se događa zbog dva procesa koji dovode do porasta individualnih i društvenih troškova.

28. studeni 2001. – Fond za razvoj i zapošljavanje
Fond za regionalni razvoj

REGIONALNI RAZVOJ U DOKUMENTIMA VLADE I SABORA

VAŽNIJI DOKUMENTI:

- 1999.g. KONCEPCIJA REGIONALNOG GOSPODARSKOG RAZVITKA RH. – regionalna politika u Hrv. treba biti decentralizirana i implementirana na razini županija (regionalna politika se ne radi odozdo),
- npr. Ličko-senjska Županija ima cca 1500 \$ per capita; Zagreb 12.500\$
- 21. lipanj 2001. – NAČELA RAZVITKA RH – kao dio projekta Strategije razvitka RH “Hrv. u 21. st.”; decentralizacija uz državno ulaganje u infrastrukturu,
- studeni 2001.g. – odstupanje od “čistog neoliberalnog” stava i politike,
- RAZVOJNI PRIORITETI RH 2002-2004 – usvaja se dokument,
- 2001 – ZAKON O FONDU ZA REGIONALNI RAZVOJ RH
- ZAKON O FONDU ZA RAZVOJ I ZAPOŠLJAVANJE
- DJELATNOSTI: poticanje ujednačenog regionalnog razvoja RH sukladno Programu regionalnog razvoja RH,
- djelatnost se usmjerava na poticanje razvoja specifičnih područja: područja pogođena posljedicama rata, koja su slabo naseljena, od

posebne drž. skrbi, otoci, brdsko-planinska područja, granična i pogranična područja, područja sa strukturnim problemima, područja koja ostvaruju BDP koji je niži od 65% prosječnog BDP-a RH.

OSNOVNI ELEMENTI OVE STRATEGIJE REGIONALNOG RAZVOJA I REGIONALNE POLITIKE:

- do 2010.g. smanjiti razlike između najviše i najmanje razvijenih regija na odnos 2:1;
- smanjiti sadašnje razlike u području zapošljavanja, zdrastva, obrazovanja za 25%;
- poboljšati uvjete za razvoj i život u specifičnim regijama;
- uskladiti regionalni sustav sa sustavom EU;
- Vlada RH će osnovati povjerenstvo za regionalni razvoj i politiku;
- županije, gradovi, općine – aktivni subjekti ostvarivanja regionalne politike.

PROCJENE MOGUĆNOSTI OSTVARIVANJA NAVEDENIH CILJEVA I POLITIKE:

Vlada je prihvatila stav da je:

- dio regionalne politike potrebno raditi na nacionalnoj, a dio na regionalnoj razini;
- potrebno je donijeti program regionalnog razvoja;
- potrebno je imati razvojne programe i projekte koji su sustavni dio financijskog plana Fonda za razvoj: Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja sredstva Fonda;
- potrebno je voditi politiku “ujednačenoga regionalnog razvoja RH”;
- potrebno smanjivati regionalne razlike u gosp. razvoju;
- povjerenstvo za regionalni razvoj i politiku

F) TRŽIŠNO RESTRUKTURIRANJE I PRIVATIZACIJA HRVATSKOG GOSPODARSTVA

ZAJEDNIČKA OBILJEŽJA PRIVATIZACIJSKOG PROCESA TRANZICIJSKIH GOSPODARSTAVA

Proces je istodobno zahvatio 12 europskih zemalja i 15 država bivšeg SSSR-a.

Potreba za promjenom – dugotrajna gosp. kriza i stagnacija tijekom 1980-ih.

1980-1990.g. – obilježene su nultim ili čak negativnim stopama ekonomskog rasta.

Državno vlasništvo negiralo je poduzetništvo i privatnu inicijativu.

Planska distribucija resursa i planska raspodjela rezultata ekonomskih aktivnosti rezultirale su dugogodišnjom neravnotežom.

RAZLOZI ZA PRIVATIZACIJU:

- neravnoteža između agregatne ponude i agregatne potražnje rezultirale su: rastućim zalihama proizvodnog kapitala i potrošnih dobara s jedne strane, s druge strane stanovništvo akumulira novčana sredstva jer nije u mogućnosti zadovoljiti svoje potrebe postojećom strukturom proizvodnje,
- strukturna neravnoteža između najvažnijih djelatnosti (industrije, agrara, infrastrukturnih djelatnosti),
- sektorska neravnoteža između različitih industr. grana – neravnoteža je posljedica politike forsirane industrijalizacije koja je nametnula prioritet crne metalurgije, industrijskog željeza i čelika, te stanogradnje,
- vanjskotrgovinska neravnoteža – obilježava je kronični deficit robne razmjene bivših planskih privreda s razvijenim tržišnim gospodarstvima (dominirali su primarni proizvodi – poljoprivredni proizvodi, drvo; dok je na strani razvijenih tržiš. ekonomija dominirao izvoz industrijske proizvodnje više faze prerade – visok udio R&D).

Odlučnost razvijenih tržiš. gospodarstava na temeljitim promjenama (ne samo reformama postojećih sustava u istočnoj Europi).

“POZITIVAN REFORMSKI MODEL” – model koji kombinira makroekonomski racionalizirani – debirokratizirani model planskog gospodarstva s mikroekonomskim tržišnim modelom samostalnih gosp. subjekata, te srednjih i malih poduzetnika.

Problem tog modela - povećanje nezaposlenosti, inflacije, rastuće socijalne razlike itd.

Završetak procesa konstituiranja nacionalnih država – dolazi do osamostaljenja 22 nove države na prostoru bivših socijalističkih zemalja.

OSOBITOSTI HRVATSKOG PROCESA PRIVATIZACIJE

DRUŠTVENO A NE DRŽAVNO VLASNIŠTVO:

- društveno vlasništvo ima različit učinak u poduzećima različite veličine
- velika poduzeća: bila su pod snažnim utjecajem državnih i političkih faktora, praktički su funkcionirala kao državno vlasništvo s minimalnim utjecajem samih poduzeća i zaposlenih na razvojnu i poslovnu politiku,
- srednja i mala poduzeća: uživala su veći stupanj tržišne slobode, zaposleni relativno slobodno kreiraju poslovnu politiku te raspoređuju ostvareni dohodak

PROBLEM DRUŠTVENOG VLASNIŠTVA – nepoznavanje titulara vlasništva. Društveno vlasništvo ustanovljuje se kao vlasnički oblik samoupravljačke ekonomije. Bez transparentnog vlasničkog odnosa kojim se definira vlasništvo (privatno ili državno): nije moguće postići mobilnost kapitala, nema stimulacije poduzetničke funkcije, nema motiva za racionalno poslovanje (nema prirodnog odnosa između vlasnika, poduzetnika, zaposlenih i Uprave).

RAT I VELIKOSRPSKA AGRESIJA NA HRVATSKU – štete se procjenjuju na oko 25-30 mlrd \$.

ETAPE TRŽIŠNOG RESTRUKTURIRANJA

Tržišna transformacija ima svoju prijelomnu etapu u procesu privatizacije.

MODELI PRIVATIZACIJE:

- POLJSKA – MJEŠOVITI PRIVATIZACIJSKI MODEL: kombinirana podjela dijela dionica ukupnom stanovništvu, prodaja dijela dionica zaposlenima uz popust, privatizacija stečajem poduzeća, klasična prodaja dionica javnim aukcijama;

- MAĐARSKA – MODEL PRIVATIZACIJE “SLUČAJ PO SLUČAJ” – prodaja velikih poduzeća putem Agencije za državno vlasništvo (prodaja se realizirala pojedinačno, izravnom pogodbom, javnom aukcijom) – inozemni ulagači. Kasnije prevladava model tzv. “SPONTANE PRIVATIZACIJE – smanjuje se broj drž. kontrola i omogućuje se otkup manjih i srednjih poduzeća zaposlenima i managerima. Kasnije tzv. “masovna privatizacija” – provodi se odobravanjem bezkamatnih kredita stanovništva za kupnju dionica. Obilježje mađarskog modela: nema podjele kapitala, nego kupoprodaja proizvodnog kapitala.
- ČEŠKA I SLOVAČKA – MODEL “VAUČERSKE – KUPONSKE PRIVATIZACIJE” – svim odraslim građanima podijeljeni su kuponi (cca 1000\$) kojima se, uz obvezno posredovanje investicijskih fondova moglo kupovati dionice državnih poduzeća.
- SLOVENIJA – “KOMPROMISNI MODEL PRIVATIZACIJE” – istodobno egzistiranje podjele i prodaje državnog vlasništva, podjelom kupona stanovništvu i transferiranjem bez naknade drugim korisnicima obuhvaćeno je 60% vrijednosti poduzeća, preostalih 40% namijenjeno je prodaji aukcijom ili zaposlenima uz popust – model preferira domaće kupce.
- HRVATSKI PRIVATIZACIJSKI MODEL – razvijao se etapno -2 etape: pretvorba i privatizacija. Projekt vlasničke transformacije obuhvaćao je početkom 1991.g. oko 3.600 tadašnjih državnih poduzeća. Procjena vrijednosti tih poduzeća je cca 20 mlrd\$. U početnoj etapi transformacije nisu bila obuhvaćena velika poduzeća: poljoprivredni kombinati, brodogradnja, naftna industrija, banke i osiguravajuća društva – procijenjena vrijednost cca 10-15 mlrd \$, te infrastrukturna (javna) poduzeća: HŽ, Elektroprivreda, HPT, HTV, Vodoprivreda – procijenjena vrijednost 20-25 mlrd \$. Vrijednost hrv. proizvodnog kapitala prije početka Domovinskog rata i tranzicije iznosila je 50-60 mlrd \$.

PRETVORBENA ETAPA:

- sredinom 1991.g. započinje pretvorba društvenog vlasništva donošenjem Zakona o pretvorbi državnog vlasništva,
- pretvorbom se omogućuje vlasnička transformacija iz neodređenog državnog vlasništva u određeni oblik vlasništva,
- prodaja, ne podjela vlasničkog udjela (deficit, rat),

- pretvorbeni mehanizam sastojao se od transformacije državnog vlasništva u društvo kapitala. U uređenim tržištima gosp. društvo kapitala moguće je konstituirati kao d.d. ili d.o.o.
- projekt pretvorbe obuhvatio je 2.876 od ukupno 3.600 poduzeća koje je pojedinačno odobraval, nadzirala i kontrolirala državna Agencija za restrukturiranje i razvoj,
- sva sredstva (procijenjena vrijednost cca 13 mlrd \$) prikupljena pretvorbom svih njezinih sudionika uplaćivala bi se Fondu za razvoj i trebala su biti namijenjena modernizaciji i ubrzanom gosp. razvoju.

PRETVORBENI MODEL IMA 4 VARIJANTE:

- otkup poduzeća,
- dokapitalizacija ili ulaganje kapitala u poduzeće,
- pretvaranje duga u ulog,
- prijenos dionica i udjela državnim fondovima.

OTKUP PODUZEĆA – tzv. “čista” varijanta – kupac sklapa ugovor s Agencijom, plaća procijenjenu vrijednost, postaje vlasnik koji pretvara poduzeće u d.d. ili d.o.o. te neograničeno upravlja svojim vlasništvom.

Razlikujemo: PREFERIRANE KUPCE – zaposleni ili bivši zaposleni u poduzeću koji su uživali osnovni popust od 20% na protuvrijednost dionica u visini od 20.000 DEM; 1% na svaku godinu radnog staža u poduzeću; omogućena im je obročna otplata u roku od 5 godina (kasnije 20 god.). Uz ovakav popust zaposleni i bivši zap. mogli su kupiti 50% vrijednosti poduzeća. Ostalih 50% mogli su kupiti uz pravo prvenstva, ali bez popusta.

NEPREFERIRANI KUPCI – svi ostali koji su mogli kupiti cijelo ili idealni dio poduzeća bez popusta (sa stajališta Privatizacijskog fonda to su bili preferirani kupci).

DOKAPITALIZACIJA ILI ULAGANJE KAPITALA U PODUZEĆE – kupnja nije isto što i dokapitalizacija. U slučaju kupnje uložena sredstva postaju prihod fonda. U slučaju dokapitalizacije investitor ulaže novi kapital u poduzeće, povećava glavniciu i postaje suvlasnikom.

PRETVARANJE DUGA U ULOG – temelj ove varijante je postojanje Ugovora između poduzeća i dobavljača ili ulagača. Potraživanje od poduzeća moglo se pretvoriti-zamijeniti za ulog u poduzeću.

PRIJENOS DIONICA I UDJELA DRŽ. FONDOVIMA – ostatak vrijednosti poduzeća nakon što su preferirani kupci ostvarili svoje pravo i nakon što su ulagači i vjerovnici namirili svoja potraživanja, pripadalo je fondovima. Preostala vrijednost: 70% postaje vlasništvo Hrvatskog fonda za razvoj, 20% Republičkog fonda mirovinskog i invalidskog osiguranja radnika, 10% Fonda Mirovinskog i invalidskog osiguranja poljoprivrednika.

Pretvorbenu etapu obilježavaju 2 paralelna tijeka (formalnopravni i financijski tijek):

FORMALNOPRAVNI TIJEK – (i organizacijski tijek) tekao je gotovo uredno s obzirom da su poduzeća imala nešto više od 1 godine da podnesu zahtjev, izrade elaborat, zatraže i dobiju odgovor Agencije. U roku od dvije god. od podnesenih 2.867 riješeno je 2.171 ili 75% zahtjeva. Najbrži proces pretvorbe doživjelo je (vezano uz Županije): građevinarstvo (pretvoreno je cca. 90%), zanatstvo i trgovina (cca. 80%), promet i veze cca. 60%, turizam (cca.50%).

Varaždinska i Međimurska županija – dominira građevinarstvo – više od 95% riješenih zahtjeva. Karlovačka županija – ispod 60% riješenih zahtjeva, Dubrovnik – pretvorba tek 25% poduzeća.

Ovaj tijek pruža uvid u brzinu i smjer mikroekonomske transformacije hrv. gospodarstva tržišnog konstituiranja temeljnih ekonomskih subjekata i poduzetničke funkcije novih vlasnika i managera.

FINANCIJSKI TIJEK – pruža uvid u mikroekonomsku aspekte hrv. tranzicije i u stabilizaciji gospodarstva. Cijeli pretvorbeni mehanizam stimulirao je brzinu vlasničke transformacije i gotovinske uplate vlasničkih udjela.

TRI MODALITETA OTPLATE KUPLJENIH VLASNIČKIH UDJELA (DIONICA):

- gotovinske uplate u nacionalnoj valuti (22%),
- plaćanje državnih obaveznica (14%),
- plaćanje tzv. starom deviznom štednjom (64%)

Sporost financijskog tijeka za razliku od formalnopravnog tijeka pretvorbe. Tijekom gotovo tri godine pretvorbe stvarno je uplaćeno svega cca. 500 mil. DM putem svih oblika plaćanja (nešto više od 2% procijenjene vrijednosti pretvorbenog kapitala).

PRIVATIZACIJSKA ETAPA

Trebala je okončati proces vlasničke transformacije i uspostave pune tržišne ekonomije – vlasničkim udjelima kojima su u obliku dionica raspolagali Hrv. fond za razvoj i mirovinski fondovi, trebala je pronaći svoje prave vlasnike – poduzetnike.

Ova etapa obuhvatila je: privatizaciju velikih sustava koji nisu sudjelovali u pretvorbi (agroindustrijski, naftna i petrokemijska industrija, brodogradilišta...), kao i dijelova ili cjeline velikih infrastrukturnih (javnih) poduzeća.

1993. g. započeo je proces privatizacije donošenjem Uredbe Vlade RH kojom se ukida pravo zaposlenih da bez popusta, ali s pravom prvenstva kupe preostalih 50%, vrijednosti poduzeća. Konačna etapa transformacije započinje 1995.g., tj. 1996.g. donošenjem Zakona o privatizaciji. Agencija se reorganizira u Ministarstvo privatizacije, a Hrvatski fond za razvoj u Hrvatski privatizacijski fond.

1999. g. Ministarstvo privatizacije se ukida, ovlasti prelaze u Ministarstvo gospodarstva i HFP.

DVA MODALITETA PRIVATIZACIJE:

- uređuje se privatizacija imovine u vlasništvu Fonda stećene pretvorbom
- uređuje se privatizacija imovine u državnom vlasništvu.

ČETIRI (SUB)MODALITETA PRIVATIZACIJE:

- kuponska privatizacija,
- privatizacija portfelja HFP (Hrvatski fond za privatizaciju),
- privatizacija banaka,
- privatizacija javnih poduzeća

1. KUPONSKA PRIVATIZACIJA: promovirana je u podmakloj tranzicijskoj etapi. U portfelj kuponske privatizacije ušla su uglavnom ona poduzeća koja do tada nisu prodana u okviru redovne aktivnosti HFP-u.

Ima poglavito socijalnu f-ju: ekonomski učinci u drugom planu. Načelo besplatne dodjele kupona posebnim kategorijama stanovnika:

- vojni invalidi Domovinskog rata,
- obitelji poginulih hrv. branitelja, zatočenih i nestalih,
- obitelji zatočenih ili nestalih civila,
- civilni invalidi rata, mirnodopski invalidi rata,
- prognanici, izbjeglice-povratnici,
- bivši zaposleni u tvrtkama na okupiranom području.

Ovisno o kategoriji stanovnika, kuponi se besplatno dodjeluju do iznosa od 20.000 bodova, a pravo na sudjelovanje u kuponskoj privatizaciji ostvarilo je 226.172 građana.

Tim stanovnicima dodijeluju se voucheri-kuponi kojima se dionice mogu kupovati izravno ili preko investicijskih fondova.

Prvobitna procjena vrijednosti kapitala u kuponskoj privatizaciji iznosila je cca 12 mlrd kn.

Ta procjena je imala velika ograničenja:

- temelji se na izvješćima o poslovanju poduzeća iz ratne 1991.g.,
- saldo poslovanja određenih poduzeća bio je u dužem roku negativan (ukupni gubici su bili do 10X veći od dobitaka),
- izvjestan broj poduzeća namijenjenih kuponskoj privatizaciji bio je nelikvidan tj. pred stečajem,
- u kuponsku privatizaciju u prosjeku je ulazilo svega 30% od ukupne vrijednosti portfelja poduzeća – nemoguće je odrediti njihovu realnu tržišnu vrijednost.

Realizacija kupon. priv. odvijala se putem 7 registriranih privatizacijskih investicijskih fondova (PIF). PIF-ovi su konstituirani kao zatvoreni investicijski fondovi, nisu standardni investitori, već temeljem dionica imali su aktivnu glasačku ulogu te pravo upravljanja poslovanjem sukladno udjelu u vlasništvu.

UVJETI REGISTRIRANJA PIF-A:

- jamstveni polog iznosio je minimalno 12,5 mil. kn.,
- temeljni kapital minimalno 1 mil. kuna,
- minimalno stalno 2 zaposlena člana Uprave sa stručnim znanjem,

- imenovan ovlašteni revizor i sl.
- PIF- odobrava Komisija za vrijednosne papire

Tijek kuponske privatizacije: odvijao se u 3 kruga kojima je prethodio 0 krug.

Nulti dražbovni krug – odnosio se na privatizaciju 56 trgovačaka društva na područjima oslobođenim vojno-redarstvenim akcijama Bljesak i Oluja – ukupna vrijednost imovine oko 300 mil. kn.

U prva dva kruga izlicitirano je manje od 50% ponuđenih dionica i utrošeno je manje od polovice kupona.

U 3 dražbenom krugu izlicitiran je ostatak od više od 50% ponuđenih dionica.

Prvi dražbovni krug – izlicitirana je cca $\frac{1}{4}$ poduzeća i $\frac{1}{4}$ kapitala.

Drugi dražbovni krug – izlicitirano je 23% kapitala i svega 14% društava.

Treći dražbovni krug – izlicitirano je 53% kapitala i 61% društava.

Najmanji Pifovi (Sunce i Pleter) imaju udjele u 304, tj u 234. poduzeća.

2. PRIVATIZACIJA PORTFELJA HFP-a: nakon završetka pretvorbe HFP imao je zadatak dovršiti privatizaciju prodajom preostalog dijela portfelja gosp. subjekata (taj proces teče od 1998.g.).

1999.g. taj se proces nastavlja ali, paralelno teče proces naplate prodanog privatizacijskog portfelja – HFP ima zadatak preuzimanja i prodaje svog dijela portfelja koji su vlasnici kupili na kredit koji duže vrijeme ne plaćaju.

Od ukupnog broja poduzeća koja su obavila pretvorbu i privatizaciju, 44% poduzeća je do 1998.g. i početka kuponske privatizacije bilo potpuno privatizirano.

U preostalih 52% poduzeća privatni dioničari su većinski, a državni fondovi manjinski vlasnici.

52% mješovitih poduzeća sudjeluju sa 74% u ukupnoj vrijednosti društvenog kapitala; 44% potpuno privatiziranih poduzeća sa 9%; 4% poduzeća u većinskom vlasništvu fonda sa 17% vrijednosti društvenog kapitala.

Gotovina čini cca. 24% ukupnih uplata, bezgotovinski oblici plaćanja 76% uplata (udjel stare štednje 71%; plaćanje u državnim obveznicama 5%).

Na institucionalnoj razini pretvaranja društvenih poduzeća u društva kapitala restrukturiranje je praktički u završnoj fazi – realni tijekovi kapitala na tek započeti proces privatizacije i tržišne rekonstrukcije.

Krajem 1998.g. državni portfelj je formalno smanjen na cca 4% svoje početne nominalne vrijednosti (sa 86 mlrd. na 3,8 mlrd kuna).

1999.g. – mali dioničari koji su svoja vlasnička prava ostvarili kupujući dionice uz popust i na otplatu, zbog masovnog nepodmirenja otplatnih rata gube svoju dionička prava i dionice prelaze u HFP.

Uzrok propasti malih dioničara:

- dividende na kupljene dionice rijetko se isplaćuju (izvlačenje dobiti kroz napuhane troškove),
- mali dioničari prisiljeni su otplaćivati nominalnu vrijednost dionica, iako je tržišna vrijednost kapitala drastično pala.

U HFP vraćaju se “oglodana” poduzeća, dezinvestirana, u velikim gubicima, kronično nelikvidna, smanjenog broja zaposlenih.

Posljedice: 166.000 otplaćenih od ukupno 640.000 sklopljenih ugovora. Zbog neplaćanja je raskinuto 380.000 ugovora.

2000.g. portfelj HFP-a iznosi gotovo 24 mlrd. kuna, početkom 2001.g. 14,5 mlrd. kuna.

HFP početkom 2000 ima udjela u 1852 d.d. Od toga je u 1011 društva država imala do 25% udjela, u 295 društava od 25-50% udjela, a u 225 društava od 50-100%.

Privatizacija portfelja 1011 poduzeća odvijala se na 3 načina:

- 507 poduzeća privatizirano je tako da je država njihovim dionicama podmirivala izdatke za građanske radove u obnovi porušenih i oštećenih objekata te za izgradnju infrastrukture,
- 300 poduzeća privatizira se u formi naknade bivšim vlasnicama imovine oduzete u razdoblju nakon 2. svj. rata,

- 207 poduzeća privatizira se standardnom javnom družbom na tržištu kapitala.

3. PRIVATIZACIJA BANAKA – od 45 banaka njih 19 poslovalo je i prije 1990.g. s visokim stupnjem koncentracije, jer su 4 najveće banke raspolagale s više od 2/3 aktive svih banaka.

1990-1993.g. u prvoj etapi privatizacije prvo je započeto privatiziranje banaka. Najveći komitenti banaka postali su njihovi vlasnici temeljem osnivačkih uloga.

Najveći komitenti bili su uglavnom i najveći dužnošnici – apsurd 1.

Bankama je omogućeno da revaloriziraju svoje plasmane komitentima osobito u turističkom i agroindustrijskom kompleksu – apsurd 2.

Prva etapa pretvorbe poduzeća i privatizacije banaka stajala je porezne obveznike cca. 4 mlrd \$.

Centralna banka je neadekvatnom monetarno-kreditnom politikom, politikom javnog duga, nerazvijenim instrumentima sekundarnog tržišta produbila bankarsku krizu.

Posljedica: rast nelikvidnosti banaka pa su se nenaplaćena potraživanja popela na 93% emitentne novčane mase u 1998.g.

Javni izdaci za rehabilitaciju banaka procijenjeni su na 31% godišnjeg BDP-a.

Od 1991.g. udjel rehabilitacije banaka u javnom dugu se smanjuje; još uvijek iznosi 59% javnog duga.

DAB – Državna agencija za sanaciju banaka.

Proces sanacije banaka završava prodajom rehabilitiranih banaka uglavnom inozemnim ulagačima (u 90%-tnom vlasništvu inozemnih ulagača).

Sa 13 mlrd \$ porezni obveznici saniraju bankarsku industriju u RH.

4. PRIVATIZACIJA JAVNIH PODUZEĆA – planirano: sredstva ostvarena prodajom društvenih poduzeća formalno pripadaju Fondu i to za kreditiranje obnove, razvoja i restrukturiranja gospodarstva (70%) i Hrvatskoj kreditnoj Banci za obnovu, za kreditiranje malog i srednjeg poduzetništva na područjima od posebnog interesa za RH (30%). Stvarna zbivanja: veliki dio procesa je u biti funkcija proračunskih rashoda, tj. budžetskog deficita.

G) STABILIZACIJA I RAZVOJ HRVATSKOG GOSPODARSTVA

EKONOMSKA POLITIKA STABILIZACIJE

UŽI PRISTUP, KRAĆI ROK – EKONOMSKA STABILNOST – obilježe gospodarstva sa stabilnom razinom cijena i usklađenom razinom AD (agregatne potražnje) i AS (agregatne ponude) u uvjetima pune zaposlenosti kapaciteta, radne snage i drugih faktora proizvodnje.

KLJUČNI SEGMENT STABILIZACIJSKE POLITIKE – upravljanje AD. Primjenjuju se različite mjere s 5 temeljnih područja ekonomske politike:

- monetarna politika,
- fiskalna politika,
- politika ekonomskih odnosa s inozemstvom,
- politika dohotka,
- politika tržišta i cijena

UVJET RAVNOTEŽE: $AS=AD$ tj. $IS=LM=BP$ (ravnoteže u realnom, monetarnom sektoru te u bilanci plaćanja).

U slučaju neravnoteže javljaju se inflacija, recesija, stagnacija.

CILJ STABILIZACIJSKE POLITIKE – uspostava ravnoteže. Ako nedostaju razvojni aspekti, onda je riječ o kratkotrajnoj stabilizacijskoj politici.

EFIKASNOST MONETARNE POLITIKE STABILIZACIJE – određena je konjunkturalnom pozicijom gosp. i elastičnošću IS krivulje. Ako IS siječe LM u području niske zaposlenosti, y i r gdje je LM vodoravna zbog potpuno elastične špekulacijske potražnje za novcem, vrlo je malo porastao y , jer cijelo povećanje novčane ponude apsorbira špekulacijska D za novcem.

Ako IS siječe LM u području visoke zaposlenosti, y i r , LM je okomita zbog nepostajanja špekulacijske D, cjelokupna novčana ponuda biti će apsorbirana u transakcijskoj potražnji.

EFIKASNOST FISKALNE POLITIKE STABILIZACIJE – ovisi o elementima LM krivulje i konjunkturalnom položaju privrede, tj. fazi ciklusa u kojoj je gospodarstvo.

Uz potpunu elastičnost LM, ekspanzivna FP utjecat će na povećanje y ($Y_0 - Y_1$). U slučaju potpune zaposlenosti (okomita LM) FP je neefikasna (IS4 - IS5) – jer je rezultat isključivo povećanje kamatnjaka.

KONKRETNA STABILIZACIJSKA POLITIKA – (na kraći rok) ključna je kombinacija MP i FP – učinkovitija je ako postoji veći broj sredstava, mjera i instrumenata koji se pritom rabe.

ŠIRI PRISTUP DUŽI ROK: EKONOMSKA STABILNOST – svojstvo i sposobnost sustava da gospodarstvo vraća u ravnotežu i to ponajprije svojim samoregulativnim djelovanjem u uvjetima uspješnog razvoja.

PROBLEMI U PROVOĐENJU STABILIZACIJSKE POLITIKE:
OPĆI PROBLEMI – izbor temeljnog koncepcijskog rješenja, izbor pravih mjera ekonomske politike u pravo vrijeme.

MAKROEKONOMSKA TEORIJA:

IS KRIVULJA – odnos između dohotka i kamatne stope; uz uvjet $I=S$
LM KRIVULJA – predodređuje razinu dohotka pri kojem je za svaku KS novčana ponuda jednaka ukupnoj potražnji za novcem.

IS-LM MODELOM objašnjava se odnos Keynisa prema neoklasici.

PHILLIPS-OKUNOVIM MODELOM objašnjava se odnos kejnsezijanzma i monetarizma.

AS-AD MODELOM objašnjava se odnos kejnsezijanzma i nove klasične makroekonomije.

IS-LM MODEL – ravnoteža I i S na tržištu dobara (IS krivulja).

Keynesijanci – polaze od horizontalnog dijela te krivulje.

Dinamiziranjem potražnje (preko IS) moguće je povećati zaposlenost i proizvodnju bez povećanja cijena.

Monetaristi – polaze od vertikalnog neelastičnog dijela LM krivulje.

Dinamiziranjem IS povećavaju se samo cijene, a ne realni agregati (ne mogu riješiti pitanje razvoja).

PHILLIPS-OKUNOV MODEL –

Kejnesijanci polaze od toga da je moguće smanjiti nezaposlenost po cijenu nešto veće inflacije (ostvariti stabilizaciju po cijenu nešto veće nezaposlenosti).

Monetaristi smatraju da je Phillipsova krivulja vertikalna i da je zato na dugi rok nemoguće oboriti nezaposlenost, osim po cijenu veoma visoke i stalno ubrazavajuće inflacije.

Phillips-Okunov model zaokružen je u odnosu na međuzavisnost inflacije, zaposlenosti i privrednog rasta.

Phillipsova krivulja – moguće je smanjiti nezaposlenost u odnosu po cijenu nešto više inflacije.

Okun – na svakih 1% nezaposlenosti iznad prirodne stope nezaposlenosti gubi 2,5% DBP.

Krivulja pokazuje inverznu korelaciju nezaposlenosti i rasta.

Monetaristi tumače inflaciju pritiskom potražnje; keynesijanci pritiskom troškova.

Kod monetarista inflatorni procesi odvijaju su u uvjetima pune zaposlenosti; kod keynesijanaca i u situaciji nedovoljne zaposlenosti.

UZROCI INFLACIJE – potražni, strukturni, troškovni, sistemski (uvjetovani neodgovarajućim uvjetima privređivanja).

USPOSTAVLJANJE NARAUŠENE RAVNOTEŽE:

3 NAČINA USPOSTAVLJANJA RAVNOTEŽE:

INFLACIJSKO USPOSTAVLJANJE RAVNOTEŽE – pomak S na S1 – uzrokuje porast p na p1 i pad Q na Q1.

Potrebno intervenirati MP i FP – utječe na pomak D na D1. Time se uspostavlja novo ravnotežno stanje na predhodnoj količini Q, ali po novoj cijeni p2 koja je viša od p i p1 – inflacijom plaćamo to da se proizvodnja nije smanjivala.

USPOSTAVLJANJE RAVNOTEŽE VANJSKIM ZADUŽIVANJEM – temelji se na tome da iz inozemstva nadoknađujemo domaći proizvod tuđim. Ekonomska politika tuđim proizvodom neutralizira povećanje cijene sa P na P1 i pad proizvodnje s Q na Q1. Sve to vraća krivulju S1 na S.

IZRAVNO KVANTITATIVNO ADMINISTRATIVNO
USPOSTAVLJANJE RAVNOTEŽE – omogućuje zadržavanje cijena
na prvoitnoj razini i to njihovim administrativnim određenjem, tj.
zamrzavanjem.

Umjesto inflacije u privredi javljaju se manjkovi pojedinih proizvoda
 $Q_1 < Q$.

POJAVNI OBLICI EKONOMSKE NESTABILNOSTI.

- problemi stope rasta i njezine oscilacije,
- deficitna i nestabilna razmjena s inozemstvom s problemima
platne i devizne bilance,
- visoka inflacija do hiperinflacije,
- promjene u I i drugim oblicima potrošnje,
- problem nezaposlenosti,
- pad i oscilacija u korištenju kapaciteta, kretanja zaliha i sl.

CILJ POLITIČKOG RAZVOJA I EKONOMSKE POLITIKE – (u
vremenu ekonomskog liberalizma) povećanje je narodnog bogatstva;
kasnije – cilj je osigurati trajan razvoj i što je moguće brži gospodarski
rast; još kasnije – cilj je ostvarivanje ekonomske stabilnosti.

Stabilnost podrazumijeva postajanje tržišne privrede i odgovarajuću
monetarnu politiku.

MARSHALL-LERNEROV POUČAK – ako je zbroj elastičnosti
potražnje za izvozom određene zemlje i njezine potražnje za uvozom
veći od jedinice, devalvacija će joj poboljšati platnu bilancu.

STABILNOST I RAZVOJ

2 fundamentalna modela ekonomske politike: Tinbergenov i
Theilorov: stabilnost \neq razvoj; inflacija \neq razvoj.

NEINFLACIJA: pitanje odgovarajućeg postavljanja i tehnike tekuće
ekonomske politike.

RAZVOJ: pitanje tekuće i razvojne politike.

Npr. inflacija od 12 ili 9% ne mora značiti nestabilnost, ako bi dio toga
bilo uspješno ostvarivanje fundamentalnih ciljeva nacionalne
ekonomije: rast proizvodnje, zaposlenosti, izvoza, konkurentnosti i sl.

Mogućnost restrukturiranja u uvjetima niske i stagnantne proizvodnje, dezinvestiranja i visoke nezaposlenosti su male, a da bi se povećale potrebne su mjere povećanja proizvodnje uz deregulaciju i stvaranje poticajnog konkurentskog ozračja.

IZVOZ za manju zemlju znači proizvodnju i radna mjesta. Bez povećane proizvodnje i zaposlenosti nema osnove za porast prihoda budžeta koji ne bi bili inflacija ili rezultat stalnog zaduživanja.

Prva i glavna zadaća koju valja obaviti radi povećanja blagostanja jest aktivirati raspoložive resurse npr. mjerama MP u FP reulirajući AD - ukazuje na povezanost tekuće ekonomske politike i politike razvoja.

KLJUČNO PITANJE ZA VOĐENJE EKONOMSKE POLITIKE I POLITIKE RAZVOJA - stupanj korištenja kapaciteta.

NEOKLASIČNA TEORIJA – polazi od pretpostavke potpunog korištenja kapaciteta kada se u kraćem roku ne može povećati ponuda. Tada je svako podgrijavanje D inflatorno i destabilizacijsko. Krivulja S je okomita, neelastična na promjenu cijene. U toj situaciji se koristi restriktivna MP i FP.

U SLUČAJU PODZAPOSLENOSTI – hoće li se primjenjivati ekspanzivna ili restriktivna tekuća ekonomska politika ovisi o procjeni hoće li nastati situacija veće D od moguće S.

RH – ekonomska politika i nacionalni prioriteti u RH su ostvarenje novih kvalitetnih radnih mjesta, a to zahtjeva vođenje aktivne politike razvoja.

MAKROEKONOMSKA STABILNOST, RESTRUKTURIRANJE I KONKURENTNOST HRVATSKOG GOSPODARSTVA

U Hrvatskoj postignuta relativno visoko makroekonomska stabilnost (stabilnost cijena i tečaja).

PROBLEMI HRVATSKOG GOSPODARSTVA:

- pad zaposlenosti i efikasnosti,

- pad konkurentnosti,
- relativno mali izvoz bez novih proizvoda za izvoz,
- poduzeća bez izvoza i mogućnosti investiranja,
- tehnološko zaostajanje – najveća prepreka uspješnijoj i izvozno sposobnijoj proizvodnji,
- visoke cijene i ulazni troškovi u odnosu na druge zemlje, npr. 1998.g. do 3 puta je cijena novca u Hrvatskoj veća nego u inozemstvu,
- poslije završetka ratnih operacija nije došlo do znatnijeg otvaranja novih pogona (tvornica),
- ne dolazi do otvaranja novih radnih mjesta; istodobno se mnoga radna mjesta gase – središnje pitanje procesa restrukturiranja i relacija makro i mikro ekonomije.

MAKROEKONOMSKA STABILNOST – PUNO ZNAČENJE: kada se uz stabilne cijene i tečaj omogućuje i uspješno mikroekonomsko restrukturiranje (u Hrv. to nije slučaj).

STABILIZACIJSKI PROGRAM IZ 1993.g. – obilježja, posljedice: ne isplati se održavati skupu domaću proizvodnju; standard građana će se očuvati, ako im se omogući kupovanje jeftinije, uvozne robe iz inozemstva.

Deficit koji nastaje zbog golemog uvoza, nadoknadit će se deviznim priljevom od doznaka radnika u inozemstvu te prihodima iz turizma.

POSLJEDICA: veliki broj domaćih poduzeća od 1993.g. počinje propadati. Poduzetnici su prvenstveno zainteresirani za stjecanje nekretnina i bogatstava, rijetki ulažu u proizvodnju. Ostali su se uglavnom bavili uvozom i trgovinom u kombinaciji s otvaranjem štedionica i banaka uz velike razlike aktivnih i pasivnih kamata (to je omogućila nestašica novca u antiinflacijskoj politici i mala kvalitetna aktiva starih banaka kojom je naravno uz visoke kamate, trebalo servisirati veliku pasivu).

POSLEJDICA TAKVE GOSPODASKE POLITIKE (uz rat i ostalo):

- umirovljenje velikog broja radnika
- od 1991.g. broj penzionera porastao je za 5.g. za 300.000,
- prosječna starost umirovljenika iznosila je 56 godina (10.g. manje od europskog prosjeka),
- stopa nezaposlenosti od 17%,

- početkom 1998.g. na burzama je bilo više od 288.000 nezaposlenih; 30.000 zaposlenih ne prima plaću; 150.000 ih prima s velikim zakašnjenjem
- sve njih i još 130.000 državnih činovnika, 60.000 vojnika, 40.000 policajaca uzdržava 730.000 djelatnika u proizvodnji,
- 1998.g. Nacionalni program zapošljavanja.

ANTIINFLACIJSKA EKONOMSKA POLITIKA I DUGOROČNI RAZVOJNI PROBLEMI

Nezaposlenost, socijalni problemi, rast zaduženosti i sl. u kraćem roku **ne moraju** izazvati inflaciju – DUGOROČNO – ako se takva tendencija nastavi s presporim restrukturiranjem izaziva razvojne teškoće (inflaciju, pad konkurentosti i sl.).

Unutarnja potrošnja Hrv. reducirana je u velikoj mjeri uvođenjem PDV-a 1998.g. Još jedan veliki problem je bio što su oko 10 mlrd kuna stanovnici trošili u inozemstvu. Prednost toga je bila u tome što je potrošnja u inozemstvu jačala kunu jer CB nije morala otkupljivati devize.

METODE UTJECAJA NA SMANJIVANJE KUPOVINE U INOZEMSTVU:

- da bi se cijene u Hrv. izjednačile sa cijenama u inozemstvu za hranu i robu široke potrošnje trebalo je jačati pritisak strane konkurencije i smanjiti zaštitnu carinu. U tom slučaju dolazi do naglog povećanja uvoza koji bi gušio domaću proizvodnju, nezaposlenost bi i dalje rasla kao i podzaposlenost kapaciteta – nepovoljna situacija,
- poskupljenje uvoza (npr. PDV-om) – automatski se utječe na pad životnog standarda,
- trajnije rješenje: kombinacija mjera sa svih 5 područja tekuće ekonomske politike uz istodobno razvojne poticajne mjere.

Investicijska, industrijska i druge politike privlačenjem kapitala i tehnologije preduvjet su rastu proizvodnje i zapošljavanja kapaciteta. Fiskalnim i monetarnim rješenjima te politikom dohotka omogućuje se i stimulira pad troškova i rast produktivnosti rada.

Pomoću tečaja nacionalne valute može se učiniti domaća proizvodnja konkurentnija.

GLOBALIZACIJA, LIBERALIZACIJA I STABILNOST HRV. GOSP. RAZVOJA

Da bi poduzeća mogla ostvariti promjene u smjeru investicija, tehnološkog napretka, izvozne sposobnosti, sposobnosti stvaranja vlastitog hrv. izvoznog proizvoda potrebno je:

- uložiti velike napore u smjeru efikasne proizvodne strukture, organizacije i managementa što podrazumijeva njihovo suvremeno oblikovanje,
- tekuću makroekonomsku politiku treba učiniti više razvino poticajnom uz istodobnu odgovarajuću razvojnu politiku. Rješenje u kombinacijama: ekonomska politika ponude (upravljanje AD, ublažava i kontrolira cikličke poremaćaje tako da djeluje stabilizirajuće); fiskalna politika sa manje fiskalne presije s čvrstim ograničenjima (niži porezi za više investicije); kvalitetna politika u socijalnom području (obrazovanje, zdravstvo, kultura, područje mirovinskog osiguranja, potpunog socijalnog zbrinjavanja).

MOTIV: osnovni - profit i dobit

Novi motivi: kvalitetan ambijent za život, zdravlje i obrazovanje, sigurnost osobe i obitelji, zaštita okoliša i sl.

PRIMJENA TAKVOG RAZVOJNOG I STABILIZIRAJUĆEG PRISTUPA U HRV. EKONOMIJI ZNAČI:

- osiguranje prihvatljivog stupnja makroekonomske stabilnosti (stupanj stabilnosti mora biti toliki da je privlačan i siguran ambijent za poduzetništvo, proizvodnju i ulaganje);
- odgovarajuće prilagođene mjere tekuće ekonomske politike;
- dugoročna politika razvoja: određeni pravci i područja razvoja moraju dugoročno biti podržavani, razvoj tržišta i konkurencije nema alternative (sloboda djelovanja), država ekonomskom i razvojnom politikom štiti određena područja, subjekte, potencijale koji su po tržišnim i drugim kriterijima njezin strateški interes, stvoriti širu gospodarstvenu infrastrukturu;
- strategiju rasta međunarodne konkurentnosti hrv. gospodarstva

KARAKTERISTIKE MODERNE (SUVREMENE) STRATEGIJE:

- konkurencija cijenom prestaje biti temeljni parametar konkurentnosti (Porterova teorija konkurentnosti dobija ograničenja);
- kapital budućnosti bit će prvenstveno znanje, a ne primarno novac,
- perspektivnost proizvoda – imaju ju oni proizvodi koji su propulzivni (isplativi) na duži rok (za njih je bitno obilježje različitosti). U takvim uvjetima potrebna je industrijska politika i strategija horizontalnog i negranskog pristupa;
- instrumenti strategije su instrumenti ekonomske politike;
- smanjivanje političke moći u ekonomskoj politici;
- sa stajališta nacionalnog gospodarstva osobito su važna 2 područja: ciljevi i zadaće ekonomske i stabilizacijske politike, stabilizacijska kombinacija mjera nacionalne ekonomske politike

H) PRORAČUNSKA POTROŠNJA I FISKALNA RAVNOTEŽA

ULOGA DRŽAVE U GOSPODARSKOM RAZVOJU

DRŽAVNO POSREDOVANJE U POTROŠNJI – oblici potrošnje:

- OPĆA POTROŠNJA – obrana, javna uprava, pravosuđe, fundamentalna istraživanja
- KOLEKTIVNA (ZAJEDNIČKA) POTROŠNJA – obrazovanje, zdravstvo, komunalna infrastruktura, primjenjena i razvojna istraživanja

KARAKTERISTIKE OPĆE POTROŠNJE:

- ne pridonosi izravno razvoju gospodarstva, ali stvara nužne uvjete za neometani razvoj privrede
- odnosi se jednako na sve članove društva;
- izdavanje dijela dohotka za podmirenje općih društvenih potreba, nema strogo namjenski karakter;
- u pravilu se ne mogu primjeniti pravila tržišnog gospodarstva.

KARAKTERISTIKE KOLEKTIVNE POTROŠNJE:

- npr. obrazovanje, primjena znanosti i sl. imaju sve veći utjecaj na gosp. razvoj;
- obuhvaća samo pojedine kategorije stanovništva;
- dohodak se izdvaja za točno određenu namjenu;
- primjena pravila tržišnog gospodarstva.

TEORIJE - ULOGA DRŽAVE:

- MERKANTILISTI – zastupaju veliku ulogu države u gospodarskom životu;
- TEORIJA I POLITIKA EKONOMSKOG LIBERALIZMA – uloga države je reducirana na održavanje globalnih uvjeta u kojima se gosp. aktivnosti mogu nesmetano odvijati; doktrina liberalizma – vladajući način mišljenja sve do velike gospodarske krize 1929-1933. Nakon krize nastupa DRŽAVNI INTERVENCIONIZAM – država postaje najvažniji sudionik u gospodarskom životu: organizira javne radove, donosi antimonopolsko i socijalno zakonodavstvo, potiče privatnu gospodarsku aktivnost i sl.

ULOGA DRŽAVE U GOSPODARSKOM RAZVOJU MJERI SE:

udjelom državnog proračuna i javne potrošnje u BDP-u.

Država u razvijenim zemljama preraspodjeljuje veći dio BDP-a u odnosu na nerazvijene zemlje u kojima se udio poreznih i neporeznih prihoda u BDP-u kreće (grubo uzevši) od 15-30%.

Udio poreznih i neporeznih prihoda u BDP-u u razvijenim zemljama zaustavljen je početkom 1980-ih (uzrok smanjenje državne potrošnje).

FUNKCIJE FISKALNE POLITIKE

ALOKACIJSKA FUNKCIJA – u uvjetima savršene konkurencije djelovanje trž. mehanizma dovodi do spontanog i racionalnog raspoređivanja oskudnih resursa. Tržište često obilježava imperfektna (nepotpuna) konkurencija – potreba državne intervencije u alokaciji resursa.

PRIMARNI CILJ DJELATNOSTI KOJE SVOJIM USLUGAMA PODMIRUJU JAVNU POTROŠNJU:

- pružiti usluge, a ne max. dobit po jedinici uloženog kapitala čak i onda kada to donosi gubitak u poslovanju

Potrošači i proizvođači moraju raspolagati informacijama na tržištu kako bi ono uspješno izvršavalo svoju alokacijsku zadaću.

SVRHA ALOKACIJSKE FUNKCIJE – rashodima i porezima preusmjeriti dio sredstava od osobne potrošnje na podmirenje javnih potreba.

REDISTRIBUCIJSKA FUNKCIJA – primarna raspodjela dohotka ostvaruje se na tržištu faktora proizvodnje na kojem svaki sudionik ostvaruje odgovarajući dohodak (plaća, kamate, profit, rente). Kriterij preraspodjele utvrđuje se voljom vladajuće političke stranke. Dio sredstava (prikupljenih porezom) raspodjeljuje se u obliku socijalne pomoći i sl. onima čiji je dohodak ispod razine koja se smatra poželjnom (instrumenti: progresivno oporezivanje, veći porezi na luksuzna dobra, subvencioniranje roba koju najviše koriste potrošači s niskim dohotkom).

STABILIZACIJSKA FUNKCIJA – osnovna zadaća stabilizacijske politike: postići i održati stabilnu razinu cijena i punu zaposlenost, održivi gospodarski razvoj i rast, uravnotežena međunarodna bilanca plaćanja, rast životnog standarda.

Stabilizacijska uloga FP ostvaruje se utjecajem javnih prihoda i javnih rashoda na AD.

Npr. gospodarstvo u fazi opadanja – država povećava javne rashode i (ili) smanjuje javne prihode, a kad se žele oživiti gospodarske aktivnosti – gospodarstvo u uzlaznoj fazi – smanjuju se državni javni rashodi i (ili) se povećavaju javni prihodi.

FINANCIRANJE JAVNE POTROŠNJE

RAZLIKUJEMO 4 FAZE U RAZVOJU METODA I INSTRUMENTA PRIKUPLJANJA SREDSTAVA ZA FINANCIRANJE JAVNIH POTREBA:

- I razdoblje do 1950-ih godina – proračunski sustav bio je isključivo institucionalni način financiranja općih i zajedničkih društvenih potreba;
- II razdoblje do donošenja ustavnih amandmana (1971.g) – osim proračuna kao osnovnog instrumenta, počinju se javljati i brojni fondovi za prikupljanje sredstava;
- III (1974-1990.g.) započelo ustavnim amandmanima i ustavom iz 1974.g. – dolazi do potpunog razdvajanja sustava financiranja općih od zajedničkih društvenih potreba. Proračuni društveno-političkih zajednica i dalje su temeljni institucionalni oblik

podmirivanja općih društvenih potreba. Eksperimentiranje u traženju adekvatnog modela financiranja zajedničkih potreba.

- **IV** razdoblje od 1990.g. – 2000.g. Zakon o financiranju javnih potreba – najveći broj doprinosa i sličnih davanja supstituiran je porezima. 1990.g. donesen je Ustav RH – pravni temelj fiskalnog sustava. 1994. g. započeo je proces krupnih promjena u fiskalnom sustavu u cilju postizanja makroekonomske stabilnosti. Krajem 1994.g. donesen je Zakon o proračunu – definirane su najvažnije odrednice državnog proračuna, proračuna jedinice lokalne uprave i samouprave te izvanproračunskih fondova.

JAVNI PRIHODI I RASHODI

Porezi – najvažniji instrument prikupljanja sredstava za državnu potrošnju. Udio poreza u nacionalnom dohotku ili društvenom proizvodu kontinuirano se povećava.

Prikupljanje i korištenje sredstava za javnu potrošnju regulira se PRORAČUNOM (BUDŽETOM).

PRORAČUN – sustavni, shematski prikaz (plan) JP i JR na razini središnje, regionalne i lokalne državne vlasti za jednu fiskalnu godinu.

NAČELA PRORAČUNA:

- načelo javnosti,
- potpunosti,
- preglednosti,
- ravnoteže,
- realnosti,
- predhodnog odobrenja,
- specifikacije,
- periodičnosti.

Načelo proračunske ravnoteže dominantno je stajalište u ekonomskoj teoriji sve do 1930-ih (velike krize), nakon toga prevladava stajalište o deficitarnom financiranju proračuna koje može i treba pridonositi punoj zaposlenosti i makroekonomskoj stabilnosti.

DEFICITARNO FINANCIRANJE PRORAČUNA – ostvaruje se zaduživanjem države u zemlji i/ili inozemstvu (inflatorno financiranje proračuna prihvaća se samo kao trajnije rješenje).

PRORAČUNSKI SUFICIT – javlja se djelovanjem progresivnog oporezivanja u uvjetima visokog stupnja gosp. rasta.

JAVNI PRIHODI

Velike razlike u uvjetima u kojima su se ostvarivali J.P.

Do 1994.g. – drastičan pad gospodarske aktivnosti, veoma visoka inflacija, veliki pad broja zaposlenih i gotovo jednak porast broja umirovljenika. Enormno visoka izdvajanja sredstava za obnovu, sigurnost itd.

Od 1994.g. – oživljavanje gosp. aktivnosti, makroekonomska stabilnost, porast realnih dohodaka, izgradnja fiskalnog sustava.

Od 1991.g. JP se mogu pratiti na razini drž. proračuna, od 1994.g. na razini konsolidirane središnje države i konsolidirane opće države.

PRORAČUNSKI PRIHODI SASTOJE SE OD:

TEKUĆIH PRIHODA – povezanih i nepovezanih prihoda, kapitalnih prihoda, potpora.

POREZNIH PRIHODA:

IZRAVNI POREZI – porez na dohodak, p. na dobit

NEIZRAVNI POREZI – PDV, carine i sl., - više opterećuju stanovništvo s niskim dohotkom – djeluju regresivno;

NEPOREZNI PRIHODI – dobit od javnih poduzeća, upravne pristojbe, novčane kazne.

KAPITALNI PRIHODI – primici od prodaje nefinancijske imovine.

POTPORE – primici bez protuobaveze.

Sudjelovanje poreza u ukupnim prihodima drž. proračuna 1997.g. iznosio je 1,4%, a 1999.g. 13,6%.

Velikim promjenama u strukturi poreznih prihoda povećao se udio neizravnih poreza (PDV, trošarine i carine) sa 60,9% na 83,8% - smanjila se zastupljenost izravnih poreza (porez na dohodak i dobit) sa 39% na 14,5%.

POREZ NA DOHODAK – najvažniji izravni porez.

1994.g. umjesto parcijalnog sustava (posebno se oporezuje svaka vrsta dohotka). Uveden jedinstveni porez na dohodak fizičkih osoba i to od nesamostalnog rada, nesamostalnih djelatnosti te imovine i imovinskih prava.

1994.g. 2 stope 25 i 35% - danas četiri stope (15,25,35,45%).

POREZ NA DOBIT – obveznici su pravne i fizičke osobe koje obavljaju djelatnost s ciljem stjecanja dobiti. Osnovica od 2001.g. - razlika prihoda i rashoda u poreznom razdoblju. Stopa od 2001.g. 20%.

PDV – uveden 1.1.1998.g. s jedinstvenom stopom 22%.

1999.g. uvedena 0% na kruh, mlijeko, knjige, lijekove.

2000.g. s PDV-om se ostvaruje 55% ukupnih poreznih prihoda.

TROŠARINE – uvode se od 1993.g.

Na kavu, naftne derivate (60,4%), duhanske prerađevine (27,0%), alkoholna i bezalkoholna pića, uvoz motornih vozila.

2000.g. čine 19% ukupnih prihoda države.

RAZINA POREZNE DEPRESIJE – udio poreznih prihoda u BDP-u 1998.g. iznose 43,3%.

CARINE – 1991.g. uspostavljen novi carinski sustav. Prihodi od carina od 1997.g. kontinuirano se smanjuju.

JAVNI RASHODI

JAVNI RASHODI – odljev i trošenje sredstava javnih prihoda.

TRI KLASIFIKACIJE JR:

I. EKONOMSKA KLASIFIKACIJA IZDATAKA – prema pojedinim vrstama: tekući, kapitalni rashodi, posudbe umanjene za otplatu. Od 1991-2000.g. smanjen udio tekućih rashoda sa 96% na 87,2% ; povećan udio kapitalnih rashoda sa 4% na 10,5%; povećan udio posudba umanjenih za otplatu sa 0,5% na 2,3%.

Po ekonomskoj klasifikaciji najviše otpada na rashode za robe i usluge: u strukturi rashoda za dobra i usluge dominiraju nadnice i plaće – 53,7%, te ostale kupovine dobara i usluga 35,9%; na

doprinosu poslodavaca 14,4%. Najveći dio tekućih rashoda koristi se za plaće korisnika proračuna 33,4%.

PLAĆANJE KAMATA – domaćih i vanjskih (kamate na staru deviznu štednju, izdatci za kamate po izdanim trezorskim zapisima).

SUBVENCIJE – najveći dio otpada na poljoprivredu 37,7% i Hrvatske željeznice. U posljednjih nekoliko godina transferi ekspanzivno rastu zbog transfera izvanproračunskim fondovima – mirovinsko osiguranje, zdravstveno osiguranje, zapošljavanje, dječji doplatak.

KAPITALNI RASHODI I NETO POSUDBE – izdaci za nabavu zemljišta, nefinancijske imovine, zaliha i sl.
Struktura kapitalnih rashoda: nabavke fiksnih kapitalnih dobara (51%) – cestovna infrastruktura, škole i sl.
Kapitalni transferi (40%)- transferi izvanproračunskim fondovima.

NETO POSUDBE – sredstva isplaćena financijskim institucijama po državnim jamstvima (sanacija banaka), stambeno zbrinjavanje vojnih invalida i sl.

II. FUNKCIONALNA KLASIFIKACIJA – prema njihovoj stvarnoj namjeni (obrana, zdravstvo, obrazovanje i sl.), metodologija UN-a.

IZDACI ZA OBRANU – rastu sve do 1993.g. (33,8% ukupnih rashoda); od 1995.g. se smanjuju - 2000.g. (11,1%). Udio izdataka za obranu u BDP-u 1997.g. bio je 6,3% - veoma visok – započet proces rekonstrukcije sustava obrane.

IZDACI ZA OBRAZOVANJE – drastično se smanjuju od 1992.g. (10,5% ukupnih rashoda drž. proračuna). Udio javnih rashoda za obrazovanje u BDP-u 1997.g. bio je 5,3%.

IZDACI ZA SOCIJALNO OSIGURANJE I ZAŠTITU – višestruko su se povećali u razdoblju 1995-2000.g. Rast je uvjetovan povećanjem transfera za mirovinsko, zdravstveno osiguranje.
Dinamiziranje gospodarskog rasta - temeljni način rješavanja problema relativno visokih izdataka za socioalno osiguranje – ovo su najveći izdaci po funkcionalnoj klasifikaciji.

IZDACI ZA POSLOVE I USLUGE PROMETA I VEZA – izgradnja i održavanje prometne infrastrukture.

III. ADMINISTRATIVNA KLASIFIKACIJA – povezuje rashode po pojedinim administrativnim jedinicama – ministarstva, Hrv. Sabor, Vlada,...

KONSOLIDIRANI PRORAČUN SREDIŠNJE DRŽAVE

Socijalne funkcije države izvanproračunskim fondovima: MO, ZO, zapošljavanje, doplate za djecu i "Hrvatske vode".

KONSOLIDACIJA – spajanje državnog i izvanproračunskog i izvanproračunskih fondova.

Provodi se na 2 razine:

I. RAZINA: unutar izvanproračunskih fondova

II. RAZINA: između drž. proračuna i izvanproračunskih fondova od 1994.g.

Udio izvanproračunskih fondova u ukupnim prihodima i dotacijama smanjio se s 37,3% na 33,1%, dok se udio drž. proračuna povećao 62,7% na 66,9%.

Udio izvanproračunskih fondova u ukupnim rashodima i posudbama umanjnim za otplate raste s 41,5% na 50,7% (zastupjenost državnog proračuna pada sa 58,5% na 49,3%).

1994-2000.g. rashodi izvanproračunskih fondova su veći od njihovih prihoda – deficit: MO 57,1%; ZO 31,7%; zavod za zapošljavanje 1,2%; Fond doplatka za djecu 8,0%; Hrvatske vode 2,0%.

SUSTAV OBVEZNOG MO – temelji se na generacijskoj solidarnosti. 1994-2000.g. broj osiguranika pada s 1.644.000 na 1.381.000; broj umirovljenika se povećava s 813.000 na 1.017.000 (za 25%); stopa doprinosa za MO se smanjila s 21,5 na 19,5%.

Konsolidirani prihodi Fonda MO pokrivali su s 107,2% konsolid. rashoda toga fonda u 1994.g. i svega 55,8% u 2000.g.

Transferi drž. proračuna porasli su sa 285 mil. kuna 1995.g. na 7.155.000 kuna (25 puta). Ukupni izdaci za mirovine 2000.g. iznosili su 19,5 mlrd kn ili 12,4% BDP-a.

SUSTAV ZDRASTVENOG OSIGURANJA – udio konsolidiranih prihoda u rashodima Hrv. zavoda za ZO smanjio se sa 71,8% u 1994.g. na 64,4% u 2000.g. Transferi državnog proračuna porasli su sa 122 na 2.664 mil. kn. Konsolidirani rashodi proračuna središnje države za HZZO 2000.g. bili su 13,9 mlrd. knn. ili 8,9% BDP-a. Suficit konsolidiranog proračuna opće države u 1994. i 1998.g. Deficit konsolidiranog proračuna središnje države 2000.g. porastao je na 7,7 mlrd. kn. (najveći do tada deficit) ili na 4,9% BDP-a.

KONSOLIDIRANI PRORAČUN OPĆE DRŽAVE

JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE – općine i gradovi – poslovi: primarna zdravstvena zaštita, socijalna skrb, odgoj i osnovno obrazovanje i sl.

JEDINICE REGIONALNE SAMOUPRAVE – ŽUPANIJE – poslovi na području gosp. razvoja, prometne infrastrukture, školstva, prostornog planiranja i sl.

PRIHODI PRORAČUNA LOKALNIH I PODRUČNIH JEDINICA – porezni, neporezni, kapitalni prihodi, dotacije

PROMJENE U STRUKTURI PRIHODA – udio poreznih prihoda u ukupnim prihodima pada s $\frac{2}{3}$ na $\frac{1}{2}$; udio neporeznih prihoda raste s 22,7% na 40,5%. Udio kapitalnih prihoda ostaje nepromijenjen (oko 4,7%); dotacije se smanjuju na razinu 4,4%. Najveći dio poreznih prihoda ostvaruje se porezom i prirezom na dohodak (63,3%); PDV (22%); ostali porezi 14,4%.

UKUPNI RASHODI I NETO OTPLATE – tekući rashodi (udio smanjen s 76,5 na 63,6%), kapitalni rashodi (rastu s 22,5 na 35,4%), neto-otplate (relativna razina do 1%).

KONSOLIDIRANI PRORAČUN OPĆE DRŽAVE – dobije se konsolidiranjem prihoda središnje države (državni proračun i izvanproračunski fondovi) i proračuna jedinica lokalne i područne samouprave.

Prihodi drž. proračuna povećavaju udio u ukupnim prihodima 2000.g. – 60%.

Rashodi drž. proračuna smanjili su udio u ukupnim rashodima u 2000.g. na 44%.

Prihodi su veći od rashoda višak se povećao sa 2,5 u 1994.g. na 8,3 mlrd. kn. u 2000.g.

Razina prihoda izvanproračunskih fondova se smanjuje. Udio rashoda tih fondova raste u ukupnim rashodima opće države. Rashodi su veći od prihoda (višak se povećao s 1,1, na 15,9 mlrd. kn. u 2000.g.).

Prihodi i rashodi jedinica lokalne i područne samouprave bili su vrlo uravnoteženi:

U samo dvije godine 1994. i 1998.g. ostvaren je višak prihoda nad rashodima proračuna opće države.

Udio rashoda opće države povećan je s 44,1 na 52,3% BDP-a.

Udio kapitalnih rashoda u rashodima opće države čini 12-13% BDP-a.

Udio deficita u proračunu opće države za 2001. i 2002.g. planiran je na razini 5,4 tj. 4,3% BDP-a.

1992.g. Dogovor u Maastrichtu – zemlje članice EU proračunski deficit ne smije biti veći od 3%, a ukupni dug veći od 60% BDP-a.

Zaduživanje kod domaćih banaka – monetarizacija duga uzrokuje inflaciju.

Zaduživanje u nebankovnom sektoru – objektivno ograničava privatne investicije i povećava kamate.

Zaduživanje u inozemstvu – manja domaća potrošnja.

JAVNI DUG – 3 KOMPONENTE: unutarnji i vanjski (zbroj potraživanja koje domaći i inozemni vjerovnici imaju prema državi u određenom trenutku) te garantirani javni dug. Ukupni vanjski javni dug 2001.g. iznosio je 11.722,9 mil.\$, od čega na državni dug otpada 5.458,2 mil.\$.

U 5 god. ukupni javni dug porastao je za 2,7 puta.

Unutarnji dug porastao je za 24%; vanjski dug za 333,7 puta!

U ukupnom dugu povećao se udio:

- vanjskog duga sa 42,7 na 44,7%;
- garantiranog duga sa 2,5 na 30,3%

Udio domaćeg duga se smanjio s 54,8 na 25,0%.

Država potražuje oko 23,5 mlrd. kuna od gospodarskih i drugih pravnih subjekata.

PONAVLJANJE

Izgradnja optimalnog kapaciteta se odnosi i na materijalnu proizvodnju, ali i na gospodarstvenu infrastrukturu i to prije svega ona koja se odnosi na promet i energetiku.

Kod nas se postavlja pitanje da li smo preuranili sa izgradnjom auto-ceste u pogledu da li je frekvencija na njima dovoljna da se gradnja isplati.

U uvjetima velikog tržišta su manje pretpostavke za stvaranje monopolnih i oligopolnih institucija. Međutim, u uvjetima malih tržišta (RH) takva konfiguracija tržišta nerijetko je prisutna.

Što je u nekoj zemlji (kao u RH) s tolikim GDP-om i brojem stanovnika činiti:

- povećanje GDP-a po stanovniku temeljem povećanja produktivnosti rada (jer povećanje broja stanovnika bez povećane proizvodnje ne znači ništa!);
- državne granice, kao krajnje točke diskontinuiteta u kretanju roba, faktora i sl. trebaju biti ublažene. Jedno gospodarstvo kao naše, treba stvoriti takvu konkurentsku sposobnost da te točke diskontinuiteta može savladati. Ulaskom RH u Europu neće nestati tržišnog takmičenja već se ono takvim uvjetima povećava.;
- teorija: bespoštedna eliminacija iz proizvodnje svih onih koji proizvode uz ekstremno visoke troškove. U praksi je to teško ostvariti (obično su to firme u državnom vlasništvu). Tržište bi trebalo svojim zakonima odrediti tko bi trebao izaći iz proizvodnje.
- Mi smo svjedoci pojave da država intervenira u mnogim slučajevima kako ne bi došlo do zatvaranja poduzeća. Tu država raznim mjerama (na području fiskalne politike) subvencijama, garancijama i sl. traži mogućnost da se to ne desi.

STANOVNIŠTVO U RH (brojčana kretanja, strukturne promjene i sl.)

Interes za stanovništvo postojao je u svim fazama razvoja ljudske civilizacije. U antičkoj civilizaciji taj je interes ponajprije bio fiskalnog karaktera, a zatim i obrambenog.

Stanovništvo je od pojave države ono koje financira državne institucije, tj. financira državni proračun, javnu potrošnju. Država se uvijek zanimala za svoje stanovništvo zbog poreza za obrambene snage.

Međutim DEMOGRAFSKE TEORIJE razvile su se znatno kasnije, tek negdje u 17.st. Sve te teorije možemo grupirati u 2 TEMELJNE SKUPINE:

- populacionističke (optimističke)
- depopulacionističke (pesimističke)

U 16. i 17. st. prevladavale su optimističke teorije. Ali i u to doba se već postavljalo pitanje koji je broj stanovnika poželjan, primjeren, optimalan. Kasnije bi na važnosti sve više dobivale pesimističke teorije i to kao rezultat saznanja da se stanovništvo osobito u pojedinim zemljama i krajevima povećava brže nego što bi se to htijelo.

Pojedini autori su otvoreno ukazivali na opasnosti koje sa sobom nosi rast stanovništva. Najpoznatiji među tim autorima **Malthus** – Esej o stanovništvu 1798.g. – ukazivao je na mračne perspektive u kretanju odnosa između broja stanovnika i sredstava za život; prije svega prehrambenih proizvoda smatrajući da se stanovništvo povećava geometrijskom progresijom za razliku od proizvodnje hrane. Iz tih kretanja Malthus tvrdi da se sve više približavamo kretanju kada će smrt od gladi postojati sve masovnija pojava. Predlaže intervencije na strani rađanja i na strani nataliteta i na strani mortaliteta; smatrajući to prirodnim zakonom.

To svoje učenje temelji na zakonu opadajućih prinosa utvrđenih u poljoprivredi. Naime, taj zakon kaže da se granični fizički proizvod svakog inputa kontinuirano smanjuje ukoliko se drugi inputi drže konstantnim.

Taj GFP dolazi u fazu kada postaje \emptyset .

Najjednostavniji demant takvih proučavanja jesu empirijska istraživanja od doba Malthusa pa do danas. Proizvodnja hrane te drugih bioloških i egzistencionalnih potreba zadovoljavaju se sve potpunije. Proizvodnja hrane se odvija brže u svjetskim razmjerima od porasta stanovništva. Prema tome, te crne prognoze Malthusa stvarnost je demantirala.

Ljudske potrebe su sve raznovrsnije te proizvodnja mora pratiti te potrebe.

Nasuprot Malthsovu proučavanju javile su se TEORIJE DEMOGRAFSKE TRANZICIJE ILI PRIJELAZA.

One se temelje na empirijskim (iskustvenim) istraživanjima stopa nataliteta i mortaliteta.

Na temelju odnosa tih stopa razvile su se TRI TEMELJNE TEORIJE demografske tranzicije i u skladu s tim razlikuju se 3 RAZDOBLJA (ERE):

- PREDTRANZICIJSKA ERA
- TRANZICIJSKA ERA: razdoblje rane, razdoblje centralne i razdoblje kasne tranzicije
- POSTTRANZICIJSKA ERA

Smatra se da proces demografskih tranzicija započinje onda kada se stopa mortaliteta spusti ispod 30‰, dok je stopa nataliteta iznad 30‰.

Pad nataliteta ispod 30‰ u zemljama zapadne Europe zbivao se u drugoj polovini 19.st. i trajao je do 30-ih godina 20.st.

Kada je riječ o RH – predtranzicijsko razdoblje je trajalo do 1880.g.

Razdoblje demografske tranzicije traje od 1880-1980.g.

Od 1980.g. započinje posttranzicijsko razdoblje.

Da bi smo imali saznanja o kretanju stanovništva reći ćemo da su POPISI STANOVNIŠTVA temeljni način prikupljanja podataka o broju stanovnika neke zemlje, kao i podataka o strukturi stanovništva polazeći od različitih kriterija.

Razdoblje popisa stanovništva seže još prije Krista:

- prvi popisi vršeni su u starom Egiptu, Kini – 200g. prije Krista. Oni su bili ciljani, u tom smislu što nisu obuhvaćali sve kategorije

stanovništva, već samo određene. To su bili imućni slojevi stanovništva, muško stanovništvo za potrebe obrane i sl.

Drugi izvor podataka za ocjenu broja stanovnika stanovnika je tzv. VITALNA STATISTIKA. Naime, popisi se vrše u određenim vremenskim razmacima (10 god.) pa se broj stanovništva u međupopisnim godinama procjenjuje na temeljnu vitalne statistike. Za ocjenu broja pojedinih kategorija stanovnika koriste se tzv. UPISNICI, REGISTRI. Temeljem tog upisnika država želi detaljnije informacije o jednom djelu svog stanovništva (u RH upis poljoprivrednika).

Od II. svj. rata ovamo, popisi se na području RH provode svakih 10g. Kod svih tih popisa, s iznimkom zadnjeg popisa, prihvaćena je koncepcija STALNOG STANOVNIŠTVA (ono koje ima prebivalište na području RH, te ono stan. koje se nalazilo na privremenom radu u inozemstvu).

Popis iz 2001.g. polazi od koncepcije: STALNO PRISUTNOG STANOVNIŠTVA.

Kategorije stalno prisutnog stanovništva:

- stanovništvo koje ima prebivalište na području RH;
- stanovništvo koje ima boravište manje od 1 god. van RH (to je temeljni razlog zbog čega je broj stan. 2001.g. bio manji nego 1991.g.). Ta koncepcija nije naša originalna ideja – već po naputku UN-a;
- svi oni koji borave u RH dulje od 1. god., a nije im prebivalište u RH;
- stanovništvo RH koji ne borave u RH dulje vrijeme, već se nalaze u raznim diplomatskim, konzulatskim i dr. predstavništvima RH u svijetu.
- zbog različitog koncepta od 2. svj. rata do 2001.g., ali i zbog drugih situacija, nemoguće je u potpunosti uspoređivati te podatke. Definicija pojedinog pojma se mijenjala, pojedinac popisne kategorije stanovništva su se mijenjale.

DEMOGRAFSKI POKAZETALJI

1. VITALNI INDEX: predstavlja odnos između živorođenih i broja umrlih u određenom razdoblju.
2. OPĆA STOPA NATALITETA: broj živorođenih u odnosu na 1000 stanovnika.
3. OPĆA STOPA MORTALITETA (SMRTNOSTI): odnos između broja umrlih i broja stanovnika (na 1000 stanovnika, u ‰).
4. MORTALITET: odnos između broja umrlih dojenčadi u kalendarskoj godini i broja živorođene djece u ukupnom stanovništvu.
5. KOEFICJENT STAROSTI: kao udio u postocima osoba starijih od 60 god. i više u ukupnom stanovništvu. Smatra se da stanovništvo počinje stariti kada taj postotak prelazi 12%
6. INDEX STARENJA: odnos između osoba starijih od 60 god. i broja stanovnika da 20 god. Ako taj pokazatelj prelazi 40% smatra se da stanovništvo počne stariti noseći sa sobom socijalne probleme.

KRETANJE STANOVNIŠTVA

1860.g. prvi popis stanovništva na današnjem dijelu RH

1857.g. prvi popis stanovništva gdje je pripremljena metodologija o popisu stanovništva; prije toga ne postoje pouzdani popisi.

1700.g. – 645.000 stanovnika

1800.g. – broj stanovnika se povećao na 1.595.000 stanovnika (rast za 2 i pol puta). U prošlom stoljeću taj broj se povećao na 4,8 mil. stanovnika koliko nas je bilo 1991.g.

Za sljedećih 100 godina stanovništvo se povećalo za 1,4 puta. Od 1991-2001 g. stanovništvo se smanjilo od 4,8 na 4,4 mil. stanovnika i ovo smanjenje u posljednjih 10 god. rezultat je kretanja prirodnog prirasta stanovništva. S negativnim predznakom i imigracija, tj. iseljavanje.

Prema projekcijama u 2025 g. stan. U RH bi bilo svega 3,5 mil. RH treba voditi pronalitetnu politiku.

U 18. st. (1700-1800 god.) imamo visoki natalitet kao i visoku imigraciju stan.povezanu sa prodorom Otomanskog carstva.

19. st. u znaku je pada nataliteta i mortaliteta, ali i emigracija koje su bile izražene koncem 19.st. i početkom 20.st. S tim prikazom kretanja stan.- dolazilo je do velikih unutarnjih migracija tako npr. 1700 g. u sjevernom djelu Hrv. živjelo je oko 64% stanovništva.

Ovaj pokazatelj migracija sa sjevera i središnjih dijelova prema jugu rezultat je onog što označavamo sa jadranska orijentacija, jer je more postalo atraktivno. Prosječna god. stopa porasta stan. 5,3% u posljednjih 300 god. Od 1700-2001 g. prosječna stopa rasta je bila od 8,8‰ do 3,4‰.

U 20. st. da bi od početka 1990. imala negativan predznak. Ovakvo kretanje stopa porasta stan. bilo je determinirano kretanjem nataliteta i mortaliteta. Do kraja 19.st. natalitet je prelazio 40‰, žene su rađale u prosjeku 4-6 djece. Ako se odbiju žene koje su bile neplodne ili u fertilnoj dobi onda je broj rađanja djece po jednoj ženi bio 8.

Istodobno u 19.st. bio je visok mortalitet, ali još uvijek osijetno ispod nataliteta.

Krajem 19.st. i početkom 20.st. nastupaju promjene u biološkoj reprodukciji našeg stanovništva. Postupno i kontinuirano smanjenje nataliteta i mortaliteta.

1910.g. natalitet je bio nešto manji od 40‰, a mortalitet nešto manji od 30‰.

30 god. kasnije natalitet pada na 25‰, a mortalitet ispod 20‰.

Poslije II. svj. rata je broj stanovnika smanjen.

Dolazi do pojave "baby-booma", tj. do povećanog broja rađanja djece. Od tog razdoblja slijedi razdoblje pada i stope nataliteta i mortaliteta tako da je 1950-ih godina prirodni prirast bio oko 45.000, da bi 1990-ih godina p.p. bio oko 350.

I danas ta stopa ima predznak do 100.

Ovo kretanje stope nataliteta i mortaliteta od predposljednjeg do posljednjeg popisa stan. uvjetovan je ratnim zbivanjima, kao glavnim uzrokom, te okolnostima (emigracije, ekonomsko i socijalno stanje, emigracija mladih...).

U 18. i 19. st. saldo migracija i kretanja bio je pozitivan. Emigracije su bile posljedica ratnih zbivanja koja su stalni pratilac, bili da je riječ o I. svj. ratu, II. svj. ratu, Domovinskom ratu i treba proći više godina da bi se stanovništvo vratilo na prijašnji broj.

Iseljenje je bilo uvjetovano i ekonomskim prilikama ili neprilikama od kraja 19.st. i početkom 20.st., u međuratnim godinama, u 2. svj. ratu, u drugoj ekonomskoj krizi - bilo je to vrijeme sredinom 60-ih god. Od 1965.g. kada je u nas provedena velika društveno-ekonomska reforma.

Kvantitativna komponenta privrednog rasta se isrpila. Postavlja se pitanje kvalitete privređivanja, tj. postavljen je zahtjev da se gospodarski rast treba primarno temeljiti na povećanju produktivnosti rada, ali i većom produktivnošću materijalnih čimbenika proizvodnje. Počinje proces iseljavanja na privremeni rad u inozemstvo (a za neke i trajni odlazak).

U svijetu u cjelini broj muškaraca i žena je podjednak, uravnotežen. Biološka zakonitost, neobjašnjena glasi da se na 1000 rođenih djevojčica rađa 1030-1070 dječaka.

DOBNE ILI STAROSNE SKUPINE

Ta struktura našeg stanovništva od 1700-2001 g. se kontinuirano mijenjala i pri tome možemo promatrati pojedine dobne skupine.

1. 1-6 god. (predškolska djeca)
2. 7-14 (djeca)
3. radno sposobno stanovništvo (muškarci – 15-64 god; žene 15-59 god).

Fenomen starenja stan. izrazito je izražen u RH sa svim negativnim posljedicama koje iz toga proizlaze.

Tijekom 18.st većina pučanstva je bila mlađa od 20 god., a prosječna starost od 18-19 god.

U 19. st. se prosječna starost povećava od 22 na 23 god.

U 20 st. na 24 god.

Posljedni popis stanovništva kaže da je prosječna starost bila 39 god.

Prosječna starost kod muškaraca 2001.g. 37,5 g., a žena 41,5 g.

1910.g. mlađim od 10 god. bilo je 25% stan., a starijih od 65 god. 5%.

2001.g. mlađih od 10 god. bilo je 11%, a starijih od 65 g. 16,5%.

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

1700-2001.g. – Hrvati su bili dominantna skupina čineći 1700.g. 76%; 2001.g. 89% ukupnog pučanstva.

Druga skupina su Srbi 1700.g. 14%; 1991.g. 12,2%, 2001.g. 4,5%;

1700.g. ostalo stanovništvo čini 9,2%, a 2001.g. 5,9%.

PRIRODNI RESURSI – TEORIJE VEZANE UZ PRIRODNA BOGATSTVA (PB)

ANALITIČARI GOSPODARSKOG RAZVOJA – mogu se kvalificirati u 3 skupine:

- prvi su tvrdili da su PB dominantan čimbenik gospodarstva pa stoga i ukupnog razvoja jedne zemlje (pripadaju prošlim vremenima, a ne suvremenim teorijama). Svoj su temeljni stav gradili uvjerljivim činjenicama - tvrdili su da mnoge zemlje duguju svoj visok stupanj gosp. razvijenosti obilju svojih prir. bogatstava npr. Kuvajt, Saudijska Arabija...
- drugi marginaliziraju važnost PR navodeći podosta uvjerljive argumente npr. Japan, Srednjoeuropske zemlje koje nisu bogate PR, a dosegnule su najvišu razinu gosp. razvijenosti (Japan nema PR-ugljen, željeznu rudaču i sl.), ali Japan uvozi velike količine tih PR iz J. Amerike, ali ima najveću proizvodnju sirovog željeza – mogu uvoziti jer imaju veliki izvoz kojim mogu plaćati taj veliki uvoz.
- treći su najbliži istini koji kažu da obilje kvalitetnih PR je neosporno povoljna okolnost gosp. razvoja i prednost, ali ta prednost nije dovoljna, ona je samo potencijalna jer mnoge zemlje imaju te PR, ali ih ne iskorištavaju.

Povijesno gledano, mijenjala se važnost pojedinih PR. Stoljećima je poljoprivredeno zemljište bilo dominantni PR sa gledišta gosp. i svekolikog razvoja nekog društva. Zemlje bogate poljop. zemljištom imale su stalne komparativne prednosti u inicijalnim fazama svog gosp. razvitka.

Ali i sve stare civilizacije razvile su se u plodnim dolinama rijeka: Nila, Eufrata, Tigrisa i sl. jer je produktivnost rada u poljop. omogućavala da se jedan dio stanovništva ne bavi poljop. već znanost, umjetnošću, filozofijom i sl.

To je trajalo do razvoja ind., dok industrija nije skinula poljop. sa tog dominantnog mjesta.

Nakon ind. revolucije u Engleskoj tako su i pojedine sirovine dobivale na važnosti. Druga polovica prošlog stoljeća obilježena je energijom jer je razvoj ind. i civilizacije zahtijevao sve veće količine energije (ugljen, nafta, danas je to atomska energija, budućnost je sunčeva energija).

PR su samo jedno lateralno (potencijalno) bogatstvo, što znači da ono postaje i stvarno tek djelovanjem čovjeka i odgovarajućeg kapitala, jer bez sva ta 3 elementa, prirodni izvori (PI) ostaju samo

potencijalno bogatstvo npr. privredno nerazvijene zemlje – uz obilje PI nemaju kapitala potrebnog da se to pokrene, stoga te zemlje daju svoje PR koji se nalaze ispod površine, nedovoljno su iskorišteni, jer njihovo istraživanje zahtjeva razmjerno veliki kapital, a ta su ulaganja visoko rizična (platforme...). To sebi mogu dopustiti samo oni koji imaju kapital, a opet to nerazvijene zemlje ne mogu.

Najviše razvijene zemlje gdje kapital nije limitirajući faktor, imaju manji dio svog nacionalnog teritorija pokriveno svojim kvalitetnim geološkim kartama (USA – samo 15% njihova teritorija je bilo pokriveno tim geološkim kartama). Kad je riječ o PI, polazimo od činjenice da je jedan dio tih PB neobnovljivo, te je veoma važno racionalno korištenje tih PI.

Znanost i njena primjena uveliko su proširile sirovinsku bazu ili pridonijeli racionalnijem korištenju raspoloživih ograničenih resursa. Tako su se razvile tehnologije koje štede materijale, što se vidi u raznim minijaturnim proizvodima, osobito na području elektronike, gdje ti mali proizvodi supstituiraju tone materijala koje bi bile potrebne pri izradi njih u tradicionalnoj tehnologiji.

Kako je energija, tako je i tehnologija i proizvodnja koja štedi energiju dala značajne pomake. Veliki dio primarne energije koristi se za zagrijavanje stambenih prostora...

U građevinarstvu se nalaze novi materijali koji se koriste za uštedu energije – izolacijski materijali.

Najveći korak u znanosti je u proizvodnji plastičnih masa (zamjenjuju željezo) te kemijsko-tehnološka masa (supstituiraju vunu, pamuk). Te plastične mase i kem.-tekstilna vlakna imaju bolje funkcioniranje sposobnosti i u pravilu su to proizvodi koji imaju nižu cijenu, tako da oni već desetljećima potiskuju na tržištu prirodne sirovine (željezo, drvo, vuna, pakuk,...).

Te plastične mase i uopće proizvodi kemijske industrije kojima se supstituiraju PS čine veliki problem u ekološkom smislu zbog anorganskog porijekla.

PRIRODNI RESURSI:

- OBNOVLJIVI – voda u svim njenim funkcijama, cjelokupni biljni i životinjski svijet (flora i fauna)
- NEOBNOVLJIVI – mineralne tvari, oni se mogu upotrijebiti u proizvodnji samo jedanput.

Kod neobnovljivih izvora energije treba voditi računa o njihovim racionalnom korištenju. Njih je sve manje, a potrošača sve više – taj se odnos pogoršava, te zbog toga treba gospodariti sa svim PR pažnjom dobrog gospodarstvenika.

ODRŽIVI RAZVOJ – povezan je s PI i sa činjenicom da ih je potrebno racionalno koristiti.

Def. održivog razvoja - razvoj koji vodi računa o podmirenju tekućih, aktualnih problema, ali i budućih potreba, tj. potreba generacija koje dolaze poslije nas. U suprotnom bi se suzdržala materijalna osnova proizvodnje materijalnih dobara kojima se zadovoljavaju ljudske potrebe.

Primjer neracionalnog korištenja PI ima na pretek (i u povijesti i danas). Tako su kolonije 1950-ih, 60'-ih godina 20.st. primjer pljačkaškog iskorištavanja PI s negativnim trajnim posljedicama.

Nalazišta metala i nemetala koje se nalaze ispod površine zemlje, ekonomičnost njihove eksploatacije ovisi o četiri temeljna faktora:

- SREDNJI (PROSJEČNI) SADRŽAJ KORISNE TVARI koji je različit od jedne do druge rude, metala, nemetala.

Valja reći da razvoj znanosti, tehnologije i tehnike omogućuje profitabilnu eksploataciju sa sve nižim prosječnim sadržajem korisne tvari. Npr. do pred nekoliko desetljeća određujuće cijene bakra na svetskom tržištu bio je bakar proizveden iz rude sa 3-4% bakra, već 20 ili više godina određujuća cijena bakra proizvedena iz rude sa ispod 1% bakra u toj rudi).

- PRODAJNA CIJENA FINALNOG PROIZVODA – rastom prodajne cijene raste profitabilnost (rast prodajne cijene omogućuje korištenje rude koja ima manji sadržaj korisne tvari).
- OBUJAM NALAZIŠTA – veća nalazišta, veća isplativost zbog djelovanja fiksnih troškova u uvjetima rastuće proizvodnje. Obujam nalazišta se korigira i po osnovi prethodna 2 parametra (ako je rastuća cijena veća, ruda je kvalitetnija, pa je isplativo i malo nalazište i obrnuto).
- UKUPNI TROŠKOVI PROIZVODNJE – osim spomenutog, kvalitete, veličine nalazišta, ovise i o troškovima rada, troškovima

transporta, troškovima energije itd. koji ulaze u strukturu cijena koštanja – troškovi proizvodnje.

SISTEMATIZACIJA (PODJELA) SVIH PI:

- poljoprivredno zemljište,
- vode,
- šuma + divljač,
- plovni putevi (riječni, jezerski, morski),
- brzice i vodopadi,
- ostali energijski izvori: sunce, ugljen, nafta, plin i sl.
- nalazište metalnih ruda i nemetala,
- prirodni položaj jedne zemlje

POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE

Rasprostire se na oko 57% ukupnog kopnenog dijela RH. 37% su površine pod šumom; 6% ostale površine.

Bitna proizvodno-ekološka obilježja:

- to je nužan, nezamjenjiv, neuništiv i nekretljiv činitelj i uvjet masovne poljoprivredne proizvodnje;
- poljoprivredno zemljište ne možemo supstituirati u masovnoj proizvodnji sa drugim faktorom proizvodnje,
- ne možemo ga po volji povećavati;
- povijesnim razvojem se kontinuirano smanjuje, permanentno se pogoršava odnos između stanovništva (potrošača poljop. proiz.) i poljop. površine.
- smanjenje poljop. površine povezano je s: izgradnjom novih cesta, željeznice, zračnih luka, akumulacijskih jezera, izgradnja novih i širenje postojećih gradova, industrijskih pogona,
- zahtjev da se s tim ograničenim resursom treba što racionalnije gospodariti, tj. ne smanjivati proizvodne mogućnosti zemljišta,
- sve suvremene zemlje, korištenje tog općeg dobra reguliraju zakonom: “Zakon o poljoprivrednom zemljištu” (nalaže vlasnicima da koriste taj prirodni izvor, da ga racionalno koriste, oni vlasnici poljo. zemljišta koji ga ne koriste plaćaju porez, a oni koji ga koriste ne),

- poljop. zemljište izloženo je i nepovoljnom djelovanju prirodnih sila, raznih oblika erozije- razaranje i uništavanhje površinskog sloja,
- zemljište je najviše izloženo djelovanju vjetra (eolska erozija), vode (flurijalna erozija), mora, ledenjaka.,
- ako se ne poduzimaju meliorativne mjere i zahvati, smanjuje se površinski potencijal i proizvodnja na takvom zemljištu,
- neuništivo u materijalnom obliku,
- uništivo u proizvodnom ili ekološkom smislu, tj. postaje neupotrebljivo; neracionalno i pretjerano se eksploatira, a nisu se poduzele mjere zaštite zemljišta.

KLASIFIKACIJA:

- zemlje vrlo bogate, bogate, srednje bogate, siromašne i veoma siromašne,
1 ha = 10.000 m²

VRLO BOGATE – obrađene površine više od 1 ha po stanovniku (Australija 2,8 ha).

SREDNJE BOGATE – obrađene površine od 0,33 do 0,65 ha po stanovniku.

SIROMAŠNE – 0,1-0,32 ha po stanovniku.

HRVATSKA- 0,32 ha po stanovniku

JAPAN – 0,03 ha po stan.

NIZOZEMSKA – 0,06 ha po stan.

Kvalitetna obilježja zemljišta: osrednja

Veliki dio zemlje se ne obrađuje (oranice). Krajem 1990-ih godina 370.000 ha neobrađenih površina.

ŠUME

Oko 37% kopnenog dijela RH. Šumovitost različita po pojedinim djelovima, najveća u gorsko planinskom području.

Najveći dio u listaćama (79%, skoro 4/5). One su manje tehnološki prikladne i kvalitativne u proizvodnji finalnih proizvoda.

4% mješovite šume; četinjače 17%.

Nepovoljna struktura šuma – u činjenici da bukva čini oko 51% ukupne površine pod šumama, hrast oko 13%.

17% šumskih površina degradirano.

17% su šikare.

Hrvatska sa 0,17 ha razvijenih šuma po stanovniku spada u srednje bogate zemlje.

Pozitivni utjecaj šuma na zaštitu od erozije.

Šume imaju pozitivan utjecaj na hidrološke uvjete, tj. vodni režim (važno za poljoprivredu). Zdrastvene funkcije šuma – obogaćuju atmosferu kisikom. Važne i sa stanovišta rekreacije sve više urbanog stanovništva. Pridonose estetskom izgledu područja.

Divljač u šumi – posebno vrijedno bogatstvo koje treba nacionalno koristiti.

U prošlim desetljećima, šumarstvo u RH je bilo značajna izvozna stavka drvne industrije (industrija namještaja).

U posljednje vrijeme više isporučuje pilanu građu i trupce.

Poljoprivredno zemljište+šume+6% - ukupna veličina kopnenog dijela=56.610 km².

PO POVRŠINI ZEMLJE:

- Ruska Federacija – 17 mil. km²
- Kanada – 9,9 mil. km²
- Brazil – 8,5 mil. km²
- Švicarska – 41.000 km²
- Nizozemska – 32.000 km²
- Luxemburg – 2500 km²
- Andora – 465 km²
- Hrvatska – zemlja srednje veličine

MORSKA POVRŠINA (površina mora ili obalno more)

- morska površina – 31.067 km²
- ukupna površina Hrv. – 87.677 km²

UNUTARNJE MORSKE VODE – more između obale, kopna i vanjskih otoka, osim onih najudaljenijih (Vis, Jabuka, Biševo, Palgruška skupina otoka).

Na njega se nastavlja TERITORIJALNO MORE; vanjska granica tog mora čini vanjsku granicu drž. teritorija Hrv. Državna morska granica seže 12 nautičkih milja ili 22,2 km od najudaljenijeg otoka ili od obale ispred koje nema otoka.

Između Italije i Jugoslavije poslije II. svj. rata utvrđena je linija sredine ili zamišljena linija koja dijeli Jadransko more.

Dio mora od središnje linije do vanjske granice teritorijalnog mora je EPIKONTINENTALNO MORE.

1882.g. "Kovnencija o pravu mora" - po toj konvenciji RH ima pravo eksploatacije dna mora (nafta i plin), a voda iznad dna je otvoreno more (slobodna plovidba svima, dopušten je ribolov svima).

Ukupna duljina morske obale je 5.835 km.

Duljina obale kopna je 1.777 km; duljina obale otoka je 4.058 km.

Najrazvedenija obala u Sredozemlju.

KOEFICIJENT RAZVEDENOSTI – 10,2 – omjer između 2 točke na obali kopna i njihove zračne udaljenosti.

Otoci, primorje i zaleđe čine jednu od tri velike ili makroregije našeg prostora.

Površina te mediteranske makroregije je oko 32% ukupne površine Hrv.

Panonski dio čini oko 54% ukupne površine.

Svakoj od te 3 regije odgovara i odgovarajuća klima: mediteranska, planinska i kontinentalna.

Kontrasti u klimatskom uvjetima su podudarni sa odgovarajućim kvalitativnim obilježjima poljoprivrednog zemljišta.

Jadransko more je najveće prirodno bogatstvo; prirodna je osnova za razvoj niza gospodarskih djelatnosti. Uveliki je ekološki očuvano, najvažnija je okosnica razvoja turizma. Osnovica za razvoj brodogradnje, za razvoj pomorskog prometa.

VODE

Resurs koji ima višestruku namjenu – od vode za piće i kuhanje preko vode za održavanje osobne higijene te do činjenice da je voda neophodna i nezamjenjiva komponenta svake proizvodnje s time da su pojedine proizvodnje osobito zahtjevne u pogledu vode.

npr. 1 t. čelika zahtjeva 250m³ vode

1 t. dušićnih goriva 600 t. vode

Poljoprivreda - velika potrošnja vode – 1 t. kukuruza “potroši” 1000 t. vode; 1 t. pšenice – 1,500 t. vode; 1 t. pamučnih vlakana – 10.000 t. vode

Velike potrebe urbanog stanovništva: 1 stanovnik u gradu prosječno potroši 150 m³ vode.

Voda – limitirajući činitelj razvoja čitavog niza proizvodnje (tvornica celuloze u Plaškom - tamošnji potok ne može konzumirati sve tvari koje ta proizvodnja vuče za sobom – tvornica se zatvorila).

Zahvaljujući vodi pojedina područja u svijetu su postizala visoke stope gospodarskog rasta te brz progres/prosperitet na drugim područjima, ljudske aktivnosti (California ne bi bila ovo što jest bez vode Colorada).

DESALINIZACIJA MORSKE VODE – ekološke i tehnološke mogućnosti desalinizacije znatno su pridonjele razvoju pojedinih dijelova zemlje (pustinje).

VODA – najvredniji PR RH; velike konkurentske prednosti u odnosu na ostale rezerve.

Na rang listi europskih zemalja RH se nalazi među nekoliko najbogatijih (odnos stanovnika i vode) – iza Norveške.

PREDVIĐANJA ZA BUDUĆNOST – kao što se krajem prošlog stoljeća vodio rat za naftu tako će se i u budućnosti voditi ratovi oko vode (Afrika – Nil – ratovi).

Voda je veoma važan izvor energije; na određenoj visini ima određenu potencijalnu energiju koja se može u HE transformirati u električnu energiju.

VRSTE HE POTENCIJALA:

- bruto hidroenergetski potencijal – odgovara iskorištenju cjelokupne količine vode (max. moguća proizvodnja),
- neto energetski potencijal – količina energije koja se može proizvesti na osovinama generatora (priključcima)
- 1 i 2 potencijal su samo teorijske veličine

ISKORISTIVI NETO POTENCIJAL – obzirom na ekonomske i tehničko-tehnološke uvjete može se iskorištavati.

UKUPNI NETO ISKORISTIVI ENERGETSKI POTENCIJAL naših rijeka je 11,2 mlrd. kWh vode. Izgrađene HE omogućavaju proizvodnju od 6,6 mlrd. kWh godišnje (oko 59% ukupnog potencijala, preostalih 41% nije iskoristiv zbog određenih ograničenja, onih financijske naravi ali i zbog ekoloških razloga).

Izgradnja HE pretpostavlja (implicira) izgradnju akumulacijskih jezera (potapanje polja). Većina naših rijeka sa značajnim HE potencijalom su već postala iskorištena (najveće mogućnosti su na Dravi gdje je iskorištenost 50%).

Od iskorištenog potencijala na Dravu otpada 1,2 mlrd kWh; Cetina je iskorištena 98%; Lika i Gacka 40-tak% od ukupnog 2,500 mlrd. kWh).

Sadašnja proizvodnja električne energije u RH je bila do 12,7 mlrd kWh u prošloj godini, od čega na HE otpada 46%, a na TE 54%. Ova struktura je povoljna sa gledišta stabilnosti snabdijevanja električne enrgije.

Različiti su troškovi proizvodnje i troškovi investicija kada se radi o TE tj. HE. Investicijski troškovi po jedinici proizvodnje električne energije (kWh) kod HE su višestruko veći nego kod TE. Troškovi proizvodnje su znatno manji po jedinici proizvodnje u HE nego u TE (u velikim HE zaposleno je nekoliko desetaka ljudi – ne treba puno radne snage). Voda je veoma važna u proizvodnji električne energije dajući 46% ukupne proizvodnje. Drugi energetski izvori osim vode su ugljen, nafta, plin.

Ukupne zalihe **ugljena** procjenjuju se na oko 39 mil. tona (u čemu dominira lignit sa 48%; 9 % je najkvalitetnijeg kamenog i 7% čini smeđi ugljen).

Proizvodnja ugljena kod nas je = 0 u posljednjih par godina. Razlog tome je što je naš kameni ugljen Istri je sadržavao visok postotak sumpornog dioksida i korištenja tog ugljena u TE Plomin izazivao je velike ekološke probleme (kisele kiše po Gorskom kotaru – području gdje imamo najviše šuma). Lignit dans nije isplativ za eksploataciju.

Nafta – 3 lokaliteta – dravsko, savsko i područje istočne slavonske. Zalihe se procjenjuju na oko 20 mil. tona. Proizvodnja je ove i prošle

godine bila 1.100 milijuna tona. Danas RH potrebe u nafti podmiruje sa oko 1/5 domaće nafte – 4/5 uvozi.

Plin – energetski izvor 21. st.

Postupno zbog svojih ekonomskih i drugih prednosti uvelike supstituira naftu. Dobiva se na naftnim, ali i zasebnim plinskim poljima (19 polja; 37 mlrd. m³ u RH).

Proizvodnja 2,1 mlrd. m³. s čime se zadovoljava 2/3 ukupnih potreba u plinu, 1/3 se uvozi. Budućnost – uvoz.

Obzirom na stanje u nafti, te sve većim korištenjem plina tih 65% vlastite proizvodnje bi se u budućnosti smanjilo.

Korištenje energije izaziva velike ekološke probleme koji se manifestiraju na različite načine – u obliku zagađenja, onečišćenja, promjeni klimatskih uvjeta i emisije štetnih plinova.

Opasnost od rastuće potrošnje energije spoznana je 1997.g. u Kiotu (Japan) – održana je međunarodna konferencija o klimi – temeljni zaključci:

- do 2012.g. treba za 8% smanjiti emisiju ugljičnog dioksida i ostalih tzv. stakleničkih plinova u odnosu na razinu potrošnje 1990. kao referentne godine.

Za zemlje sa niskim dohotkom to znači ozbiljne smetnje u gospodarskom razvoju, jer on vuče za sobom veću potražnju energije.

Taj protokol traži jednako smanjenje i od razvijenih i od nerazvijenih zemalja (otežava se gospodarski razvoj razvijenih zemalja).

Da bi taj protokol stupio na snagu mora ga ratificirati minimalno 55 zemalja koje emitiraju više od 55% ukupne količine ugljičnog dioksida.

SAD i Rusija odbijaju ratificirati taj sporazum, a bez toga on ne može stupiti na snagu; SAD je najveći proizvođač ugljičnog dioksida u svijetu (koriste između 20 i 25% ukupne energije u svijetu).

Nerazvijene zemlje prihvaćaju to izlažući se pritom velikom ekonomskom riziku – da im ta potražnja za energijom ne bude ograničavajući faktor u gosp. razvoju).

Utjecaj energije na klimu – opće poznata pojava zatopljenja. Procjene su stručnjaka da ako se taj trend nastavi prijeti opasnost od podizanja razine mora i plavljenja priobalja mnogih zemalja.

Druga opasnost: mnoga područja intenzivne vegetacije te poljoprivredna područja pretvarat će se u polupustinje i pustinje – npr. Afrika).

PROIZVEDENO DRUŠTVENO BOGATSTVO (PDB)

Narodna imovina, nacionalno bogastvo, društveno bogatstvo, itd. Bogatstvo implicira obilje.

CILJ GOSPODARSTVENE AKTIVNOSTI – u svim epohama ljudskog društva je što potpunije zadovoljiti ljudske potrebe i to samo proizvodnjom i uslugama – što brže povećavati masu proizvedenog bogatstva.

PDB u statistici ne obuhvaćaju neku vrijednu imovinu kao npr. kulturni spomenici, umjetnička djela; PDB ne uključuju u sebe vrijednost patenata, licenci.

PDB UKLJUČUJE:

- OSNOVNI (FIKSN) FONDOVI – mogu biti u privrednim djelatnostima, neprivrednim djelat., JD;
- OBRTNI FONDOVI (ZALIHE) mogu biti poslovne zalihe i zalihe u domaćinstvima.

Za gospodarski razvoj najrelevantnija je prva stavka – fiksni fondovi koji obuhvaćaju: vrijednost strojeva, uređaja, zgrada, zemljišta (koja su jednim dijelom prirodno dobro, a jednim dijelom rezultat ljudskog rada);

stambene zgrade, škole, bolnice, kazališta, upravne zgrade, vojarne – građ. objekti neprivredne djelatnosti; javna društva – ceste, željeznice, uređaji za prijenos i distribuciju električne energije, nasipi za zaštitu od poplava).

Zalihe u domaćinstvu: TRAJNA DOBRA – kućanski aparati, automobili; POLUTRAJNA DOBRA – odjeća, obuća; TEKUĆE ZALIHE – prehrambeni proizvodi, ogrijev i sl.

Najčešće se pri utvrđivanju PDB koristi procjena samo prve dve stavke (zbog velikih problema procjene).

Na veličinu fiksnih fondova i dijela obrtnih fondova kontinuirano djeluju dva ekonomska parametra:

- investicije kojima se povećava vrijednost fiksnih fondova ili zaliha;
- amortizacija kao proces trošenja osnovnih sredstava i prenošenja dijela njihove vrijednosti na finalne proizvode.

Između ta dva parametra mogu postojati tri odnosa:

- $I = AM$ (više teorijska pretpostavka, rijeđe realno stanje);
- $I < AM$
- $I > AM$

$I < AM$: pojava koja bi se mogla nazvati DEZINVESTIRANJE – smanjenje vrijednosti fiksnih fondova. Dešava se u posebno teškim uvjetima za gosp. koji su izraženi najčešće neekonomskim učincima (rat, vrijeme većih elementarnih nepogoda i sl.).

$I < AM$: može se odnositi na privredu u cjelini, ali se može odnositi i na pojedine sektore gospodarstva.

npr. poljoprivreda u gotovo svim socijalnim zemljama osobito u tzv. prvoj fazi gosp. razvoja tih zemalja – poljoprivreda se na neki način žrtvuje u korist industrije (ta politika doživjela je neuspjeh).

Pojava dezinvestiranja iz našeg iskustva govori da je moguća ne samo u ratnim uvjetima – RH je tek 1997.g. investirala na razini amortizacije i tek onda od 1997.g. se počela povećavati vrijednost proizvedenog PDB, a do 1997.g. se smanjivala.

$I > AM$: dolazi do povećanja vrijednosti fiksnih fondova (zaliha). Tri vrste investicija:

- BRUTO INVESTICIJE – usmjerene su na obnavljanje i rast proizvedenog bogatstva; financira se iz narodnog dohotka i amortizacije;
- NETO INVESTICIJE – obuhvaćaju samo ulaganja iz nac. dohotka ($BI - AM = NI$);

- NOVE INVESTICIJE – one koje izravno i u svom ukupnom izrazu povećavaju ukupno DB (najrelevantnije su sa gledišta PDB).;
- (BI – rashodovana osnovna sredstva – otpisani obrtni fondovi – investicije u toku = NOVE INVESTICIJE).

NAČIN ISKAZIVANJA VRIJEDNOSTI FIKSNIH FONDOVA

- NABAVNA VRIJEDNOST – uključuje cijenu proizvoda ili usluge + troškove dopreme i instalacije – ovisni troškovi);
- STVARNA (SADAŠNJA) VRIJEDNOST ($NV - AM = \text{STVARNA VRIJEDNOST}$);
- Potrebno je osobito u uvjetima visoke inflacije vršiti ponovnu procjenu te imovine - revolarizacija
- NOVA (NABAVNA) VRIJEDNOST – cijena koju bi trebalo platiti kada bi danas nabavljali to osnovno sredstvo;
- TRŽIŠNA VRIJEDNOST (sredstvo prodavano na današnji dan)

PROIZVODNI KAPITAL (PK) U RH

Procjene vrijednosti PK uvijek su u manjoj ili većoj mjeri manjkave (nepotpune). Dimenzije te pogreške nije moguće precizno definirati. Poslije II. svj. rata u RH kao i u ostalim dijelovima Jugoslavije kontinuirano i dosta precizno vođeno je rač. osnovnih sredstava (raspolaze se sa vrijedn. pojedinih pojava oblika osnovnih sredstava) – vrijedi za onaj dio gospodarstva koji je bio u društvenom-državnom vlasništvu; dok su za privatni sektor (poljoprivreda, obrt, građevinarstvo) procjene vršili pojedinci (u Zagrebu Ivo Vinski). Prilikom donošenja i izrade planova razvoja u Jugoslaviji vršene su procjene koje su već na razini metodoloških rješenja bili manjkavi.

Prihvaćajući načela trž. gospodarstva (početkom 1990-ih u RH) pojavila se potreba daljnjih praćenja procjene vrijednosti kapitala naše zemlje.

Ta potreba izvire iz nekoliko činjenica:

- hipotekarni krediti pretpostavljaju da se poznaje vrijednost imovine koja se stavlja na hipoteku;
- država se i u tržišnom gospodarstvu javlja kao poduzetnik;

- u uvjetima stagnacije ili recesije kao osnova za utvrđivanje mogućnosti kao javnog zaduživanja uputnije je uzeti odnos između duga i nacionalne imovine, nego između duga i BDP-a.

PROCJENA:

- 1918-1940.g. – prosječna godišnja stopa rasta vrijednosti PK bila je 1,6% što je uz visoku stopu prirodnog prirasta stanovništva rezultiralo u porastu te vrijednosti po stanovniku od svega 0,7%. U međunarodnim relacijama taj se rast može opisati kao razmjerno spor. Rezultat (1,6-0,7%) dosta diferencijalnog kretanja vrijednosti PK po pojedinim privrednim djelatnostima. Rezultat toga – odgovarajuće promjene u strukturi PK na razini privrede i neprivrede, a zatim i na razini pojedinih sektora (djelatnosti).
- 1919.g. PK u gosp. sektoru bio je zastupljen sa 57%, a u izvangospodarskom sektoru 43%.
- 1940.g. PK u gosp. sektoru bio je oko 59%, a u negospodarskom sektoru 41%.

PROMJENE U STRUKTURI TE VRIJEDNOSTI:

- industrija je povećala svoj udio u tom razdoblju sa 3 na 8%;
- poljoprivreda je smanjila svoj udio sa 19 na 18%;
- šumarstvo je ostalo isto oko 1%;
- promet i veze padaju sa 31% na 29%;
- trgovina i ugostiteljstvo raste sa 1 na 2%;
- ostalo 2%.

U OKVIRU NEPRIVREDNOG SEKTORA:

- stambene zgrade smanjuju svoj udio sa 36% na 33%;
- komunalna privreda ostala je ista oko 3%;
- ostalo raste s 4 na 5%.

ZAKLJUČAK! Relativno spor rast DP i nac. dohotka, skromna akumulativna sposobnost privrede između 2. svj. rata rezultiralo je ne samo skromnim porastom kapitala nego i razmjerno malim promjenama u toj strukturi.

II. svj. rat donosi velika materijalna razaranja u oba sektora. Vrijeme obnove ratom uvelike uništenog gospodarstva trajalo je relativno kratko (svega 2-3 godine poslije 2. svj. rata industrijska proizvodnja i

ukupna proizvodnja mjerena BDP-om bila je na prijeratnoj razini 1939. godine).

PROCJENA:

- 1953–1990.g. – vršena je praćenjem investicija (novih I). Prosječna godišnja stopa porasta je 6,6% - u međunarodnim relacijama taj rast se ocjenjuje visokim. Udio I u DP u pojedinim godinama kretao se između 35-40% i jedino su Japan i SR Njemačka u pojedinim godinama imali jednako tako visok postotak investicijske aktivnosti – posljedica: dinamičan rast vrijednosti PK.

STOPA RASTA PK PO POJEDINIM DJELATNOSTIMA:

- ugostiteljstvo i turizam: stopa rasta od 9,9%;
- šumarstvo: stopa rasta 5,2%;
- Promet i veze: stopa rasta oko 5,5%;
- Industrija na razini ukupne dinamike (oko 6,6%);
- Poljoprivreda i ribarstvo: stopa porasta 8,4%

Iznadprosječni rast fondova jer je: veoma niska startna baza – osnovica poljoprivrede, velike investicije u tzv. društveni sektor poljoprivrede.

1952.g. PK je procijenjen na 5,3 mlrd. \$

1990.g. PK je procijenjen na 62,1 mlrd. \$

2000.g. procjenjuje se da je vrijednost imovine 41,6 mlrd. \$

Štete na materijalnim dobrima od rata između 25 i 35 mlrd. \$.

Posebno velike štete u metaloprerađivačkoj ind., strojogradnji, stambeni fondovi. Procjenjuje se da je pad vrijednosti PK zaustavljen tek početkom druge polovine 1990-ih godina (1995-1996.g.).

Veliku štetu je osim rata nosio i proces privatizacije i pretvorbe.

PRIVATIZACIJA

Proces tržišnog restrukturiranja Hrv. gospodarstva započeto je u isto vrijeme kada i u ostalim tranzicijskim zemljama (12 zemalja istočne Europe – socijalističke zemlje i 15 država nastale raspadom bivšeg SSSR-a).

Proces u RH ima određene zajedničke osobine sa istim tim procesom u ostalim tranzicijskim zemljama.

SLIČNOSTI (zajedničko obilježje privatizacije 27 tranzicijskih zemalja):

- proces je započeo istodobno i to u uvjetima osamostaljenja najvećeg broja tranzicijskih zemalja;
- tom procesu je prethodila višegodišnja stagnacija, a zatim recesija što se manifestiralo: drastičnim padom BDP-a, u pojedinim godinama njegovim smanjivanjem. U RH taj je proces započeo 1970-ih i trajao je do oko 1990.g. – do osamostaljenja;
- postojanje državne vlasti koje se kod nas zvalo društveno vlasništvo. To državno vlasništvo, kao dominantno, reguliralo je poduzetništvo i privatnu inicijativu dinamičnijem gospodarskom rastu;
- planski vođena privreda generira suboptimalnu alokaciju resursa u onoj mjeri u kojoj su gušena djelovanja zakona tržišnih zakona ponude i potražnje;
- neusklađenost između D i S i to AD i AS i još više na sektorskoj razini, na razini pojedinih djelatnosti (npr. zalihe robe u SSSR-u);
- tehnološki su zaostajali, što u uvjetima brzog razvoja znanosti primjene njezinih rezultata u proizvodnji čini dodatni problem posebno kod procesne, kemijske industrije gdje tehnološka dostignuća brzo zastarjevaju.

SPECIFIČNOSTI RH u odnosu na ostale tranzicijske zemlje:

- postojanje tzv. DRUŠTVENOG VLASNIŠTVA nad sredstvima za proizvodnju. Društveno vl. je nedovoljno precizno određeno, tj. poduzeća, uposlenici su bili vlasnici, ali to vlasništvo je bilo ograničeno što znači da radnici takvog poduzeća nisu mogli prodati poduzeće i međusobno podijeliti polučenu vrijednost (imali su pravo raspolaganja i korištenja, ali ne i otuđivanja – nepostojanje titulara vlasništva). U ostalim zemljama tzv. drž. vlasništvo (zvao se i titular).
- razmjerno visok stupanj samostalnosti gospodarskih subjekata u okviru planova razvoja koji su bili temeljni instrument ekonomske politike. Poduzeća su samostalno odlučivala o opsegu, strukturi proizvodnje, kvaliteti... Od 1950-ih godina radnici su sve

samostalnije odlučivali o raspodjeli dohotka na onaj dio koji je služio podmirenju izravnih potreba zaposlenih (preko plaća, ali i zajedničkih fondova) i onog dijela za investicije, za prošenu reprodukciju, za proširenje materijalne baze proizvodnje.

Poduzeća su izdvajala razmjerno velik dio dohotka za I.

Autonomija poduzeća bila je veća kod malih poduzeća.

- visok stupanj slobodnog djelovanja zakona tržišta roba, više dirigirano je bilo trž. osnovnih sredstava, najrigoroznije je bilo tržište reprodukcijskog materijala, cijene sirovina bile su pod strogom državnom kontrolom jer se zna da će troškovi materijala najčešće participirati sa 50-80% ukupnih troškova proizvodnje.
- ratni uvjeti u kojima se počeo provoditi proces privatizacije. Posljedice rata: materijalna razaranja proizvodnih pogona, infrastruktura objekata, velika izdvajanja za obranu, vojsku, policiju, nabavu oružja, zbrinjavanje izbjeglica i prognanika, pojava velikog broja nezaposlenih. Veliki pritisak na drž. proračun – velike potrebe, a mogućnost ubiranja poreza, prireza, carina bile su ograničene. Sve te okolnosti bile su krajnje nepovoljne. Sredinom prosinca 1991.g. procjena od službenih drž. organa:
... izravne ratne štete 11,7 mlrd. \$
... posredne štete 7 mlrd. \$. Krajem 1991.g. završena su najveća razaranja. Procjene ukupnih šteta do kraja rata oko 25-30 mlrd \$ (iznad vrijednosti sadašnjeg jednogodišnjeg GDP-a). 1991. g. započeo je proces privatizacije.

Postoji nekoliko MODELA PRIVATIZACIJE:

razlikuju se po tome da li je težište bilo na prodaji ili na podjeli dionica.

POLJSKA – MODEL MJEŠOVITE PRIVATIZACIJE – najprije podjela dioničarima ukupnom odraslom stanovništvu, zatim prodaja dionica zaposlenim i bivšim zaposlenim, ostatak dionica se prodavao na tržištu javnom dražbom.

MAĐARSKA – tzv. KONTROLIRANI MODEL – obilježava ga najprije prodaja velikih poduzeća inozemnim kupcima, nakon toga se vršila privatizacija od strane domaćeg stanovništva (prvenstveno zaposlenim i bivšim zaposlenim). Mađarska je davala u pravilu, beskamtno kredite stanovništvu da bi kupili određenu količinu dionica.

ČEHOSLOVAČKA – KUPONSKA (VAUČERSKA) PRIVATIZACIJA – radnici i ostalo odraslo stanovništvo besplatno su dobivali dionice.

SLOVENIJA – KOMPROMISNI MODEL – uključuje i prodaju i podjelu dionica; na prodaju otpada 40%; a 60% je podjeljeno. Karakteristično za Sloveniju je da nisu ušli u proces privatizacije brzopleto nego su temeljno izučili iskustva drugih tranzicijskih zemalja - više nego mi su uvažili činjenicu da su te zgrade, strojeve i sl. nabavili radnici koji su radili u tim poduzećima (socijalna komponenta zastupljena sa 60%); nisu preferirali inozemne kupce nego svoje domaće.

HRVATSKA – projekt privatizacije 1991.g. obuhvaćao je 3600 poduzeća sa procijenjenom vrijednosti od oko 20 mlrd. \$.

U 1. krug privatizacije nisu bila uključena sva poduzeća, nisu bila uključena ni mnoga velika poduzeća, npr. krupni poljoprivredno-industrijski kombinati, brodogradnja, naftna industrija, veće banke i osiguravajuća društva, a njihova procijenjena vrijednost bila je oko 10-15 mlrd. \$.

Nisu bili uključeni ni krupni infrastrukturni objekti (sustavi) kao npr. željeznice, HEP, HPT, HRT, vodoprivreda, društvene djelatnosti na području zdravstva, obrazovanja i sl.- vrijednost infrastrukturnih objekata procijenjena je na 20-25 mlrd. \$.

1991.g. donesen je ZAKON O PRETVORBI DRUŠTVENOG VLASNIŠTVA. Prema ovom zakonu vlasništvo bez titulara je pretvoreno u državno vlasništvo. To je bio jedan delikatni korak u procesu restrukturiranja, radnicima su bila oduzeta poduzeća koja su ona svojim radom i dohotkom stvarali godinama.

Proces se počeo provoditi u ratnim uvjetima. Privatizacija primarno u funkciji činjenice da se na Hrv. desila agresija, da je RH vodila rat. Težište privatizacije bilo je na prodaji dionica, a ne na podjeli.

TRI VARIJANTE HRV. MODELA PRIVATIZACIJE:

OTKUP DIONICA – dosta čisti, transparentan oblik, temelji se na Ugovoru između kupaca i agencije za restrukturiranje i razvoj. Kupac je postao titular, vlasnik poduzeća bilo u obliku d.d.-a ili d.o.o.-a. Preferirani kupci bili su zaposleni ili bivši zaposleni koji su mogli kupiti dionice u vrijednosti 20.000 DM s popustom od 20% + 1% popusta

na svaku godinu radnog staža. Zaposleni i bivši zaposleni mogli su prema zakonu postati vlasnici do 50% vrijednosti poduzeća. Česte izmjene zakona, prema jednoj od njih zaposleni su mogli postati vlasnici i preostalog dijela poduzeća i imali su pravo prvokupa (kasnije je to pravo ukinuto). Teško razumljive izmjene, kontradiktorne, stvorile su uvjete za razne špekulacije, manipulacije...

DOKAPITALIZACIJA - to je ulaganje svježeg kapitala u poduzeće kojim se povećava glavnica (vrijednost poduzeća). Razlika između otkupa i dokapitalizacije je u funkciji uložених sredstava. Kod dokapitalizacije uložena sredstva su ostajala u poduzeću, a kod otkupa nisu nego ulaze u portfelj fonda za privatizaciju. Kod otkupa se javlja veliki problem sredstava, pojava nelikvidnosti, nesolventnosti poduzeća.

PRETVARANJE DUGA U ULOG: temelji se na odnosu između poduzeća i banaka. Banke su svoje kredite davale poduzećima, a poduzeća ih nisu mogla vraćati, pa su banke postale vlasnici znatnog dijela gospodarstva, osobito turističke privrede (hoteli).

PRIJENOS UDJELA I DIONICA DRŽAVNIM FONDOVIMA – nakon otkupa i pretvaranja duga u ulog, ostajao je veliki dio vrijednosti poduzeća koji je dodijeljen državnim fondovima i to 70% Hrv. fondu za razvoj, 10% Republičkom fondu mirovinskog i invalidskog osiguranja i 10% Fondu mirovninskog osiguranja poljoprivrednika. Hrv. fond za razvoj trebao je biti samo posrednik, a ne potpuni vlasnik.

U prve dvije godine tranzicije podnešeno je oko 2867 zahtjeva i riješeno je 75%. Prva faza privatizacije nije bila jednako prisutna u svim djelatnostima. Proces je najviše i najbrže poodmako u građevinarstvu – 90%, zatim u obrtu i trgovini oko 80%; promet i veze 60%, turizam manje od 50%. To se odrazilo i na regionalnom planu, na različite stupnjeve privatizacije po županijama. Međimurska i Varaždinska županija prednjače zbog naglašene zastupljenosti građevinarske i tekstilne industrije. Znatno sporije u Karlovačkoj županiji – razvijena strojogradnja i prerada metala (kapitalno-intenzivna proizvodnja).

Relativno najsporije na području Dubrovačke županije – zbog rata, ali i zbog toga što dominira turistička privreda (visoka je pojedinačna vrijednost hotela).

Proces privatizacije općenito obilježava činjenica, tj. nastojanje da se proveda što prije, što brže. Ta brzina bila je određena činjenicom da se vodio rat i trebalo je puniti proračun (za oružje, prognanike, izbjeglice...).

KOD KUPNJE DIONICA POSTOJE 3 OBLIKA:

- GOTOVINSKO PLAĆANJE U NACIONALNOJ VALUTI (hrv. dinar i kuna),
- PUTEM DRŽ. OBVEZNICA,
- PLAĆANJE TZV. STAROM DEVIZNOM ŠTEDNJOM – raspadom bivše države i osamostaljenjem RH, Hrv. država je preuzela deviznu štednju u bivšoj državi. Ta štednja je postala javni dug države prema građanima. Država se obvezala da će u roku 10 god. u 20 polugodišnjih rata uz 50% kamata isplatiti tu deviznu štednju. Vlasnici tih sredstava nisu mogli raspolagati sa nominalnom vrijednošću štednje, ali su mogli uz diskont 60-70% što znači da se odriču 30-40% te štednje. Ta stara devizna štednja pojedinačno i skupno najznačajniji je oblik plaćanja u prvoj fazi privatizacije - oko 64%; obveznice 14%, gotovina 22%. Tih 20.000 DEM moglo se kupiti sa 5000-7000 DEM stare devizne štednje kad se ubroje svi popusti.

Procjena je vršena temeljem poslovanja odnosnih poduzeća u 1991.g. (godina kada je vođen najžešći rat) – izvještaji, poslovne knjige u tim uvjetima nisu bili uvijek vjerodostojni.

Uvelike se radilo o nelikvidnim poduzećima, mnoga nesolventna poduzeća u kojima su gubici nerijetko bili i do 10 puta veći u odnosu na dohodak.

Poslove privatizacije putem vaučera provodili su privatiz. investicijski fondovi – njih je bilo 7 u vlasništvu poslovnih banaka.

KUPONSKA PRIVATIZACIJA PROVODILA SE U 3 KRUGA + 0 KRUG (PREDKRUG):

- 0 krug – odnosio se na privatizaciju trgovačkih društava na područjima oslobođenim u vojno redarstvenim akcijama Bljesak i Oluja; obuhvaća 56 trg. društva (veterinarske stranice);
- 1. i 2. krug - u prvom krugu privatiziralo se $\frac{1}{4}$ te u drugom krugu $\frac{1}{4}$ poduzeća obuhvaćenih kuponskom privatizacijom (oko 25% i 25%).
- 3. krug – privatizirano je preostalih 50% vrijednosti dionica.

PRIVATIZACIJA PUTEM HRV. FONDA ZA PRIVATIZACIJU (HFP)

- HFP je trebao u ime države izvršiti privatizaciju preostalog dijela drž. vlasništva.
- do 1998.g. (do početka kuponske privatizacije) potpuno je privatizirano 44% poduzeća iz portfelja HFP-a.
- U daljnjih 52% poduzeća, privatni dioničari su bili većinski vlasnici, a državni fondovi manjinski vlasnici u preostala 4% poduzeća država je bila isključivi vlasnik - slika HFP do 1998.g.)
- ovih 44% poduzeća raspolagala su sa ukupno 9% kapitala HFP-a – onih 52% raspolagala su sa 74% kapitala, a onih 4% čak sa 17% kapitala fonda.
- Od 1999. g. veoma je naglašen proces vraćanja dionica u državni portfelj i to ne samo malih dioničara koji nisu mogli obročno otplaćivati svoje dionice, nego su dionice u državni portfelj počeli vraćati i tajkuni nakon što su ih “isisali” – masovna pojava.

Vrijednost HFP-a 1992.g. bila je procjenjena na 86 mlrd. kn.

Krajem 1998.g. ta je vrijednost pala na 3,8 mlrd. kuna.

Od kraja 1998.g. – vraćanje dionica u portfelj – procjenjena vrijednost HFP-a uz male oscilacije početkom 2003.g. iznosila je oko 22 mlrd. kn.

HFP nije privatizirao banke i javna poduzeća (HT, Ina, itd.). Ako izuzmemo ono što je prodavala Vlada a ne fond, onda ukupna vrijednost dionica prodanih od HFP-a od 1993 - 2003. g. iznosi 15,5 mlrd. kn.

Od tih 15,5 mlrd. kn. 14,1 mlrd. kn. realizirano je do kraja 1999.g., a preostalih 1.400.000 kn. realizirano je u godištu od 2000-2003.

Proces privatizacije u posljednjih je nekoliko godina usporen.

10,3 mlrd. kn. otpada na male dioničare i to na 170.000 malih dioničara. (inače je s malim dioničarima zaključeno oko 700.000

Ugovora, a od toga njih 420.000 Ugovora je bilo raskinuto zbog nedostataka za plaćanje dospjelih rata).

Do kraja 1999.g. putem javnog natječaja preko fonda, prodano je 342 poduzeća, a u 2000-2003 svega 35 poduzeća.

Ukupni iznos što je država uspjela prodati u razdoblju od 2000-2003 je oko 850 mil. eura. – realizirana vrijednost privatizacije. Od toga 500 mil. eura otpada na HT.

Privatizacija: PBZ i Splitska banka – 170 mil. eura; Dubrovačka banka – 24 mil. eura; Riječka banka – 30 mil. eura.

Oko 720 mil. eura je ostvarila država, a ostatak HFP (oko 850 mil.)

PRIVATIZACIJA BANAKA

Osamostaljenjem RH na njenom području djelovalo je 45 banaka. Velika je koncentracija bankovnog kapitala bila u 4 velike banke koje su raspolagale sa oko 2/3 ukupne aktive.

Bio je veliki udio rizičnih plasmana (ulaganja) banaka zbog toga što je politički, a ne ekonomski činitelj bio nerijetko odlučujući pri plasmanu bankarskih kredita.

1990-1993. provedena je prva faza privatizacije banaka, privatizacija koja je bila mahom povezana s ratnim zbivanjima.

Od 1993.g. počinje intenzivan proces privatizacije banaka koji je okončan do kraja 1999.g. kada se u inozemnom vlasništvu našlo oko od 90-95% ukupne aktive banaka.

Proces privatizacije banaka bio je praćen s nekoliko apsurdna:

- vlasnici banaka postali su najveći komitenti banaka, a najveći komitenti bili su i najveći dužnici;
- u takvim okolnostima banke su revalorizirale svoje kreditne plasmane i to prije svega plasmane u turizmu i u sektoru poljoprivrede – poljoprivredno – industrijskim kombinatima.

Nelikvidnost banaka bila je velika i da bi one prešle u većinsko vlasništvo inoz. banaka, sanacija bankarskog sustava u nas, po jednoj procjeni koštala je porezne obveznike 13,4 mlrd. \$.

13,4 mlrd. \$ - cijena sanacije bankarskog sustava (na staru deviznu štednju otpada 5,5 mlrd. \$).

5,5 mlrd. \$ otpada na kamate na unutarnji javni dug države.

Oko 900 mil. \$ s naslova preuzetog vanjskog duga banaka.
1 mlrd. \$ troškova kamata na vanjski dug.
500 mil. \$ se odnosi na troškove isplate osigurane štednje.

OCJENA PRIVATIZACIJE:

Najveća pljačka hrvatskog naroda ikada!

Osamostaljenjem RH prihvaćeno je privatno vlasništvo – prihvaćeni su zakoni tržišne ekonomije; temelji se na činjenici da je država loš vlasnik.

Pitanje vlasništva nije presudno da utječe na uspjeh poslovanja poduzeća (drugi pristup privatnom vlasništvu) – u svijetu je strogo odvojena funkcija managementa od vlasništva.

I) MONETARNA POLITIKA- MJERE I INSTRUMENTI

MP u RH definira, regulira i provodi HNB.

Lipanj 1991.g. – započet je proces monetarnog osamostaljenja.

23.12.1991.g. – stupa na snagu Uredba Vlade RH o HNB-u (pravna regulacija) i odluka vlade o uvođenju hrv. dinara.

Zakon o HNB-u iz 2001.g. – osnovni cilj je isključivo stabilnost cijena.

Zakonski je bilo određeno da HNB obavlja osam osnovnih zadataka:

- utvrđivanje kol. novca u opticaju;
- utvrđuje opću likvidnost banaka;
- brine se o održavanju opće likvidnosti u plaćanjima prema inozemstvu;
- izdaje novčanice i kovani novac;
- kontrolira banke;
- propisuje; organizira i usklađuje info. sustav potreban za obavljanje njezinih funkcija;
- obavlja određene poslove za RH i
- zakonom utvrđene poslove.

HNB je samostalna, odgovara Saboru.

Ključni organi HNB-a – SAVJET I GUVERNER (određuje ih Sabor).

Svi članovi Savjeta izabiru se na 6 godina.

Poslovanjem HNB-a upravlja savjet koji je odgovoran guverneru.

Za očuvanje kredibiliteta SB važni su:

- zakonska neovisnost SB;
- vrijeme trajanja mandata članova uprave;
- zakonska zadaća kreditiranja vlade

SAVJET HNB-a čine: guverner, zamjenik guvernera i viceguverner po svom položaju, te najviše 8 članova koji se imenuju iz redova neovisnih stručnjaka.

Razvoj MP moguće je pratiti kroz 3 razdoblja:

- 1) razdoblje hiperinflacije;
- 2) razdoblje konsolidacije i privatizacije bankarskog sektora;
- 3) suvremeno razdoblje.

Monetarizacija javnog duga – tiskanje novca bez pokrića.

1) MP TIJEKOM HIPERINFLACIJE (1991-1993.g.) – završilo je implementacijom stabilizacijskog programa iz listopada 1993.g. Obilježja tog razdoblja: visoka i ubrazavajuća inflacija; drastično smanjivanje BDP-a; porast nezaposlenosti.

Na godišnjoj razini inflacija je iznosila 350% u 1991.g., 1038% u 1992.g., 124% u 1993.g. s mjesečnom stopom inflacije koje su se kretale od minimalno 14,3 do max. 38,7% (listopad 1993.g.).

1990.g. - BDP: 24,8 mlrd. \$, br. nezaposlenih 161.000

1993.g. - BDP: 10,9 mlrd. \$, br. nezaposlenih 251.000

Hiperinflacija je rezultat spleta okolnosti: budžetska kriza (nemogućnost realnog financiranja državne potrošnje), nemogućnost državnog zaduživanja u državi i inozemstvu.

DISTRIBUCIJA KREDITA POSLOVNIM BANAKAMA tj.
INSTRUMENTI REGULIRANJA RAZINE LIKVIDNOSTI:

- OPĆE KVOTE – mijenjajući visinu opće kvote SB regulira kreditni potencijal posl. banaka tj., stupanj likvidnosti financijskog sustava;
- INSTRUMENT UPISA OBVEZNIH BLAGAJNIČKIH ZAPISA SB S ADMINISTRATIVNO UTVRĐENIM NEAKTIVNIM KS;
- STOPA OBVEZNE REZERVE – 1993. g. uvedena je jedinstvena stopa obvezne rezerve na depozite banaka od 22,7%).

U 1990.g. broj banaka se povećao na 26(28), u 1991. g. na 30, u 1992. na 42, 1993. g. na 46, sve u domaćem vlasništvu.

Tijekom 1991.g – prva linearna sanacija bankovnog sektora na način:

- izdane su tzv. velike obveznice (bruto iznos oko 1 mlrd. \$)
- formirana tzv. stara devizna štednja (bruto iznos od oko 2,5-3,2 mlrd. \$).

U listopadu 1992.g. – prvi pokušaj stabilizacije gospodarstva (smanjena je hiperinflacija) – Sabor usvaja dokument “Osnove stabilizacijskog programa”.

Učinjena 3 skupa mjera:

- mjere usmjerene k uravnoteženju drž. potrošnje;
- mjere – II - k plaćama;
- mjere - II - na ovladavanje inflatornim očekivanjima.

1991. g. HNB nije imala nikakve devizne rezerve; na kraju 1992.g. raspolaže sa 166 mil. \$ (posl. banke sa 460 mil. \$).

U svrhu kreiranja deviznih rezervi SB je otkupljivala od posl. banaka svaku ponuđenu devizu, tj. devizne transakcije su bile autonomnog karaktera i nisu bile količinski ograničene.

Na taj su se način postigla 2 efekta:

- ukinute su premije na crnom deviznom tržištu;
- kreiranje PRIMARNOG NOVCA (M0) – putem deviznih transakcija omogućilo je SB nametanje tečaja valute.

Tijekom 1993.g. u poslovnim bankama rastu devizne rezerve na 661 mil. \$, u HNB na 612 mil. \$. Formiranje tečaja prepušteno je tržištu, tj. D & S pojedine valute.

Na početku provođenja stabilizacijskog programa bila je izrazito restriktivna MP – to je dovelo do krize likvidnosti bankarskog sustava. Kako bi se smanjila realna količina novca u opticaju provedena je 20-postotna devalvacija (program je otpočeo s proglašenjem tečaja 4,444 dinara za DEM).

NOVČANA MASA (M1) – gotov novac u optjecaju, depozitni novac (žiro i tekući računi). U porastu je 1993.g. po prosječnoj mjesečnoj stopi od 21%.

PRIMARNI NOVAC (M0) - gotov novac u optjecaju (1,3 mlrd. kn.), depoziti kod banaka i SB (0,8 mlrd. kn.).
U 1993.g. raste za 10 puta (na 2,4 mlrd. kn.).

2) RAZDOBLJE KONSOLIDACIJE I PRIVATIZACIJE BANKARSKOG SEKTORA (1994 – 1999.) – 1994.g. nastavljena je provedba stabilizacijskog programa, tj. restriktivna MP praćena uranoteženim proračunom.

To je rezultiralo:

- negativnom inflacijom na godišnjoj razini od –3% (12. mj. 1993. ; 12. mj. 1994.);
- stagnacijom BDP-a (rast do 0,8%);
- aprecijacijom tečaja kune;
- udvostručenje deviznih rezervi HNB (1,4 mlrd \$).

1994.g. suficit bilance tekućih transakcija od 103 mil. \$.

Izvoz negdje oko 4,5 mil. \$.

M0 raste za 109% - gotov novac 94,5%; depoziti banaka za 133%.

Listopad 1994.g. sklopljen stand by aranžman s MMF-om. M1 raste.

SB je od rujna 1994.g. održavala 0 % rasta M1. Udio M1 u BDP-u je povećan s hiperinflacijom s 2-3% na 9% - recipročna vrijednost tog udjela je brzina obrtaja novca (u RH ona je trebala biti 11,9).

Udio domaćeg novca u ukupnim likvidnim sredstvima 1994.g. iznosio je 48,7%; nakon toga se kontinuirano smanjuje pa je 1998.g. iznosio svega 33,6% (1993.g. 45,7%).

Visoke KS.

Od travnja 1994.g. one osciliraju na istoj razini s tzv. spreadom od 12-13 postotnih bodova (aktivne 15-16%, pasivne 3,8-5%).

Na MP u posljednjem kvartalu 1994.g. i cijelu 1995.g. presudan utjecaj imao je sporazum s MMF-om o provođenju stand by aranžmana.

Među izvršnim kriterijima bili su:

- konsolidirani deficit središnje države;

- bankovno financiranje SD;
- devizne rezerve HNB-a;
- neto-domaća aktiva;
- odnosi banaka i 19 javnih poduzeća;
- novougovoreni javni dug.

Ožujak 1995.g. – potpisan je sporazum s članicama tzv. PARIŠKOG KLUBA o reprogramu duga.

M1 do kolovoza 1995.g. raste na godišnjoj razini za 23,9%. Porast aktivnih KS na 22% uz stagnaciju pasivnih na oko 5% - porast bankovnog spreada – razlika između kupovne i prodajne cijene (u 1995.g.).

1996. g. BDP raste između 6 i 7%.

Inflacija od 3,4%. Gotovo uravnotežen proračun, veliki deficit platne bilance 17 % BDP-a. Smanjen izvoz na 4,5 mlrd. \$; povećan uvoz na 7,8 mlrd.\$. 15.08.1996.g. tečaj je apreciran na 3,54 kn za jednu marku. Devizne rezerve HNB-a raste na 2,3 mlrd. \$

Srpanj 1996.g. – UGOVOR S LONDONSKIM KLUBOM – u zamjenu za dospelje neizmirene obveze prema inozemnim vjerovnicima izdane su obveznice RH. Ukupan vanjski dug je 4,8 mlrd. \$.

M0 raste za 30% na 8,8 mlrd.\$.

M1 (štedni i oročeni kunski i devizni depoziti) raste za 38% na 11,4 mlrd. kn.

M4 (ukupna likvidna sredstva) – povećana su za 50% na 36,6 mlrd. kn.

Bankarski spreadovi smanjeni su na 14 postotnih poena.

1997.g. – stopa rasta 6,5%, inflacija 3,6%, budžetski deficit 1%, prosječni godišnji tečaj kune od 3,56 za 1 DEM. Deficit platne bilance od 2,3 mlrd. \$. Deficit robne razmjene 5 mlrd. \$. Rast inozemnog zaduženja na 6,8 mlrd. \$. M0 raste za 18% na 10,3 mlrd. kn. (kreiran intervencijom SB na deviznom tržištu). M1 raste za 21% na 13,8 mlrd. kn. M4 raste za 37,6% na 50,3 mlrd. kn. Bankarski sektor je povećao plasmane (kreditnu aktivnost) za 44% (rast plasmana stanovništva za 93%; poduzeća 31,7%).

1998.g. – počinje uvođenjem PDV-a. Aferom oko Dubrovačke Banke (ožujak 1998.g.) započinje DRUGA BANKARSKA KRIZA. M0 pada na 10 mlrd. kn. (gotov novac se povećava, depoziti se smanjuju). Obvezne rezerve banaka stagniraju na 4 mlrd. kn. (nakon Dbv. B. padaju). M1 se smanjuje (gotov novac raste, depozitni novac se smanjuje). M4 raste za 6,3 mlrd. kn. Kamatni spread se povećao (aktivne KS rastu na 15-16%; pasivne padaju na 4,7%).

1999.g. – BDP se smanjuje za 0,3%. Cijene rastu za 4,6%. Tečaj deprecirao na 3,93. Deficit u platnoj bilanci od 1,5 mlrd. \$ (izvoz 4,4 a izvoz 7,7 mlrd. \$). Inozemno zaduživanje raste na 9,8 mlrd. \$. Pokrenuta većina stečajeva banaka koje su neuredno podmirivale svoje obveze. M0 rastu, M1 raste, M4 pada. 1,2. mj. 1999.g. izbila je kriza nelikvidnosti primarno uzrokovana recesijom iz 4 kvartala 1998.g. Aktivne KS padaju na 13,5%; spread od 5,4 postotna boda. Osnovni razlog tako visokih aktivnih KS su visoke pasivne KS zbog borbe za štednim ulozima građana (privlačenje depozita).

3) AKTUALNO RAZDOBLJE NAKON 2000. g. -

- 2000.g. – rast BDP-a za 3,7%,
- inflacija je iznosila 6,3%,
- budžetski deficit 3,8% BDP-a (7,7 mlrd. kn.),
- deficit platne bilance 531 mil. \$ (izvoz 4,4 a uvoz 7,9 mlrd. \$),
- ukupna zaduženost 10,8 mlrd. \$,
- srpanj 2000.g. RH postaje punopravnom članicom WTO-a;
- M0 raste za 13,6% na 11,7 mlrd. kuna;
- M1 raste za 30% na 18 mlrd. kuna.

Na veličinu porasta depozitnog novca utjecao je:

- porast ostalih dugova (4,2 mlrd. kn.);
- isplata dugovanja stan. po osnovi osigurane štednje banaka u stečaju (2,5 mlrd kn),
- ukupna razina štednje raste za 29% na 55,3 mlrd. kn.,
- M4 raste za 29,3% na 73,3 mlrd. kn.,
- kreditna aktivnost banaka raste,
- broj banaka pada na 44, štedionica na 26 – u inozemnom vlasn. bilo je 20 banaka čija je aktiva činila 83,7% ukupne aktive bankarskog sektora,
- 21 banka u domaćem vlasništvu (10,2% udio u aktivni);

- 3 banke u pretežitom vlasništvu države (6,1% aktive).

2001.g.:

- rast BDP-a za 4,1%;
- inflacija na razini od 2,6%;
- budžetski deficit 5,4% BDP-a;
- aprecijacija tečaja od 2,9%;
- rast deficita platne bilance od 0,6 mlrd. \$;
- rast deficita robne razmjene na 4,4 mlrd. \$ (izvoz 4,8 mlrd., a uvoz 9 mlrd.);
- ukupni javni dug ostao 11 mlrd. \$,
- Ožujak 2001. – novi Stand by aranžman s MMF-om;
- Travanj 2001.g. – novi Zakon o HNB;
- devizne rezerve HNB rastu za 879 mil. \$ (ukupne rezerve rastu sa 1,2 mlrd.\$ na 4,7 mlrd.);
- aprecijacija tečaja,
- M0 raste za 52%;
- M1 raste za 31,5% na 23,7 mlrd. kuna;
- ukupna štednja raste za 27,3 mlrd. kuna;
- M4 raste za 45,2% na 106,1 mlrd. kn.

Provedba MP u RH bila je primarno determinirana:

- stanjem bankarskog sektora;
- provođenom FP;
- zacrtanim ciljevima

2 bankarska kriza (ožujak 1998. – sredina 1999.g.). Tečaj kune – glavni cilj provođenja MP po zakonskoj osnovi.

DVA MOTIVA zbog kojih je bio izabran fiksni tečajni režim:

- kredibilnost,
- limitiranje aktivnosti SB

Osnovni problem takve politike je u dugoročnoj neodrživosti (neto-efekt u nas je bio kontinuirana realna aprecijacija).

Motiv ulaska stranog kapitala – profit, motivi dugoročno održivog rasta male zemlje su strateški izvoz.

U tržišnim privredama izvoz generiraju poduzeća.

REALNI EFEKTIVNI TEČAJ – mjerna jedinica konkurentnosti
domaćih proizvoda na tržištu pod utjecajem je:

- nominalnog tečaja,
- strane razine cijena,
- domaće razine cijena.

RAZINA NOMINALNOG TEČAJA determinirana je :

- potražnjom za novcem (ovisi o BDP-u: mjerama tekuće ekonomske politike, razini uvoza,
- ponudom novca (razina izvoza, priljev stranog kapitala)

RAZINA CIJENA OVISI O:

- realnoj cijeni rada (proizvod je tržišta rada),
- razini marže poduzeća (ovisi o stupnju konkurentnosti tržišta).

J) ŽIVOTNI STANDARD I GOSPODARSKI RAZVOJ

POJAM ŽIVOTNOG STANDARDA – prva istraživanja:

W. Petty, F. Quesney (oko 1620.g.), E.Engel – predmet istraživanja su prihodi i rashodi kućanstava.

1802. u V.B. donesen je Zakon o zaštiti na radu i Sirotinjski zakon. Država preuzima brigu o financiranju i organizaciji javnih službi.

POJMOV ŽIVOTNI STANDARD – u RH u svakodnevnoj upotrebi i znanstvenim i stručnim radovima označava se već ostvareni stupanj zadovoljenosti materijalnih i ostalih potreba stanovništva čime se on poistovjećuje sa životnim nivoom.

U suvremenoj literaturi – poželjan stupanj zadovoljenosti potreba, životni nivo – označuje već ostvarene rezultate.

- 1954.g. UN Report.

Životni standard određen je visinom dohotka i njegovom distribucijom. Potreba ubrzanog rasta proizvodnje uvjetuje u zemljama s niskim dohotkom i odgovarajuće proporcije raspodjele BDP-a na ponudu i potražnju, što nužno odgađa porast životnog standarda.

POTREBE I NJIHOVO ZADOVOLJAVANJE:

- krajnji cilj gospodarstva – što potpunije zadovoljavati ljudske potrebe,
- iz individualnih potreba dolazi do do ukupne društvene potrebe.

SISTEMATIZACIJA POTREBA:

- primarne i sekundarne,
- materijalne i kulturne,
- elementarne i razvojne,
- autentične i nametnute,
- apsolutne i relativne,
- kvantitativne i kvalitativne,
- fizičke i psihološki motivirane,
- stvarne i lažne

POTREBE ZA PROIZVODIMA:

- KVALITATIVNE – potreba za korištenjem uporabnih svojstva, limitirane su.
- KVANTITATIVNE – želja za posjedovanjem, neograničene su.

Potrebe za materijalnim dobrima zadovoljavaju se uglavnom individualno, dok podmirivanje potreba u uslugama organizira se za veći broj korisnika.

OSOBNIA POTROŠNJA – potrošnja se obično definira kao osobna potrošnja, tj. potrošnja kućanstva.

Sastoji se od 3 elementa:

- trajna dobra,
- polutrajna dobra;
- usluge

Definiraju potrošnje može se pristupiti na 2 načina:

- tretira potrošnju kao korištenje usluga,
- tretira potrošnju kao izdatak ili trošak.

Kod netrajnih dobara to je isto; kod trajnih dobara kupnja je jednokratni čin za potrošna dobra, a korištenje usluge traje dulje.

DISTRIBUCIJA DOHOTKA – može se analizirati:

- FUNKCIONALNA – raspodjela dohotka na profit, nadnicu, kamate i rentu;
 - PERSONALNA – raspodjela ukupnog dohotka na pojedine potrošačke jedinice.
-
- Elementarni oblik funkcije (Kaynes) $C = a + bY_0 \times C$

TEORIJE POTROŠNJE:

- STALNI DOHODAK (M. Friedman 1950-ih godina)
- TEORIJA O ŽIVOTNOM CIKLUSU (F. Modigliani)

Jednostavnije objašnjavanje o ponašanju potrošača – temelji se na konceptu ukupne i granične koristi.

$P = GK$ = količina do koje treba kupovati neki proizvod (kad se izjednači njegova cijena i granična korisnost).

OSOBNA POTROŠNJA UTJEČE NA: fizički volumen i strukturu proizvodnje, zaposlenost radne snage, produktivnost rada, alokaciju faktora proizvodnje i produktivnost rada. Između osobne potrošnje i produktivnosti rada postoji pozitivna korelacija.

IZVORI SREDSTAVA I STRUKTURA OSOBNE POTROŠNJE:

potrošači, kućanstva, pojedinci.

Izvori dohotka – rad, vlasništvo (renta, kamate, dividenda), transferna plaćanja.

Definicije siromaštva:

1) KONCEPT APSOLUTNOG SIROMAŠTVA – siromašno je ono stanovništvo kojem je ŽS ispod određenog egzistencijalnog minimuma.

2) KONCEPT RELATIVNOG SIROMAŠTVA – siromašni su svi koji ostvaruju ispodprosječan dohodak.

RASPOLOŽIVI DOHODAK PO IZVORIMA STJECANJA, PROSJEK PO KUĆANSTVIMA (1968.-2000.g.):

- novčana sredstva od nesamostalnog rada (1968-2000.g.) najvažnija je stavka prihoda kućanstva;

- prihodi od samostalnih djelatnosti – porast s 14,1 na 17,2%. Od 1998.-2000. smanjivali su svoj udio u ukupno raspoloživom dohotku;
- smanjio se udio dohotka ostvarenog plaćama i nadnicama, te dohotkom od samostalne aktivnosti na 67,2%;
- mirovine čine 18% raspoloživog dohotka kućanstva- posljedica je rast broja korisnika mirovina s 595.000 u 1990.g. na 1.017.000 u 2000.g. (porast za 71%). Od 1999-2000.g.: broj nezaposlenih se povećao s 161.000 na 358.000 (122%). Broj korisnika socijalne pomoći s 68.000 na 190.678 (180%). Broj zaposlenih smanjio se s 1.568.000 na 1.299.000 (18%).
- povećanje naknada za nezaposlene, socijalna davanja (dječiji doplati i sl.)

U KRETANJU PLAĆA RAZLIKUJEMO 3 RAZDOBLJA:

- 1968 – 1978.g. – realne plaće rastu za 33%;
- 1979 – 1993.g. – do 1990.g. realne plaće su se sporo smanjivale. Od 1990-1993.g. drastičan pad od 58% - ukupan pad od 86%.
- 1994 – 2000.g. – rast realnih plaća za 103%, od 2000. usporen rast.

Ukupni raspoloživi dohodak (1998,'99,'00) > prosječnih troškova osobne potrošnje.

Ako se kućanstva grupiraju u 10 razreda s obzirom na raspoloživi dohodak i osobnu potrošnju dobivaju se sljedeći rezultati:

- niži dohodak u odnosu na troškove osobne potrošnje - 50% 1998.g., 60% 1999.g., 80% 2000.g.

STRUKTURA OSOBNE POTROŠNJE (1968. – 2000.):

- izdaci za prehranu – najvažnija stavka.
- relativna razina izdataka za piće i duhan višestruko se smanjila.
- izdaci za odjeću i obuću – stabilni na oko 1/10 osobne potrošnje;
- troškovi stanovanja 2000.g. dostigli su najveću razinu 13,3% osobne potrošnje;
- do 1998.g. troškovi za zdravstvo – visoki jer su bili uključeni i troškovi higijene,
- od 1998-2000. rastu troškovi zbog veće cijene lijekova, participacije i sl.;

- izdaci za prijevoz i komunikacije – rast, 2000.g. 15% osobne potrošnje,
 - izdaci za rekreaciju, kulturu i obrazovanje te ugostiteljske usluge – stabilna stavka;
 - troškovi dobara i usluga znatno su porasli – 2000.g. iznosili su 7,5% osobne potrošnje.
-
- 2000.g. udio izdataka za hranu bio je 49,9% osobne potrošnje u 10% kućanstva s najnižim dohotkom i svega 2,2% u 10% najimućnijih kućanstava;
 - udio izdataka za prijevoz od 1,7% - 20,1% kod imućnih kućanstava;
 - troškovi stanovanja u RH veoma su visoki (2000.g. 29,7%);
 - izdaci za obrazovanje i zdravstvo veoma su niski, dok su troškovi zdravstva među najvišima u svijetu (1998.g. 8,1% BDP-a).
 - proizvodi od žitarica sudjeluju u ukupnoj prehrani s 32,2%;
 - potrošnja svježeg mesa i ribe stagnira od 1978.g.;
 - od 1978.g. potrošnja mlijeka u silaznoj putanji;
 - od 1978.g. pad realnih plaća.
-
- 1968-2000.g. veći dio dohotka izdvaja se za nabavku trajnih dobara.
 - krajem 1980-ih započinje trend smanjenja stambene izgradnje.
 - 1989.g. izgrađeno je 20.341 stanova;
 - 1992.g. 7.767 stanova;
 - 1999.g. 12.175 stanova.
-
- u razdoblju 1991-1998.g. - srušeno je 25.525 stanova od čega 88% (22.472) zbog rata.

STAMBENI STANDARD (1951-2000.g.):

- povećanje stambenog prostora od 217%, rast stanovništva za 17%; povećan broj kućanstva za 41%.
- broj stanova > porasta broja kućanstva (za 14,2% u 2001.g.);
- povećanje prosječne površine stana za 179%.

ZDRAVSTVO:

- osnovna područja medicinskog djelovanja: KURATIVNO (problem bolesti pojedinca), PREVENTIVNO, SOCIJALNO.
- porast društvene proizvodnje čini osnovni okvir zdravstva u materijalnom, tehničkom i kadrovskom pogledu;
- 1990.g. dolazi na jednog doktora 462 stanovnika;
- pokazatelj uspješnosti zdravstvene zaštite – očekivano trajanje života (53 u 1948. na 73 u 1998.g.); stopa mortaliteta (9,8‰ u 1958.g. porast na 11,5‰); smanjenje smrtnosti dojenčadi s 74,6‰ na 7,4‰ u 2000.g.);
- 1993.g. donesen je Zakon o zdravstvenoj zaštiti;
- 1994-2000.g. porast broja privatnih ordinacija za 401% (s 1.531 na 6.137); povećan broj zdravstvenih djelatnika u tim ordinacijama za 690% (1.579 –10.901);
- 2000.g. u privatnim ordinacijama radi 26% ukupnog broja liječnika i 78% stomatologa.

SOCIJALNA SKRB:

- 1998.g. 430.000 (10%) stanovništva ispod nacionalne linije siromaštva;
- 1989-2000.g. broj korisnika socijalne pomoći kretao se od 68.000 do 230 000 u 1990.g. do 230.000 u 1996.g. (1,4 i 5,1% ukupnog stanovništva).
- 1.1.1998.g. Zakon o socijalnoj skrbi – porast broja korisnika pomoći za uzdržavanje s 36 na 52%. udio korisnika jednokratne pomoći smanjio se s 64 na 48%.
- 2000.g. ukupan broj korisnika socijalne pomoći iznosi 190.678
- 2001.g. 100.460 osoba (2,3% ukupnog stanovništva) socijalna pomoć jedini je izvor sredstava za život,
- 5% svojih prihoda općine, gradovi moraju izdvojiti za socijalnu skrb.
- 1.7. 2001.g. novi zakonski propisi o decentralizaciji određenih funkcija socijalne skrbi;
- 1998.g. – 1,4 mlrd. kn. – ostvarena sredstva za socijalnu skrb od čega 85% su bila proračunska sredstva, 15% vlastiti prihodi ustanova za socijalnu skrb.; udio tih sredstava u BDP-u iznosio je 1,1%;
- u okviru ukupno utrošenih sredstava za soc. skrb potrošeno je 519 mil. kuna (0,4% BDP-a).

PROBLEM:

- 1991.g. – 550.000 prognanika;
- 1992.g. – smanjen broj prognanika, 430.000 izbjeglica;
- 1.12.1992.g. - 15% ukupnog stanovništva RH (663.000) izbjeglice i prognanici.
- 1998.g. - 109.000 izbjeglice i prognanici.
- 2001.g. - 31.000 prognanik i 22.000 izbjeglica.
- sredstva utrošena za njihovu skrb - do kraja 1997.g. 6,4 mlrd. kuna od čega iz državnog proračuna 88,7%.

K) POLJOPRIVREDNI RAZVOJ I AGRARNA POLITIKA

Privrednim rastom smanjuje se značenje poljopoprivrede. Najbrže se smanjuje udio poljoprivrednika u ukupnom stanovništvu.

POJAM “AGROBUSINESS” – osim poljoprivrede uključuje i dr. (prerađivačke) djelatnosti, koje daju i do 40% ukupnog dohotka.

TEMELJNE ZADACJE POLJOPRIVREDNIKA:

- prehraniti domaće stanovništvo;
- opskrbiti industriju sirovinom poljoprivrednog podrijetla;
- izvozna funkcija poljoprivrede.

Izdaci za prehranu 2000.g. iznosili su 32,2% ukupnih izdataka za osobnu potrošnju (1990.g. 50,6%).

IZVOZNA ZADACA POLJOPRIVREDNIKA – 1990.g. deficit – 579 mil.\$; 1991-1992.g. niski suficit od nekoliko mil.\$; 2000.g. deficit 281,8 mil. \$ (uzrok nedovoljan izvoz).

CILJ RAZVOJA POLJOPRIVREDE:

- kratkoročni (do 1.g.) – utvrđivanje i provođenje sredstava i zadataka koji služe za ostvarivanje dugoročnih i srednjoročnih ciljeva;
- srednjoročni (do 5.g.) – strukturne promjene;
- dugoročni (više od 5.g.) – ostvarivanje finalnih ciljeva koji su u funkciji razvojne orijentacije (ekonomski cilj – podmirivanje AD za poljoprivrednim proizvodima uz minimalne troškove; racionalno

korištenje raspoloživih resursa; stabilizacija proizvodnje i ponude (u RH velike godišnje oscilacije i do 20%).

Zakon je regulirao korištenje poljoprivrednog zemljišta kao opće dobro. Dohodak poljoprivrednika zaostaje za dohotkom nepoljoprivrednika zbog niže produktivnosti u poljoprivredi.

MOGUĆNOSTI RAZVOJA:

- određuje: postojeće stanje, mjere agrarne politike.
- 1946-1996.g. – smanjenje poljoprivrednih površina za 8,5%; obradivih površina za 5%; stočnog fonda za 43,9%.

2000.g. - 1,59 mil. ha obradivih površina (oranica, voćnjaka, vinograda) ili 0,36 ha/sta (srednje ili prosječno bogata zemlja po tom kriteriju). Sustavi za natapanje izgrađeni su na svega 13,290 ha (0,8 obrađenih površina). 5,5% poljoprivrednog stan; 8,5% ukupna radna snaga u poljoprivredi – manjak radne snage.

- 1996.g. 369.000 ha ili 28,3% neobrađene oranice.
- pojava starenja aktivnih poljoprivrednika: 1953.g. onih sa više od 65. godina bilo je 14,5%, a 1991.g. 19,1%.
- porast udjela žena s 41,9% u 1953.g. na 44,2% u 1991.g.
- 2,9% radne snage u poljoprivredi ima VSS i VŠS;
- kraj 1959.g. – kapitalno intenzivnija poljoprivreda;
- udio investicija u poljoprivredu: 1962.g. – 13,1%; 1972.g. – 10%; 1982.g. – 7,8%; 1990.g. 5,1%; 1998.g. – 2,2%.
- 1961-1991.g. – povećan broj traktora za 25 puta (s 7.142 na 186.124).

DOSADAŠNJI RAZVOJ POLJOPRIVREDE (1948-1999.)

- Poljoprivredna proizvodnja rasla je po godišnjoj stopi od 1,7% (različit intezitet +3,6% peradarstvo; -1,5% ovčarstvo);
- Stočarska proizvodnja do sredine 1980-ih godina raste, nakon čega kontinuirano pada;
- Od 1948-1994.g. pad ukupne poljoprivredne proizvodnje bio je uvjetovan: skromnim investicijama u poljoprivredu, niskim

cijenama poljoprivrednih proizvoda te neuspjelom kolektivizacijom poljoprivrede;

- velike suše 1950,'52,'54. g.;
- 1955-1985.g. – visoka stopa rasta poljoprivredne proizvodnje rezultat je visokih ulaganja u poljoprivredu, liberalizacija tržišta i cijena te politika poticaja razvoja poljoprivrede;
- omjeri: 1988/90. 53,5% - stočarstvo, 46,5% biljna proizvodnja; 1995/97. 43,6% stočarstvo, 56,4% biljna proizvodnja.
- 1946/50.g. – 1980/84.g. rast proizvodnje pšenice za 182%, kukuruza za 239% i mesa za 523%;
- porast proizvodnje po jedinici površine nije prekinut.

AGRARNA STRUKTURA I ZEMLJIŠNA POLITIKA

- Dualno vlasništvo – 2 sustava proizvodnje;
- 4/5 obradivog zemljišta u privatnom je vlasništvu; 1/5 u vlasništvu je poduzeća i zadruga;
- potrebno je provoditi politiku uređenja zemljišta;
- 1960-1991.g. – smanjenje prosječne veličine privatnog posjeda s 3,6 na 2,8 ha;
- povećao se udio gospodarstva do 3 ha s 57,6% na 69,4%;
- smanjio se udio gosp. s više od 8 ha s 8,2% na 5,8%;
- 1984.g. ukinuto je zakonsko ograničenje veličine privatnog posjeda.

POLITIKA CIJENA:

- 1957.g. uređene su zaštitne cijene u RH (1917.g. u Europi);
- proizvodi koji imaju zaštitne cijene: pšenica, šećerna repa, uljna repica, soja, suncokret i duhan;
- poslove čuvanja i korištenja tih proizvoda obavlja Državno ravnateljstvo za robne zalihe.

NOVČANI POTICAJI (PREMIJE):

- 1952.g. uređeni – zadatak: stimuliranje uređenja novih proizvodnih postupaka i sredstava;
- regres se ostvaruje za mineralna gnojiva i kvalitetno poljoprivredno sjeme;

- 1995-1999.g. udio naknada i poticaja u državnom proračunu bio je 1,6% BDP-a, poljoprivrede 6,3% i u ukupnom BDP-u 0,5%.

KREDITI I POTICAJI:

- 1997.g. ukinut je porez na katastarski prihod;
- sredinom 2001.g. uveden je porez na neobrađeno obradivo zemljište;
- 3% obiteljskih gospodarstva u sustavu je PDV-a.

TRŽIŠTE – UNUTARNJE I VANJSKO:

WTO – ukidanje svih uvoznih kontingenata i njihova supstitucija carinama.

Uspješna agrarna politika treba nužno uključivati i regionalni pristup.

POLJOPRIVREDNA REGIONALIZACIJA:

- temeljni cilj – optimalno korištenje svih prirodnih resursa

2 metode regionalizacije:

- METODA HOMOGENIZACIJE – po kriteriju prirodnih proizvodnih obilježja;
- METODA GRAVITACIJE – prema gospodarskim središtima.

Regije RH: panonska (ravničarska), gorska i mediteranska (1926.g. A. Stebeut).

LJ. INDUSTRIJSKA POLITIKA

3 su uvjeta da se zemlja smatra industrijaliziranom:

- da se oko 25% narodnog dohotka izvorno ostvaruje u industrijskom sektoru;
- da se oko 60% ukupne industrijske proizvodnje ostvaruje u prerađivačkoj industriji;
- da je oko 10% ukupnog stanovništva zaposleno u industriji.

Značenje industrijskog razvoja: Velika uloga u politici zapošljavanja ne samo u industriji nego i u drugim sektorima

Oblik društva: poljoprivredno, industrijsko, postindustrijsko društvo.

U većini industrijskih zemalja udio industrije u društvenom proizvodu dosegao je svoj max. 1970-ih godina nakon čega se postupno smanjuje – faza deindustrijalizacije (pri društvenom proizvodu od 3.000 i 3.500 \$ po stanovniku).

- Od 1971-1991.g. – udio poljoprivredno aktivnog stan. smanjio se sa 39,5% na 13%, udio nepoljoprivrednog stan. se povećao sa 60,5 na 87%.
 - Prema popisu iz 1921.g. 78,6% stanovništva bili su poljoprivrednici.
 - 1920-1923.g. – najbrži razvoj tekstilne i prehrambene industrije, proizvodnja strojeva ostaje nerazvijena;
 - 1918-1941.g. – višak radne snage, oskudan kapital;
 - u prehrambenoj i tekstilnoj ind. radilo čak 40% ukupnih zaposlenih u industriji;
 - udio strojogradnje 2,4%, elektrotehničke industrije 0,4%;
 - 1939.g. inozemni kapital u ukupnom kapitalu industrijskog kapitala sudjeluje s 51,39%;
 - investicije su ostale predmet planiranja;
 - nakon II. svjetskog rata prednost je dana izgradnji energetskog sektora;
 - 1970-ih godina glavni činitelj razvoja – visok priljev financijskih sredstava iz inozemstva;
 - 1980-ih g. uvjeti za razvoj naglo se pogoršavaju – 2. glavna uzroka: veliki porast cijene nafte i dužnička kriza u svijetu.

FAZE INDUSTRIJALIZACIJE:

- Početna industrijalizacija (intenzivno usmjeravanje akumulacije i investicija, porast zaposlenosti i oživljavanje proizvodnje);
- Kvantitativna ekspanzija industrije – porast proizvodnih potencijala, povećan udio radnika u industriji;
- Uravnoteženje razvoja – ispravljanje nastalih pogrešaka, uključivanje u međunarodnu podjelu rada;
- Specijalizacija industrije – efikasnost razvoja, komparativne prednosti;
- Međusektorska diversifikacija industrije – razvoj znanosti; kompjuterizacija, automatizacija u svim etapama proizvodnog procesa

RH je u 3 fazi – mora se osposobiti za inozemnu konkurenciju i povećati sudjelovanje u međunarodnoj podjeli rada.

U cilju povećanja izvoznog rezultata industrije i gospodarstva:

- industrija se mora restrukturirati (napustiti neefikasne proizvodnje);
- ekspanzija proizvodnje i izvoza.

Obilježja industrijske politike tranzicijskih zemalja - A)Nepostojanje ili djelomično postojanje tržišta (nužnost državne intervencije). B)Makroekonomska stabilnost i liberalizacija cijena C)Kamen spoticanja čine institucionalni i zakonski okviri

Središnji prioritet industrijske politike:

- porast produktivnosti i efikasnosti nacionalnih ekonomija;
- unapređenje korištenja ljudskih i drugih resursa.

Samo primjena industrijske politike prvenstveno je usmjerena na postizanje mikroekonomskih ciljeva (rast izvoza industrijskih proizvoda, inovacije i sl.).

ANALIZA INDUSTRIJSKE STRUKTURE RH:

- 1989-1994.g. – industrijska proizvodnja se konstantno smanjuje (1994.g. najniža razina od 49,6% proizvodnje iz 1989.g.). Najveći pad – prijelaz 1990-1991.g.;
- 1995.g. – stagnacija industrijske proizvodnje;
- 1995-1998.g. – pozitivan trend (1997. i 1998.g. lagani rast industrijske proizvodnje koji nosi obilježja granske diferencijacije);
- 1999.g. blago padanje ind. proizvodnje na 55,9% iz 1989.g.

NKD - Nacionalna klasifikacija djelatnosti.

Najviše je smanjena proizvodnja: strojogradnja, brodogradnja, metaloprerađivačka industrija, tekstilskož.

Najniži pad ostvaren je u proizvodnji celuloze i papira, kemijskih proizvoda, nafte i plina.

Povećana je opskrba električnom energijom, plinom i vodom.

Proizvodnja je najviše smanjena u granama i grupacijama koji su nositelji tehnološkog i dugoročnog ekonomskog razvoja.

1998.g. – 36% čine intermedijarni proizvodi (osim energije), 34% netrajni proizvodi za široku potrošnju, 14% za proizvodnju energije, 10% kapitalni proizvodi i dr.

Proizvodnost rada u RH raste zbog smanjenog broja zaposlenih (ranije se to desilo 1967.g.)

Proizvodnost rada = količina proizvodnje/rad (Q/L).

Od 1990.g. broj zaposlenih u industriji se smanjuje.

KREIRANJE USPJEŠNE HRV. INDUSTRIJSKE POLITIKE:

- ind. pol. u načelu treba polaziti od participativnosti i konsenzusa socijalnih partnera;

- prednost primjeni horizontalnih mjera; ***
- prema OECD-u programi državne pomoći imaju četiri osobine:
- privremeno trajanje;
- transparentnost;
- vezani su za postupno ukidanje viška kapaciteta;
- što je moguće manje iskrivljavati relativne cijene

Strateška pitanja Hrvat. Indust. Polit.: Modernizacija i tehnološki napredak, diferencijacija proizvoda, internacionalizacija industrijskih oduzeća, promocija izvoza, obrazovanje zaposlenih, razvojno istraživački rad

***Mjere za kreiranje politike: državno investiranje u infrastrukturu, doškolavanje i prekvalifikacija radnika, novi oblici potpore razvoju i istraživanjima, stvaranje novih tržišnih struktura (malo i srednje poduzetništvo)

M) FUNKCIJA PROMETA U HRV. GOSPODARSTVU

Udio prometa u strukturi BDP-a u Hrvatskoj čini 6-8% (5,40-7,00% - druge zemlje).

Zaposleno oko 7% od ukupno zaposlenih, 20-25% ukupnih investicija (1993.g. u RH 36%).

Primarna funkcija prometa:

- osigurava tržišnu realizaciju i valorizaciju proizvedenih roba,
- povećava obrt kapitala,
- mikroekonomski – važan čimbenik lokacijskog razmjesta pojedinih objekata,
- utječe na veličinu i širenje tržišta,
- važan čimbenik otvaranja nacionalnog gosp. i njegova učinkovitijeg uključivanja u međunarodnu robnu razmjenu.

S porastom BDP-a po stanovniku, raste BDP koji stvara promet.

Vrsta prijevoza:

- teretni promet i gospodarski razvoj;
- putnički promet i društveno-demografski razvoj

Ukupno gospodarstvo možemo dezagrerirati na: baznu i prerađivčku industriji te kućanstva.

RAZVOJ GOSPODARSKOG I TERETNOG PROMETA (3 FAZE):

- FAZA AGRARNE PROIZVODNJE – umjeren obujam prijevoza;
- FAZA INDUSTRIJALIZACIJE – veća potražnja za teretnim prijevozom;
- FAZA RACIONALIZACIJE – smanjuje se realni značaj i utjecaj teške industrije.

Porast teretnog prometa u odnosu na vrijednost BDP-a, usporava se smanjenjem značenja bazne industrije u strukturi gospodarstva.

Elastičnost prijevozne potražnje prema BDP-u u razvijenim zemljama manji je od 1, a u nerazvijenim i do 2 i više.

Prijevozna potražnja je tzv. izvedena potražnja:

- određena je elastičnošću potražnje za dobrima koja se prijevoze ili koristima koji ljudi očekuju od putovanja na različita odredišta;
- prijevozna potražnja determinirana je strukturom gospodarstva.

FIKSNA KOMPONENTA PROMETA (infrastruktura):

- ceste, pruge
- dugotrajna je i kapitalno intenzivna, skupa i ne može se alternativno koristiti;
- ima obilježje nedjeljivosti ponude (podložna je ekonomiji obujma).

MOBILNA KOMPONENTA PROMETA:

- prijevozna sredstva;
- jeftinija mogu se alternativno koristiti

PROMET I KORISNE I ŠTETNE EKSTERNALIJE:

- korisne - aktivnost jednog gospodarskog subjekta donosi korist drugom gospodarskom subjektu, a primatelj ne sudjeluje u troškovima stvaranja koristi;
- štetne – aktivnost jednog gospodarskog subjekta stvara štetu drugom gospodarskom subjektu (kisele kiše, učinak staklenika).

INTRUZIJA – zauzimanje vitalnih prostora posebno u naseljenim područjima.

U zemljama EU doneseni su zajednički propisi koji se odnose na dopuštene emisije štetnih tvari iz auta u okolinu (EUR1 i EUR2).

PROMETNI POTENCIJALI HRVATSKE:

- sastoje se od dva bitna čimbenika: prometno-zemljopisnog položaja i prometne infrastrukture.

Hrv. prometna politika – 3 bitna elementa:

- adekvatno prometno povezati hrv. nac. prostor;
- uspostaviti dobre prometne veze sa zemljama u okruženju;
- iskoristiti tranzitni položaj.

PROMETNA INFRASTRUKTURA - 2 glavne grane: cestovni i željeznički prijevoz.

Glavnina željeznica sagrađeno je u doba Austro-Ugarske Monarhuje 75,4%; u doba NDH sagrađeno je 49 km. pruga. Do 1990.g. elektrificirano je 34,5% željezničkih pruga, do 1998.g. 36,1% (novih 139 km).

2000.g. u RH je bilo 2.726 km želj. pruga – jednokolosječnih 2.478 km, dvokolosječnih 248 km (elektrificiranih je 983 km. ili 36,1%; 754 km pruge je izgrađeno za vlakove brže od 100 km/h).

1960-1990.g. – prosječna god. stopa rasta kolnika je 8,9%. Autoceste su se počele graditi tek početkom 1970-ih.

Duljina SUVREMENIH CESTA u RH:

- 1972.g. – 9.285 (37%);
- 1990.g. – 23.633 (72%)

Dužina CESTOVNE MREŽE u RH:

- 2000.g. – 28.123 km
- autoceste 411 km;

- međunarodne ceste: E - ceste: 1948 km; državne ceste: 7.427 km; županijske ceste: 10.499 km.; lokalne ceste: 10.197 km,

Gustoća cestovne mreže RH – 50 km cesta na 100 km² (6 km na 1000 stanovnika).

STUPANJ MOTORIZACIJE:

2000.g. - 389 lokomotiva (251 dizel, 136 električne i 2 parne); 720 putničkih i 9.986 teretnih vagona.

1998.g. – prijevozni kapacitet u putničkom prijevozu bio je za 15% manji nego 1975.g., a u teretnom prometu 9% manji.

1975-1987.g. – prijevozni kapacitet putničkog prometa raste po prosječnoj god. stopi 1,9%, a teretni 1,5%.

1987-1998.g. – prijev. kap. putn. prom. pada po stopi od -3,4%, a teret. pr. po stopi od -2,4%.

1939.g. – 14 automobila na 100 km² (1 auto na 483 stanovnika).

1970.g. dolazi do ekspanzije:

- 1972.g. - 387.601 automobila (1 na 12 stan.),
- 1980.g. – 885.139 automobila (povećanje za 2,2 puta),
- 1990.g. – 1.237.953 automobila (1 na 4 stanovnika),
- 1993.g. – smanjenje na 742.670 automobila,
- 2000.g. – 1.401.010 automobila,
- 1999.g. – udio privatnih vozila je iznosio 90,4%,
- 1972-1998.g. – stopa rasta broja registriranih automobila iznosila je godišnje 4,6%.

Stupanj motorizacije – 3 stanovnika na 1 automobil (2000.g.) ili 2.478 automobila na 100 km². Zaostatak Hrv. za Europom u stupnju motorizacije 10-15 godina (50%), za nekim istočnoeuropskim zemljama za 10-15 godina.

Najveći broj teretnih vozila u RH bio je u 1986.g. i iznosio je 4.838 komada.

1975-1980.g. – najbrži rast broja teretnih vozila (6,3% god. stopa rasta);

1985-1990.g. – pad broja teretnih vozila za -2,65% godišnje,

1990-1995.g. – pad od -8,54% godišnje;

1995-1998.g. – pad od –4,6% god.

PRIJEVOZNI RAD:

- najčešće se mjeri naturalnim pokazateljima,
- možemo ga mjeriti: statički (u tonama prevezene robe ili broju prevezenih putnika) i dinamički (tona/km ili putnika/km),
- 1965-1985.g. – porast broja prevezenih putnika i količine robe;
- nakon 1985.g. – trend pada broja putnika, nakon 1991.g., pada na oko 100.000 godišnje (manje nego 1965.g.);
- 1985-1990.g. – pad količine prevezene robe,
- nakon 1991.g. – drastičan pad;
- 1994-1997.g. – postupno povećanje;
- 1998-2000.g. – pad prijevoza robe,
- 1965.g. – željeznički promet: 56% ukupnog prijevoza putnika i 68% prijevoza robe;
- 1970.g. – želj. promet 58% prijevoza robe, prijevoz putnika preuzima cestovni promet 68%,
- 1980-1990.g. – želj. promet 20% put. promet/cest. promet 76%; prijevoz robe želj. prom. 44-50%; cestovni 16-25%,
- kontinuirano se povećava udio pomorskog teretnog prometa od 15% - 1965.g. do 36% 1990.g., 60% - 1997.g.

DRUŠTVENI PROIZVOD (DP) I BDP PROMETA U RH:

- 1958-1989.g. – DP se povećava za 4,7 puta (1958-1985.g. do 10%; 1985-1989.g. udio DP prometa raste na 12,3% (1986), odnosno na 13,6% 1989.g.),
- 1990-1996.g. BDP prometa pada za 31%;
- do 1980.g. DP prometa i njegove stope rasta kreću se oko 4-8%,
- 1981-1985 – ukupni DP opada po stopi od –0,15%, a DP prometa raste po stopi od 1,02%;
- 1986-1990.g. – DP prometa raste za 0,47%; DP pada po stopi od –2,83%;
- 1990-1995.g. – BDP prometa pada za –7,88% godišnje.

N) KAPACITET HRVATSKOG TURISTIČKOG TRŽIŠTA

DVE ULOGE TURISTIČKE INDUSTRIJE U RH:

- stabilizator platno-bilančanih odnosa;
- participacija u stabilizaciji nacionalnog tržišta radne snage

Početak 1980.g. rast BDP zemalja u razvoju 5,6%; kraj 1980-ih g. 3,2%; u 1990-im 5%.

Per capita BDP u tranzicijskim zemljama u 1990-im godinama iznosi oko 1.533\$; samo 20% viši od zemalja u razvoju (1.277\$).

1980-1990.g. – turistički output u visokorazvijenim zemljama raste oko 5% god.

1990-2000.g. – 3,6%.

1980-1990.g. – turistički output u zemljama u razvoju raste oko 8% godišnje tijekom 1990-ih 7,46% godišnje.

U strukturi globalnog turističkog outputa 1990.g. razvijene zemlje sudjeluju sa 77%, a zemlje u razvoju s 23%. U 2000.g. taj je odnos 70-30%.

DVA ČIMBENIKA KOJI UTJEČU NA RAST TURIZMA:

- prirodne i kulturne ljepote;
- minimalni/potrebni razvojni prag

ULOGA TURISTIČKOG SEKTORA U RESTRUKTURIRANJU NAC. GOSPODARSTVA (ograničenja):

- proizlazi iz tzv. niske gustoće turističkog outputa u ukupnom nac. proizvodu,
- utječe na VOLATILNOST – kontinuitet rasta Hrvatskog outputa u duljem razdoblju;
- zakon opadajućih stopa rasta (važan pri oblikovanju strategije turističkog razvoja);
- osiguranje sve većih investicija da bi se održala jednaka stopa rasta (zbog zakona o opadajućim prinosima),
- životni ciklus turističke proizvodnje

GLAVNE ETAPE ŽIVOTNOG CIKLUSA (razvijenog ciklusa turističkog sektora):

- INICIRANJE – istraživačka etapa,
- TRANZICIJA – postupno uspostavljanje turističkog tržišta;
- RAZVOJ – visoka turistička razvijenost neke zemlje;

- SANACIJA – višak smještajnih kapaciteta, socijalni i ekonomski problemi;
- PAD I/ILI OŽIVLJAVENJE – gubitak tržišta.

Prije: ograničenja obalnog pojasa RH na 2.000.000 posjetitelja

Danas: maksimalno: 950.000 – 1.000.000 posjetitelja

DVA ČIMBENIKA PROMJENE TUR. POTRAŽNJE:

- promjena konkurentskog položaja;
- izvanekonomske faktori

TURISTIČKI PROIZVOD:

- 1988.g. - tur. proizvod ima rast 7,7%;
- 1991.g. – tur. proizvod pada za – 60%;
- 1992.g. – tur. proizvod pada za –2,1%;
- 1993.g. – tur. pr. raste za 11,1%;
- 1994.g. – pozitivne stope rasta;
- 1995.g. – tur. pr. pada za –10,2%;
- 1996.g. – rast za 31,9%;
- stope variraju od –60% do +32%;
- 1997.g. – prijelaz s JKD (jedinstvena klasifikacija djelatnosti) na NKD (nacionalnu klas. djelatnosti);
- dolazi do promjene “ugostiteljstvo i turizam” po JKD u “hoteli i restorani” po NKD

ZAPOSLENOST U TURIZMU:

- 1990.g.: - 9,3%;
- 1991.g.: - 21,8%;
- 1992.g.: - 14,8%;
- 1993.g.: - 1,9%;
- 1994.g.: - 3,2%;
- 1995.g.: - 8,2%

Od 1987-1996.g. – pad ukupne zaposlenosti od 30%; u turizmu 50%.

1987-1996.g. – broj ukupnih noćenja po zaposlenom pao s 802 na 408. Broj inozemnih noćenja pao s 703 na 317 po zaposlenom.

PROJEKCIJE ZA BUDUĆNOST:

- moguće je u u idućih 10-15 g. otvoriti 70.000-90.000 novih radnih mjesta.

PRIZVODNI KAPITAL TURISTIČKE INDUSTRIJE:

- moguće ga je motriti u širem i užem smislu (smještaj, prirodna i kulturna (antropogena dobra), nacionalni parkovi, parkovi prirode, obala, otoci,
- u RH tri kulturno-spomenička kompleksa s UNESCOVE liste svjetske kulturne baštine,
- pretežno fiksni kapital u turizmu.

VRIJEDNOST PROIZVODNOG KAPITALA:

- vrijednost trajnog kapitala u tur. ind. 1991.g. iznosio je približno 6 mlrd \$ (bez privatnog smještaja koji se procjenjuje na oko 3 mlrd \$).
- 1968-1988.g. – broj posjetitelja raste za 2,5 puta s 375.000 na 920.000;
- 1989-1990.g. – broj posjetitelja pada;
- 1993.g. – broj raspoloživih postelja 570.000 ili 40% manji od 1988.g.
- osnovni kapaciteti – hotelski smještaj;
- komplementarni kapaciteti – privatni smještaj i kampovi
- 1968-1988.g. – hotelski kapaciteti stabilno rastu;
- 1991.g. – smanjenje kapaciteta od 15%;
- 1993 i 1994.g. vraća se na predratno stanje;
- 70% hotelskih kapaciteta uz temeljitu obnovu udovoljava razini potražnje;
- 20% treba prenamjeniti;
- 10% staviti trajno izvan upotrebe.

Ratna šteta u turizmu iznosi cca. 10 mlrd. \$;

Do 2000.g. broj postelja u temeljnim objektima varira do 200.000.

U razdoblju 1970-1990.g. – kampovi dinamično rastu, kapacitet raste za 2,5 puta (120.000-300.000 mjesta), u ratnom razdoblju smanjen za cca. 10%.

U razdoblju 1970-1990.g. – privatni smještaj porastao za 2,5 puta s 130.000 na 360.000 postelja, između 1989-1992.g. broj postelja

smanjen je za 80%. Od 1992-1994.g. broj postelja gotovo utrostručen u privatnom smještaju.

Početkom 1990-ih dominirali su kampovi s 34%; privatni smještaj 30%, hoteli 16%.

1994.g. – kampovi 43%; privatni smještaj 22%, hoteli 22%.

PROMJENE KAPACITETA OVIŠE O DVA FAKTORA:

- veličina i struktura inoz. ulaganja,
- domaća štednja.

U sljedećih 10 godina istočna Europa pridonjet će povećanju europskog turističkog proizvoda za 50%.

15 zemalja dugoročno emitira više od 90% turista u RH (i zemlje bivše YU).

Turističko razvijeno gospodarstvo – ono u kojem broj stranih turista premašuje broj lokalnog pučanstva.

Ako se ubroje i turisti iz zemlja bivše YU, Hrv. je postala razvijena zemlja već početkom 1970-ih, a bez njih početkom 1980-ih.

1968-1988.g. broj inozemnih turista uvećan je za 2,5 puta.

1988.g. RH ima 8,5 mil. inozemnih gostiju te ostvaruje 60 mil.

inozemnih noćenja (3. mjesto od 12 zemalja mediterana).

Vrhunac prodora hrv. turizma na inozemno tržište – sredinom 1980-ih.

1989-1990.g. – broj inozemnih turista pada za 20%.

1991-1995.g. – broj turista smanjen je na manje od 20% predratnog broja dok je broj noćenja smanjen na cca. 15% predratnog vremena.

1998.g. postignuto je 50% predratne razine inoz. gostiju.

1999.g. smanjen broj turista zbog akcije NATO-a na Kosovo.

1969.g.: razvojni skok 25%, stanka u 1970-im, skok 1971.g., stanka u 1972.g., 1973.g. rast od 16%.

Stagnacija i blagi pad 1981-1983.g., skok od 14% u 1984.g., skok u 1985.g. za 14%, 1989.g. ostvaren pad za -7%, 1990.g.: -13%, 1991.g.: - 80%, 1992.g. : -7%, 1993.g. rast za 25%, 1994.g. rast za 50%,

1995.g. : -40%, 1996.g. rast za 100%, 1997.g. rast za 30%, 1998.g. rast za 10%, 1999.g. : - 20%, 2000.g. rast za 60%.

AUSTRIJA:

- 1970-ih sudjeluje s 8-9% u ukupnoj turističkoj potražnji u RH (oko 400.000 turista);
- 1980-ih sa 6-7% (600.000);
- 1990-ih s 400.000;
- procjena (očekivanja): 500.000 posjetitelja ili 700.000 ako se ubroji nautički turizam

NJEMAČKA:

- 1970-ih: 20-23% (1.000.000);
- 1980-ih: 21-24% (početkom i krajem 18%)
- procjena: 1.500.000 u etapi obnove hrv. turizma

ITALIJA:

- 1970-ih: 7-11% (500.000);
- 1980-ih: 6-15% (400.000);
- 1990-ih raste udio talijanskih turista;
- procjena: 1.000.000

ČEŠKA I SLOVAČKA:

- 1970-1990: udio turista iz Češke i Slovačke 2-3%;
- Mađarske 1-2%
- predviđanja: zemlje istočne europe – do 1.000.000

Procjena za Rusiju i Ukrajinu: 500.000

BiH I SLOVENIJA:

- 1970-ih: 15-20% (500.000-1.000.000);
- 1980-ih: 18-22% (1,3-1,5 mil.);
- procjena za zemlje bivše YU: 1.500.000

Mogućnost da RH obnovi svoj predratni turistički kapacitet u 2004/2005. sa 7,5 mil. inoz. turista tj. 60.000.000 noćenja donjela bi prihod deviza od približno 3 mlrd. \$.

UBRZANA OBNOVA HRV. TURIZMA UPIRE SE U NEKOLIKO POLUGA:

- stabilni izvori financiranja,
- prometna infrastruktura,
- intelektualna infrastruktura (nacionalna turoperatorska mreža).

O) SOCIJALNA INFRASTRUKTURA KAO ČIMBENIK RAZVOJA HRV. GOSPODARSTVA

TEMELJNA OBILJEŽJA SOC. INFRASTRUKTURE – primarni zadatak je rješavanje pitanja kvalitetnog zadovoljavanja temeljnih, ljudskih potreba za zdravljem i obrazovanjem; ona je priprema rada materijalnoj proizvodnji; sudjeluju u stvaranju bruto domaćeg proizvoda

INFRASTRUKTURNE DJELATNOSTI – predstavljaju "opći input i pretpostavku skladnog gosp. i socijalnog razvitka zemlje". Sve veće značenje na ukupan razvoj ima socijalna ili neprivredna infrastruktura. Socijalna infrastruktura – nužna državna investicija. Potrošnja usluga socijalne infrastrukture ne odvija se individualno već zajednički.

ZDRAVSTVO I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA:

Andrija Štampar od 1920-1930 g. zaslužan je za pomicanje javnozdravstvenih usluga i osnivanje prvih centara primarne zdravstvene zaštite. 1945. g. uređeno je jedinstveno državno zdravstveno osiguranje, financiranje iz dohotka i njemu sličnih izvora, prvo osigurano na lokalnoj razini. Kasnije federalna vlast uvodi MF i fondove zdravstvenog osiguranja.

POTRAŽNJA ZDRAVSTVENIH USLUGA OVISI O:

- veličini i strukturi populacije,
- zdravstvenom stanju populacije,
- okolinskim faktorima.

Starenje stanovništva postaje jednim od osnovnih generatora veće zdravstvene potrošnje. Pri procjeni se koriste: podaci o smrtnosti i uzrocima smrti, pobolu (morbidity), individualnosti, privremenom odsustvu s posla), očekivano trajanje života pri porodu (1998. g. 72.5 g.; 68.6g. muškarci; 76.2 g. žene).

Pogoršan odnos broja zaposlenih i broja umirovljenika (2000. g. – 1,2 zaposlenih na 1 umirovljenika), smrtnost dojenčadi (1998. g. 8,2‰ – otprilike 11. g. iza prosjeka EU (5‰)).

Od bolesti srca i krvnih žila godišnje umre više od 27.000 (52%) osoba.

Od posljedica pušenja umire od 12.000-15.000 osoba.

Broj alkoholičara iznosi oko 300.000.

U zdravstvenom sustavu zaposleno je oko 65.000 osoba: 46.500 zdravstvenih djelatnika – od toga 10.436 doktora medicine.

S obzirom na stručnu spremu:

- 2000. g. SSS 51,7 %;
- doktori medicine 22,42%;
- stomatologije 6,08%;
- farmaceuti 4,46%;
- VŠS – 12,04%

Najviše doktora medicine njih 53% zaposleno je u bolnicama.

1991. g. – broj liječnika na 1000 stan. iznosio je 2,1

2001. g. – broj liječnika na 1000 stan. iznosio je 2,3 – Hrvatska se nalazi između Velike Britanije (1,4) i Njemačke (3,0).

Broj specijalista u omjeru 5:1 premašuje broj liječnika opće prakse (nije slučaj u razvijenim zemljama).

SUSTAV ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA:

- uveden je Zakon o zdravstvenoj zaštiti iz 1993. g.;
- prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja provodi HZZO, koji ima organiziranu službu na razini Direkcije i 20 županijskih ureda;
- sustav financiranja – doprinosi, sredstva iz proračuna za Zakonom propisane obveze.

Od 1993. g. u zdravstvu se ne prikazuju troškovi amortizacije.

1998. g. uveden je PDV u sustav zdravstvene zaštite.

1. veljače 1998. g. ukinuta je stopa doprinosa na mirovine.

MREŽA BOLNICA (65 jedinica):

- 2 klinička bolnička centra;
- 2 kliničke bolnice;
- 7 klinika;
- 23 opće bolnice;
- 28 specijalnih bolnica;
- otpisanost dugotrajne imovine 80%

2000. g. investicije manje za 50% nego u 1999. g.

Od 1999. g. ugovaranje ležajeva prema sljedećim kriterijima:

- 3,5 bolničkih ležajeva na 1000 osiguranih osoba za akutne bolesti; a 1,54 za osobe s kroničnim bolestima;
- minimalni broj ležajeva ugovoren za pojedinu djelatnost je 10 ležaja.

FINANCIRANJE ZDRAVSTVA:

- od 1993. g. odvija se proces privatizacije primarne zdrav. zaštite, proces ugovaranja zdrav. zaštite stabilizirao se na broji 4.188.407 osoba u 1999. g.;
- Od 1993-1997. g. plaćali su se računi bolnica za izvršne usluge;
- od 1997. g. (lipanj) uvedeni su proračuni bolnica na bazi fakturirane realizacije iz 1995. g. uvećani za 20%;
- 1999. g. sudjelovanje participacije u ukupnim prihodima iznosi 0,859%;
- izdvajanja iz i na plaće iznosi ukupno 16%;
- 1,2 mil. osiguranika snosi troškove zdravstvene zaštite za oko 90% stanovništva.

REFORME ZDRAVSTVA U RH: ograničenje rasta zdrav. troškova, reorganizacija sustava financiranja i plaćanja zdrav. usluga, jačanje preventivne i primarne zdrav. zaštite, uvođenje planiranja i upravljanja u sustav zdrav.

OBRAZOVANJE - struktura:

- 1,7% stanovništava je nepismeno u RH,
- od 1952. g. – obavezno je osnovnoškolsko obrazovanje (8g.),
- više od 45% odraslih osoba ima samo OŠ, ili ni nju završenu.

OBRAZOVNI SUSTAV U RH IMA 4 RAZINE:

PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE – redoviti programi od 5-10 sati dnevno;

- 416 vrtića (uključuje 27 OŠ) – time je obuhvaćeno 103.929 djece (32% - 1999. g.).

OSNOVNOŠKOLSKO OBRAZOVANJE:

- 98% završi OŠ, 94% djece se školuje dalje;
- u RH 1.218 OŠ – najviše u Zg. najmanje u Virovitičko-podravskoj županiji (17), Ličko-senjskoj (15) i Požeško-slavonskoj (14);
- broj škola i broj učenika stalno se smanjuje (1999/2000. g. 1.218 škola i 411.669 učenika);
- izdvajanja za OŠ – udio u BDP-u 2,65%;
- 1999. g. udio sredstava za OŠ i SŠ iznosio je 8,92%;
- sredstva za plaće i naknade 80% iz proračuna, za financiranje tekucih rashoda 17% (0,95 kuna po učeniku dnevno), 3% kapitalni izdaci.

SREDNJEŠKOLSKO OBRAZOVANJE:

- 73 gimnazije, 59 drugih SŠ, 37 umjetničkih, 273 strukovnih škola;

- sredstva za plaće i naknade 82% iz proračuna; za financiranje tekućih rashoda 11%; 7% za potporu učenicima u učeničkim domovima i za kapitalne izdatke.

VISOKOŠKOLSKO OBRAZOVANJE:

- 17 studenata na 1000. stan.;
- 1998/1999.g. na visokim učilištima studiralo je 75.200 studenata;
- najveći postotak nastavnika ima između 40-50g.;
- najveći broj doktora znanosti između 50-59 godina;
- više od 60% ukupnih studenata studira u Zagrebu i oko 68% nastavnika zaposleno je na Sveučilištu u Zg.;
- prosječna starost onih koji doktoriraju 40,5 godina;
- najveći broj doktora znanosti zaposleno je u: obrazovanju (56,3% - od toga 98,4 na visokim učilištima), djelatnostima I&R 12,7%; djelatnostima zdrav. zaštite i socijalne skrbi 18,3%;
- financije – zajedno s rashodima za znanstvena istraživanja 2000.g. izdvojeno je 1,29% BDP-a.

KOMPARACIJA SA EU

2000.g. – postotni udio mlađeg radnog kontingenta u obrazovanju 5,5% (EU 14,6%), stariji radni kontingent participira na određeni način u sustavu obrazovanja 0,3% u skandinaviji čak 20%.

20% studenata završi studij u roku.

Do navršanih 7.g. studija diplomira 30%, 50% nikad ne diplomira.

Od ukupno 100.000 studenata 1/5 čine studenti stručnih studija.

BDP RH pet puta je manji od prosjeka EU (5.000/25.000 eura).

Proračunski rashodi po stanovniku za obrazovanje 7,5 puta su manji od EU (1.500/200 eura).

Proračunski rashodi po redovitom studentu 15 puta su manji od EU (15.000/1000 eura).

Obrazovanje odraslih osoba obavlja 372 ustanove. (Stjecanje SS i prekvalifikacije)

U razdoblju 2000/2001 – 25.576 starijih osoba je pohađalo te ustanove.

ZNANOST:

- ustroj znanstvenoistraživačke djelatnosti sastoji se od 6 znanstvenih područja;
- u RH znanstvenoistraživački instituti organizirani su u 4 osnovna tipa ustanova: javni instituti, visoka učilišta, gospodarski instituti, ostali pravni subjekti;
- raspored istraživača po pojedinim institucijama: 52,3% na sveučilištima, 6,3% gospodarski instituti, 22% ostale institucije.

Prosječna starost znanstvenika je 50.g (138 akademika, 50 mlađih od 70 g.).

Struktura izvoza prihoda za istraživanje i razvoj: 46,7% sredstava državne i lokalne razine, 41,0% vladinih sredstava, 4,8% inozemni naručitelji.

CARNET – Hrv. akademska istraživačka mreža – koristi 70% naših istraživača.

Povezanost javne uprave s državom: Javna uprava je aktivni dio vlade, JU je izvršni dio države, JU obuhvaća 3 grane izvršnu, zakonodavnu i sudbeni

JAVNA UPRAVA (3 pristupa javnoj upravi):

- POLITIČKI PRISTUP – orijentira se prema istraživanju vrijednosti predstavničkog sustava u pojedinoj zemlji; politički utjecaj u JU ostavlja se izravno i neizravno.
- PRAVNI PRISTUP – središte je visoka ovisnost o zakonima i zakonskim propisima; u Europi upravni sudovi služe za zaštitu individualnih prava u javnoj upravi.
- MANAGERSKI PRISTUP – javni sektor se tretira kao poslovni sustav – pristup potječe iz 1940.g. ta f-ja se opisuje pomoću akronima POSDCORB (planiranje, organiziranje, kadrovske popunjavanje, usmjeravanje, koordinacija i izrada proračuna).

U RH postoji potreba za **decentralizacijom** upravljanja JU koja obuhvaća teritorijalni ustroj, utvrđivanje kriterija fiskalnog iznivanja, ekonomski razvoj područja od posebne državne skrbi, razvojni funkcije središnje države i lokalnih jedinica. Troškovi decentralizacije oko 1,2 mlrd. kuna.

RH – teritorijalni ustroj: 422 općine, 122 grada, 20 županija. Županije imaju obilježje dvojnosti: istodobno obavljaju funkciju lokalne uprave i samouprave.

PI TRŽIŠNA VALORIZACIJA GOSPODARSKE INFRASTRUKTURE

POD INFRASTRUKTUROM U UŽEM SMISLU podrazumijevamo stvarni ili materijalni kapital u djelatnostima prometa, energije, vodoprivrede, obrazovanja, zdravstva, istraživanja, kulture, sporta i rekreacije, odmora i održavanja javnog reda i poretka.

POD INFRASTRUKTUROM U ŠIREM SMISLU

Frey podrazumijeva infrastrukturna područja (djelatnosti, grane, sektori i podsektori) koji pružaju infrastrukturne usluge.

Infrastrukturu u užem smislu možemo podijeliti na materijalnu gospodarstvenu (privrednu) i materijalnu izvangospodarstvenu (izvanprivrednu).

S prostornog motrišta može se podijeliti na mikro i makro infrastrukturu.

MAKROINFRASTRUKTURA – regionalna, međuregionalna, nacionalna i međunarodna (kontinentalna i globalna).

MIKROINFRASTRUKTURA – primarni, sekundarni, tercijarni objekti i komunalni priključci.

Javne investicije u materijalnu infrastrukturu sredstvo su ekonomske politike. Opći i specifični inputi proizvodnje.

Opći inputi proizvodnje – proizvodne jedinice koji koriste izvan procesa proizvodnje.

Specifični inputi proizvodnje – sirovine i pomoćni materijali.

Mogući izvori financiranja infrastrukture su višestruki:

- sredstva infrastrukturnih poduzeća,
- sredstva poduzeća u izravno proizvodnim djelatnostima,
- krediti – domaći i inozemni,
- javni dug – javni zajmovi,
- sredstva stanovništva – porezi, štednja...,
- ostali izvori

TROŠKOVI I KORISTI INFRASTRUKTURE:

I Sa Motrišta njihova nastojanja: a)trošak izgradnje novih kapaciteta b)trošak korištenja, održavanja i rekonstrukcije postojećih kapaciteta

II S motrišta snošenja troškova infrastrukture: a) tr. proizvođača infrast. usluga b)tr. korisnika infrast. usluga c)tr. koji snosi sred, lok, reg. vlast

Zemlje u razvoju ulažu do 200 mlrd \$ u novu infrastrukturu (što je 20% njihovih ukupnih godišnjih investicija ili 40-60% javnih investicija). Javne investicije u infrastrukturu dosežu 2-8% (prosječno 4%) BDP-a i 90% su ulaganja države.

40% energetskih postrojenja u zemljama u razvoju nije upotrebljivo.

1991-1999.g. – ulaganja Svj. banke i drugih investitora u zemlje i Europe i države bivšeg SSSR-a iznose 25,8 mlrd. \$ (do 2010.g. iznosit će 1.100 mlrd\$ - oko 6% njihovog godišnjeg BDP-a).

Izravne ratne štete na sustavima velike gospodarske infrastrukture iznosile se oko 2,8 mlrd. US\$ (najviše je pretrpio energetski sektor – HEP i INA).

ENERGETIKA:

- def. Infrastrukturni sektor koji sustavno istražuje koristi i komercijalno proizvodi te opskrbljuje sve vrste potrošača svim dostupnim vrstama energije po ekonomski prihvatljivoj cijeni
- značenje energije prisiljava sve zemlje da kvalitativno i kvantitativno zadovolje energetsku potražnju uz ekonomski i ekološki prihvatljive uvjete
- relativna razina potrošnje energije izražava razinu razvijenosti neke zemlje. Tri najveća svj. proizvođača i potrošača energije su: SAD, Rusija i Kina (do 1999.g. proizvele 38%, a potrošile 41% primarne energije). Zemlje članice OECD-a troše najveći dio primarne energije (1999.g. 59 postotni udjel).

ENERGETSKI SEKTORI U RH

- organizirani u 2 sustava: 1.)INA – istraživanje, proizvodnja nafte i plina, rafinerijska prerada, petrokemijska proizvodnja, trgovina 2.)HEP – proizvodnja el. energije u hidroelektranama i termoelektranama te distribucija el. energije korisnicima

VAŽNIJI ENERGETSKI KAPACITETI U 2000.g.:

- sirova nafta i kondenzat u RH crpe se sa 31 naftnog polja (40% domaćih potreba);
- rafinerije u Rijeci, Sisku i Zagrebu raspolažu s kapacitetima za preradu oko 17 milijuna tona sirove nafte,
- 635 benzinskih postaja (402 Inine)
- JANAF s instaliranim kapacitetima cjevovoda za transport 20 milijuna tona nafte godišnje, skladišni kapaciteti od 820.000 m3; trasa naftovoda duga 625 km.
- prirodni plin crpi se iz 17 plinskih polja (60% hrv. potreba);
- plinovod duljine 2179 km;
- 38 distribucijskih poduzeća za opskrbu potrošača plinom,
- 31 hidroelektrana (2076 MW); 14 termoelektrana (1519 MW: 650 MW izvan RH); 50% NE Krško (332 MW). Ukupno HE i TE u RH (3595 MW) izvan RH 982 MW – sveukupno 4577 MW;
- sustav prijenosa električne energije HEP-a sastoji se od 162 trafostanice, 4737km duljina prijenosne mreže. Distribucijski sustav: 22.755 trafo stanice i 122 231 km duga distribucijska mreža;
- proizvodnja ukupne primarne energije ima tendenciju dugoročnog pada;
- u strukturi **proizvedene** primarne energije u razdoblju 1988-2000.g. zastupljeni su: ugljen (2%, ali 2000.g. se prestaje proizvoditi); ogrjevno drvo s približno 8,4%; sirova nafta (45.1%, 28%); prirodni plin (26,5%, 32,4%); vodne snage (18%, 31,1%).

Ukupna **potrošnja** energije: od 1988-1992.g. pada, nakon 1992.g. lagano raste (2000.g. 359,62 PJ).

Uvozna energetska ovisnost 1998-2000.g.:

- sirova nafta od 60 - 235% iznad domaće primarne proizvodnje;
- prirodni plin (30 - 69%);
- ugljen (273 - 2073%).

Od ukupno potrošene energije (1998-2000.g.) tek je između 55,2% i 60,5% dostupno neposrednoj potrošnji tj. krajnjim korisnicima da bi zadovoljili energetske potrebe, dok ostala otpada na: a) Gubitke transformacija u energetskom sektoru (17,3 - 20,9% god.), b) Pogonsku potrošnju (8,3 - 12,7%), c) Gubitke u transportu i distribuciji energije (1,8 - 3,8%), d) Neenergetsku potrošnju (6,9 - 11%).

Struktura ukupne neposredne godišnje potrošnje energije:

- potrošnja industrije s udjelom 36,9 - 23% s tendencijom pada;
- potrošnja prometa s udjelom 21,9 - 29,3%;
- opća potrošnja 41,1 - 49,3%.

U strukturi neposredne potrošnje energije 1998-2000.g. dominiraju tekuća goriva, (42-48,5%), električna energija (18,3-19,2%) i plinovita goriva (11,9-15,5%).

OBILJEŽJA ENERGETSKOG SUSTAVA RH:

A) Energetska intenzivnost u RH 2000. godini bila je na razini od 291 tonu ekvivalentne nafte na milijun US\$ PPP BDP. Zaostajemo za svijetom.

B) Potrošnja ukupne energije po stanovniku u Hrvatskoj 2000.g. iznosila je 2357 kg. ekvivalentne nafte.

C) Emisija onečišćujućih tvari u zrak: SO₂, NO_x (oko 64%), emisiji CO₂ najviše pridonose ložišta (68-69%), a potom promet (31-32%). Energetski sektor utječe na kvalitetu zraka, površinskih i podzemnih voda, tla, estetske i psihološke aspekte

D) Politike cijena različitih oblika energije – se dugo temeljila na socijalnim, političkim i neekonomskim načelima, a ne na tržišnim što je utjecalo na nedovoljno razvijenost energetskog sektora Hrvatske. Cijene energije u RH relativno su visoke u odnosu na ekonomsku snagu gospodarstva i standard stanovništva.

E) Hrvatski energetski sektor predstavlja vrlo mali dio svjetskog energetskog sektora – 0,5% proizvodnje i oko 1% potrošnje energije svijeta (2000.g.).

R) VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA HRVATSKOG GOSPODARSTVA

Udio svjetskog izvoza u svjetskom BDP-u konstantno se povećava (20% u 1998.g.). Stupanj globalizacije Europe relativno je stabilan u posljednjem desetljeću (oko 30%).

Jaz između bogatih i siromašnih (proces konvergencije) se smanjuje.

Tehnologija je manje podložna konvergenciji nego kapital.

Ballass – 5 stupnjeva ekonomske integracije:

- područje slobodne trgovine (EFTA);
- carinska unija (19.st. Zollverein Europa);
- zajedničko tržište;
- integracija zemalja članica sa središnjom zajedničkom bankom, jedinstvenim monetarnim i poreznim sustavom (to je danas EU);
- potpuna ekonomska integracija

1.1.1981. SAD i Kanada – sklopile su sporazum o slobodnoj trgovini.

1.1.1994.: SAD, Mexico i Kanada – NAFTA (North American Free Trade Agreement)

U Aziji - ASEAN

U Africi (ECOWAS) – ekonomska zajednica zapadno afričkih država.

BILANCA PLAĆANJA (2 načina):

- račun tekućih transakcija
- račun kapitalnih transakcija (saldo promjene u rezervama)

Bilanca tekućih transakcija obuhvaća: trgovinu robama i uslugama te transferna plaćanja.

Transakcije između nacionalnih gospodarstva pratimo kroz:

- račun inozemstva za robe – trgovinska bilanca,
- račun inozemstva za usluge – bilanca usluga;
- bilanca transfernih plaćanja

Prema Nacionalnim računima (SNA, 1993.g.) transportne usluge obuhvaćaju sve načine prijevoza.

PRIJEVOZ ROBA – nužno razlučuje transport u zemlji izvoznika do njezine granice od transporta, koji obuhvaća transport između granice zemlje izvoznika i granice zemlje uvoznika.

PRIJEVOZ PUTNIKA – 600 milijuna stanovnika svijeta putuje godišnje u inozemstvo.

SUBVENCije: tekuće nepovratne obveze države prema poduzećima; nisu ni u prihodima ni u rashodima bilance plaćanja.

BILANCA INVESTICIJSKIH TRANSAKCIJA – uključuje prihode i rashode koji se ostvaruju od direktnih investicija koje su stranci učinili u našoj zemlji, odnosno naša poduzeća i pojedinci u inozemstvu.

BILANCA KAPITALNIH TRANSAKCIJA: računi inozemne akumulacije: direktne investicije, portfolio investicije, bankovne kredite i posudbe, nebankovne kredite i posudbe i državne kredite i posudbe.

Obilježje kapitalnog transfera – uključuje povećanje ili smanjenje aktive.

Financijski račun je drugi račun na računima inozemne akumulacije.

BILANCA REKUĆIH TRANSAKCIJA: Tekući račun mjeri neto tokove roba i usluga izmađu zemlje i ostatka svijeta.

RH izvozi sve više svog BDP-a (2000.g. $\frac{1}{4}$), a uvozi 41,4% BDP-a. Empirijski podaci jasno pokazuju da se Hrvatska razmjerno brzo transformira u otvorenu ekonomiju, koja napušta nekadašnji autarhični tip razvoja.

Trgovinska bilanca – najvažniji segment tekuće platne bilance. Robna razmjena RH od 1989.g. kontinuirano pada.

U 1997.g. deficit roba i usluga u tekućoj platnoj bilanci iznosi prelazi 3 mlrd. \$.

Od tada deficit trgovinske bilance se smanjuje.

2000.g. mjesečno deficit trg. bilance iznosi 267 mil. \$.

Trgovinski deficit na stavci robe 1997.g. dosegao je rekodnu razinu od 5,2 mlrd. \$ nakon čega se smanjio tako da je 2000.g. iznosio 3,2 mlrd.\$

Porast deficita nastao je najviše zbog “proizvoda za široku potrošnju”.

DEPRECIJACIJA VALUTE – 2002.g. intervencijom HNB na deviznom tržištu: prodano je poslovnim bankama 140,6 mil. eura s ciljem zaustavljanja deprecijacije kune.

Deficit proračuna Hrvatske mogao se podmiriti samo u jednom od triju načina:

- restrikcijom investicija,
- povećanjem štednje i
- izvozom duga.

USLUGE U PLATNOJ BILANCI: Usluge su iskazivale pozitivan saldo do 1998.g. kada je saldo dosegao 2,1 mlrd US\$. Time je odnos deficita prema BDP-u smanjen sa 9% na 3%.

Prihodi od turizma – 2001.g. 3,3 mlrd \$ (2,8 u 2000.g.).

Rashodi od turizma isto rastu: neto prihod 2,6 mlrd u 2001.g.

Prihodi od transporta – tendencija smanjivanja od 1995.g. (133 mil\$ u 2001.g.) Promet u Rijeci ispod 5 milijuna tona, dok kroz Trst godišnje prođe 36 milijuna tona robe.

Stavka ostale tekuće usluge – negativan saldo sve do 2000.g., u 2001.g. mali pozitivni saldo od 43 mil \$.

DOHODAK I TEKUĆI TRANSFERI U PLATNOJ BILANCI:

Dva aspekta tekućeg računa: dohodak i transferi. Povećanje prihoda od plasmana hrv. kapitala u inozemstvu (244 milijuna USD \$ u 2000.g.). Rashodne se stavke sporije povećavaju – 714 mil. USD\$ u 2000.g.

Takvo kretanje P i R temeljem vlasništva kapitala rezultira povećanjem deficita Hrv. na ovoj stavci na 380. mil. \$ u 2000.g.).

TEKUĆI TRANSFERI: Nakon 1995.g. smanjuju se državni transferni prihodi.

BILANCA KAPITALNIH TRANSAKCIJA: direktne investicije FDI – naglašena kontrola managmenta, definirana propisima kao vlasništvo najmanje 10% dionica.

RAČUN SLUŽBENIH PRIČUVA:

1996/1997.g. strane investicije prosječno su bile četiri puta veće nego u predhodne 3 godine.

Financijske transakcije u 1997.g. iznosile su 14,5 BDP-a nakon čega dolazi do velikog pada. Službene međunarodne pričuve u stalnom su porastu (2001.g. iznosile su čak 4,7 mlrd USD).

“Neto pogreške i propusti” – u 2000.g. 494 mil\$.

TENDENCIJE U KRETANJU IZRAVNIH STRANIH ULAGANJA U HRV. 1993-2000.g.: Najviši neto prihod FDI u 1999.g. prodajem dijela HT-a (1,6 mlrd \$). Već u 2000.g. smanjen je neto prihod FDI-a za 47% u odnosu na 1999.g.

Od 1993-2000.g. – u gospodarstvo RH plasirano je gotovo 4,7 mlrd USD izravnih inozemnih ulaganja. Najviše je investirano u farmaceutsku industriju (734 mil. \$).

Među 10 djelatnosti s najviše FDI samo su dve bile usmjerene ka izvozu (Pliva i proizvodnja RTV odašiljača i telefonije – Ericsson NT).

DEFICIT PLATNE BILANCE I INOZEMNO ZADUŽIVANJE:

- 1991-1995.g. uglavnom je uravnotežena platna bilanca;
- 1995.g. – iznimno visok deficit 1,7 mlrd \$ - max. 1997.g. s 2,3 mlrd. \$.

Brettonwoodski monetarni sustav – utvrdili su se fiksni tečajevi valuta i kontrola tokova kapitala.

INOZEMNI DUG HRVATSKE PREMA DOMAĆIM SEKTORIMA:

Ukupni dug u Hrv. je 2000.g iznosio 11 mlrd.\$ (55,7% BDP-a).

Analiza vanjskog duga prema domaćim sektorima pokazuje povećanje duga u sektoru banaka (1,8 mlrd. \$ u 2001.g.) i u sektoru države (4,9 mlrd. USD).